

نئی ناولیت

ماٹک

Signature
92

ٲي ٲاوليٲ

ماٲڪ

روشنی پبلیکیشن
کنڊ یازو
1992ع

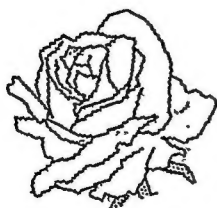
[حق ۽ واسطو ايڪڙي جي وارثن وٽ هٿڪا]

ڇپائيندڙ: روشني پبلڪيشن ڪمپني
ڇاپيندڙ: سردار پرنٽنگ پريس، حيدرآباد
قيمت: ۱۰ روپيا

ٽي ناوليٽ

9	□ رڃ ۽ پڙاڏا
51	— پاڌال ۾ بغاوت
53	= سسٽم جي ناڪار
65	□ □ پاتان ۾ بغاوت
91	□ □ □ لڙهندڙ نسل

هي صفحو اصل ڪتاب ۾ خالي ڇڏيل هئو. .

ريج ۽ پڙاڏا

هيءَ ناولٽ پهرين ”ميسوئي“ جي سري هيٺ

۱۹۶۱ع کان ۱۹۶۸ع تاري لکيو ويو.

وري پهر ۱۹۷۳ع کان ۱۹۷۵ع جي وچ ۾

”ريج ۽ پڙاڏا“ جي سري هيٺ لکيل.

۱-۵-۱۹۷۶ع

⊙ ڏهاڙي ۽ وانگر آفيس مان نڪري :

نيوڙيل ذهن مان، ساڻي جسم سان گهليندي گهليندي گهر جي در تي پهچڻ تائين، احساس نوستا، وڃايل، اڻ-ڄاڻ پنهنجو پاڻ کان.

ڪافي گولي اندر گهڙڻ سان ڪلهه وانگر اڄ به، تپيل هوا جي اوچتي جهونپي وانگر خالي خالي گهر جي عجيب سانت، ٻسي زندگي، موت جهڙي ويرانيءَ جو احساس ڇپائيندڙ. گهر، لڳندڙ، ڇڏڪ، زندگي، زندگيءَ جي ڇرپر ۽ تازگي ڪي گهڙيون اک ۾ موڪلائي ويل. سرونيل روح ۾ رانيوئا هڻندڙ پمانڪ سڀني سمان سانت.

ان کي سڀ واري اداسي-وڌيڪ چٽو ڪندڙ. ڇاپوڙا لعل پتون تان مڻجندڙ اس جا ٽوڪا، ان باسائيءَ کي وڌيڪ پمانڪ بنائيندڙ.

جهوليءَ ۾ ڪٽ تي-ڇاڻ مڻيندي، نيوڙيل ذهن ۽ نستن

احساسن ڪارڻ هيٺائين جو گهر سنڌ سنڌ جي سور مان ملندڙ،
مٿڙو، هڪڙو سرور ڀريو مڙو.

پاڻ ٽڳندڙ ويساه سان تم ڪڙڪ پڇندڙا :

مروڻيل احساس، ساڻا سنڌ، ڪا مهل، گهٽل تائين ائين
ٿي چڪنا چور، اڌ - مٿا - پيل - گهٽل جهوليءَ ڪٽ اندر، جيئن
نچو تئين، ڪيتريءَ مهل تائين بي سرتو.

وڌندڙ اوندهه، مانت ۽ ويرانيءَ کي وڌيڪ پوائتو بنائيندڙ،
اڇتو، ڊگهي، اونهي سامه سان : مروڻيل حواسن اندر،
زندگيءَ جي ويران هجڻ، ڪنهن زبردست ڪوٽ هجڻ جي چيريندڙ
وهڪ جي رواني.

هيءَ حياتيءَ ۾ — نامن مان ڊگهو، اونهيون ڪنڊل ٻو
سامه، جسم جي ڇرڇر: پنهي هٿن جون آڱريون، ملائي لڪاء
۽ جسم کي سڀئي ٽڙڪاٽ.

هن ڇرڇر مان ڦٽڪندڙ، بولائيون ڪائيندڙ روح، ان پوائتو،
مانت واري ويرانيءَ ۾.

ٻرندڙ تيليءَ جو شعلو، سڪريٽ جو ڪش، ڪش مٿان ڪش
ڦهلجندڙ دونهون.

عاشي، ڀريل، مٿي ڀريل گڙهه خماريل اڪيون، سانورو رنگ،
در گوليندي: "اڃا، دير ڪجهي؟" پريشاني لڻا پائيندڙ
منهن منجهان.

ڪشڻ مٿان ڪش، ڦهلجندڙ دونهون، آڱر جي ڪنڊ ۾
اجڙيل چاهه، پٿرمان پيل ڪائيون، چاهه ۾ آڱر ۽ چار، پنهي
ويٺل عاشي منجيءَ تي. ٻرندڙ باهه چاهه ۾، تنهي تي پڇندڙ

مائي. عاشي جي مٿي تان رڻو سرڪي ويل، ڊگهي ڪاري
 چوٽيءَ جو گل زمين کي ڇهنڊڻ.
 پڇتاءَ پالين ٿو کيس پڳي هي ٻيو مڃينو اچي ٿيو آهي.
 اوچتو سگريٽ جي ٻاڙ ٻرندڙ تيليءَ جو شعلو ڪش مٿان ڪش.
 ڦهلجندڙ دونهون.

زندگيءَ جو هي سفر به ڪيڏو پوانتو آهي!

“your mother died reach immediate”

ڏڪندڙ هٿن ۾ تار پوري زور سان ڌڙڪندڙ دل. سمجهه
 ۾ ڪجهه نه ايندڙ. ڏڪندڙ هٿ، ڦاڙيندڙ پنو، لڪندڙ درخواست
 موڪل جي.

ماءُ مرئي، اڃان ته ماءُ جهڙي ٿئي. ڀڪو وڃي پرديس
 ۾ —، پاڪر، چميون، دعائون — گهنجيل منهن جي سسيل اکين
 ۾ گهوڙا، گهوڙا ٽمندڙ ڊگهي نڪ جي چوٽي گهاڙهي ٿيل.
 سنهڙا ڇپ دعائون ورجائيندڙ.

عاشي. ائي امان! پايڙي لاه پائي ڪوسو ڪونم ڪندين
 ته هٿ — منهن ڌوئي، اکرن اکر مان پاڻو ٽمندڙ.
 ها امان، اجهو ٿي ڪيان.

ويندڙ عاشي رڌڻي ڏانهن ڊگهي چوٽيءَ جو گل ٻولھ
 تي، هاڻ ٽينڪ ڏيندڙ.

”بس ابا، شل ٿئي وڌي ڇمار ڏيئي،“ اونهو ساھ، ساھ
 ۾ ڪٽيل ٻيڙا جو ٻڙلاءُ، ”مرحمت پنهن جي وڃڻ کان پوءِ،
 جيڪو جيءَ ۾ ست هيڻ، جان ھم، سا ابا، توهان جي لاءِ —
 ٻچا، وسان ڪين گھٽاير. بس، هاڻي ته اچي پڳي آهيان. تون
 به هاڻ جوان آھين، پنهنجي پيرن تي پھل عاشيت به اچي چڙهي
 آهي. الاءِ ڪيترو جيتان. هاڻي ته هيءَ جهوري اٿم ته، پنهنجو
 گھر ويائي ۽ نياڻيءَ جو ٻار لاهي پوءِ وڃي قبر....“
 زالن جي روڻ جو آواز.

اڻڻ جي وچ ۾، ڪٿ تي ٻيل، اچي ڪپڙي ۾ ويڙهيل.
 'ادا — امان — هاڻ —' عاشي ۽ جي اوچنگار.
 'اها، ماڻهين کي آخري پيرو.'
 'بس ٻچا رب جي رضا هئي، بندو ڇا ٿو —'
 رت — بنا، اچو ڪاڳر جهڙو منهن. اکهون پوريل.
 'هاڻ امان، منهنجي جيءَ —' عاشي ۽ جي اوچنگارن جو
 لڳاتار سلسلو.
 لڳاتار سلسلو.
 خاموش، بت بڻيل، هڪ هنڌ بيٺل.

ڳوٺ جو گهر: ڪچو اڻڻ — ورائڻو — ڪوٺيون — ٻهنگهو —
 ڪوٺي ۽ ۾ ڪٿ تي هنڌن جو ڏير — هڪي اوندهم — لپي ڏنل
 مٽي ۽ جو سڳند — عاشي ۽ مان راند: اک ٻوٽ — گلڏين — ڇيڪلي —
 آڳ ٻڃائڻ — لڪ — لڪوٽي ۽.
 سر ۽ جي مند — ٻهري ۽ جا ورنڊڙ ٻاڇا. سونل اسڪول
 مان، ڪاڻن کان پوءِ
 'عاشي آڇ تم راند ڪيون.'
 'ڪهڙي؟' 'ڳڻي ۾ ڇڳهه'
 'تون ٻڌاءِ،'
 'نه پائي تون ٻڌاءِ.'
 'مان ٻڌايان؟' گهڙي سوچ کان پوءِ تڪڙي آواز ۾
 ٻينگهي ۾ گاڏي ۽ گاڏي ۽.
 'ڇڳو.'
 'مان ٻليون ٿو ٿيان ۽ تون گاڏي ۽ ۾ ڇو هجان ۽ ها نه.'
 'ڇڳو.'
 'ها —'

‘پلا گهر - گهر رهون، تون ٿي ۽ باها ۽ مان - اسان هيءَ
گڏي اسان جي ڌيءَ.’

‘ڇڱو، پنهنجو گهر هن ڪوٺيءَ ۾ ٿا ڪيون.’
بند ڪوٺي، منگهه مان چڻي ايندڙ روشني، عاشي ڪوڙ -
پچائيءَ ۾ ٻوڙ رڌيندڙ، لائي، پڳڙن ۽ ٻوڙينهن جو ڪاڌو ڪاڻن
کان ٻوڙ عاشي ڪوڙي اوباسي ڏئي هوندي: ‘اٺي الا رات ٿي
وئي آهي، اچو ته سمهون.’

آسهون سامهون سٽل - ڪوڙ ۾ اڪيون ٻوڙيل.

ڪوٺيءَ جي ٿڌاڻ ۾ ڪجهه ڪجهه محسوس ٿيندو اٿس -
چاٽل، سرندڙ اڳتي عاشي ڏانهن، عاشي، ٿورو اورتي سر، پاسيرا
۾ جسم مليل، ڇمي، پاڪر - عاشيءَ جي بڙيءَ کي ڇههڙي.
زور سان پاڪي.

‘هاه الا شبو ڪيڏو مزدو ٿو اچي.’

هڪو ڏڪندڙ آواز، شبو - مون کي ته سڀيءَ ٿو ٿئي،
ٿورو اورتي سر.

اوچتو، لپاٽ - حواس وڃايل، سڀا بدافعال، اهو افعال سڪو
آهين، ڀڄڻ سان!

لپاٽ مٿان لپاٽ، ڇنڊڻ ۾ هٿ، ڇڪي مٿي بهاريل،
عاشيءَ کي لت، اٺ چوري، ڪار منهن، بي حياءَ.

عاشيءَ جو هٿسول، ڊنل، رت - بنا منهن.

‘هل ڙي ٻاهر، تڪو، ڪهرو آواز، ڳاڙهيون اڪيون، وري
جي هن لوفر سان ڪيڏي آهين ته ڇڏا چيري لوڻ ڀرڪيندي
سان هڪٻئي ڪنهن جا ڇي.’

ڪنڊ ۾ ايندڙ، ڪنڌ هيٺ، پشيماني ۽ سڄم ٻر گهري
ڏوهه جو احساس.

منهن ۾ گهر وڌيل بچو: ‘ٿڪ ٿئي بي عزت، ڇهندي موت
ٿئي آئي.’

سگريٽ جي ٻاڙو وڌندڙ اوندھم ۾ ٻرندڙ تيليءَ جو شعلو.
وساميٽل تيلي. ڏکندڙ سگريٽ جو ڳاڙهو ٿانڌو.

ياد اٿس: اها شام ۽ اها رات، ڳپيل مهل تائين پيڙا
چولين ۾ ڪٺاھ ۽ پڇتاءَ جي گهري احساسن هيٺ ڇڄڻ ۽
لوهه پوءِ. پٺڪ سان ٻڪو بهم ڪيو هيم ته: هاڻي ڪڏهن به
به عاشيءَ سان نه ڪيڏندس. نهٺ هوءَ ڇوڪري آهي. مان ڇوڪرو.
ان ڏينهن کان پوءِ عاشيءَ سان ڳالهائڻ ڇڏي ڏنو هوم.
سائنس نظرون مائٽيندي شرم پئي آيو. ڪائنس پري پري ۽ ڇڏو
رهڻ لڳس. امان سان ڳالهائيندي لڄ ٿيندي هئي. عجيب ڏوهه
جو احساس ڪائيندو هو.

۽ ان کان پوءِ هڪ ڀيرو. اوڏيءَ مهل امان اندر مٽي
پئي هئي. مان اسڪول سان موٽيو هوس. ورائنڊي ۾ عاشي، اڪيلي
ڪڏين راند کيڏي رهي هئي. ڳچيءَ مان ڪتابن جي گهوڙي
لاهي ڪٽ تي ڦٽي ڪيم. مانيءَ لاه ڇاهه ڏانهن وڌڻ لڳس.
عاشي اٿي، اڳ وٺي بيٺي.

منهن ۾ ڏسندي: ڀائوڻين تون رسي ويو آهين؟

ڪوبه جواب نه ڏنس.

’هان ادا ٻڌاءِ نه. تون سچي پچي رسي ويو آهين، هان؟‘

’عاشي، هاڻي اسين هڪ ٻئي سان نه ڪيڏنداسين.
’ڇو پلا، ادا.‘

’ان ڪري جو مان ڇوڪرو ۽ تون ڇوڪري آهين نه.
ان جي ڪري.‘

ان ڏينهن وارو، اماڻ جو منهن ڪڏهن وساري نٿو سگهان:
تپي ڳاڙهو ٿانڌاڻا اڪيون، تن مان نفرت جو ڇيهون. اها نفرت
ڪڏهن وساري نٿو سگهان. ۽ اهو خال، جيڪو عاشيءَ سان
راند کيڏڻ ڇڏي ڏيڻ کان پوءِ ڪٽڪڻ لڳو هو.

ست ٻها ٽين اڳو پوءِ ماني به کائي اڃان ۽ سگريٽ به وٺي اڃان. ٻانڀان ٿو، سڄي رات جاڳڻو، پوندو، جهڙو سوچ رخ اختيار ڪيو آهي.

لڳاتار راتون جي هيءَ جاڳ - هون، علاج ٿيڻ گهرجي. ٽرنڪو لائيزر بهتر آهي. پر، اوچتو، جيڪڏهن خود - نڪشيءَ جو خيال -

بڪواس آهي. هڪ ته اهڙي جرئت ڪانه اٿس، ٻيو ته، ڪيلي به هڪڙي زندگيءَ آهي، ان کي ڇهڻيل رهڻ ۾ مزد اچي ٿو. هيءَ حقيقت مڃڻ گهرجي. وقتي خود ڪشيءَ جا ايندڙ خيال، رڳو جذباتي اظهار آهن. ها، ذهني عياشيءَ هيءَ به هڪ قسم جو روسانس آهي. ذهني داد - عشرت آهي. هن -

مانيءَ جي خيال سان، پٺيان جي جهوپڙا هوٽل جي ٿڌي دال، اگري ٽپ واري ٻوڙ ۽ سڪل مانيءَ جو دل ڪچي ڪندڙ تصور.

گرم ماني ڊهڪيءَ تي. ڊيسي چوٽيءَ جي پياليءَ ۾ گوشت جو ٻوڙ: دونهون نڪرندڙ. وٽندڙ لذت گهر،
 'عاشي ٻوڙ ته واه جو رڌو اٿئي.'
 'ادا گرم مسالا وڏا اٿناس نه.'

عاشي ويٺل تاهڪيءَ تي، چلم جي ڀرسان ٻرندڙ. باهه جون ڇيڻون. آئين ڪاٺين جا ٽڙڪا، نئي تي عاشي اٿلائيندڙ ماني. مثل بک جو احساس. رڳو سگريٽ وٺي ٿو اڃان. اوچتو! سگريٽ وٺي، واپس اچڻ، ڪٿ تي لپي ڪتاب پڙهڻ، سمهڻ سمهي ڇت ۾ گهوري، پاسا ورائي، ننڊ جي ڪوشش ڪرڻ جا تصور ذهني آلي ڏياريندڙ. ان سان گڏ، گهر ۾ لڪيلي هڃڻ، اڪيلائپ ۽ سانت جا احساس ڏنگيندڙ.
 انڌاهون ڦليليءَ وارو روڊ -

ڦليليءَ جو ڪپ: ڇپر، گاهه ۽ ٻوڙن سان ڍڪيل. پاسي کان اچيءَ موريءَ ڏانهن ويندڙ، اونڌاهون رستو. وٽندڙ ٿڌ، ڀري

کان شهر جون روشنيون روڊ جي ٽنڻ تي ٽونڊا ٺيل، روشنيءَ جو ڀرم ٻڌا ڪندڙ ميونسپلٽيءَ جا بلب ڪپ جي مٿانهين زهن تي اڏيل جهوپڙيون، تن ۾ جهڪي، پسرار لڳندڙ لالڻين جي روشني ڦليليءَ جي ساڄي ڪپ تي روڊ سان لڳ ڦهلجي آيل قبرستان.

هن سانت ۽ اوندهه ۾ ڪيڏي نه مانوسيت واري پنهنجائپ ٿي لڳي! دل ٿي چوي، زندگيءَ جو سمورو سفر ائين ئي گذري وڃي زندگيءَ جو سفر، اڪيلو ئي اڪيلو، ڪيڏو اٿانگو خاموش.

ڳالهائون ائين ته پنهنجو پاڻ سان.

سام. لهندڙ سڄ جا ٻاڇولا پتين تان گم ٿي ويل. در جي ڇانڻ ڪري، سامهون در کولي بيٺل عاشقيءَ جي پنهنجن جي جهالرن اندر، ڇهڪندڙ ۽ اوسيڙي ۾ ڀريل اکين سان، اکين جو ٽڪراءُ.

بوت لاهڻ سان تيز ۽ تڪي، نڪ ۾ گهڙي ويندڙ ٽپ. ذهن ۾ اڪ ٻڌل، عاشقيءَ جون اوسيڙي ڀريل ۽ ڪجهه چونڊڻ، پر چئي نه سگهندڙ اکيون.

ساني ڪاٽيندي:

’ادا‘

’هون‘

’تو کان هڪ ڳالهه پڇان؟‘ ججهڪندڙ آواز.

’ڪهڙي؟‘ کوکلي اندر جو آواز.

’تون‘، هڪ، ’توهان سدائين ڇپ ڇو رهندا آهيو؟‘

’هي، ٿيڻ، سنڀاليندي، بس— آهين‘.

’ادا، ڪا تم ڳالهه آهي. جڏهن اوهان ڳوٺ ۾ رهندا

هو، تڏهن به ڏاڍو ڪيڏندا ڪڏندا ۽ ڳالهائيندا رهندا هو‘.

بزارِي. نه وٺندڙ اهو ذڪر.

’ادا، اسان جي وفات کان پوءِ، جڏهن کان مان اوهان سان

هت، حيدرآباد ۾ آئي آهيان، سڄ پڻج هيءَ گهر مون کي کائڻ

ايندو آهي. هنڀانءَ پوسائبو آهي.^۹ گهڙي ماڻ کان پوءِ، ٺڪا آهي ڪا وسندڙ ۽ نه ئي وري ڪو...^۹ هپڪ سان: ادا، امان به ويچارِي آسون هلي وڃي آراسي ٿي. اوهان جيڪر شادي ڪري پاڇائي....^۹

عاشي: ڪنڌ جهڪيل، آڱر کي ويڙهيندڙ رڻو.
'ها ادا، هاڻي ته اوهان به دير سان ٿا اٿو سو مون کي ڊپ....^۹

ننه، عاشي، ڊچڻ جي ڪهڙي ڳالهه آهي. شهر آهي، ڪو جهنگ ٿوروئي آهي.^۹
ڇپ.

ياد اٿم: سڄي رات نٺ ڪانه آئي هئي. اهو ته مان به نٿو ڄاڻان ڇپ ڇو ٿو رهاڻ.

ويچاري عاشي — منهنجي شاديءَ جا خواب ڏسي ڏسي، پاڻ.... ڪٿي منهنجي شاديءَ جي ذڪر پٺيان هوءَ پنهنجي لاه احساس ته نه ڏياري آهي؟ ممڪن آهي. انهيءَ ذڪر کان پوءِ هڪ مهيني ۾ ئي هوءَ پيڙهي....

ننه — مون کي اهو چوڻ جو حق نٿو پيڙهي. ته ڇوان: هوءَ پيڙهي وئي. هوءَ منهنجي ٻانهي نه هئي. مون وٽ ٻالٽو جسانور وانگر ٻاليل يا ٻڌل ڪانه هئي، جو مان هن جي، وڃڻ کي — ٻن لفظن ۾ خود، ختماريءَ سان پنهنجي وات اختيار ڪرڻ کي ڇوان ته پيڙهي وئي. هوءَ آزاد ۽ خودمختيار هئي. (هڻڻ گهرجي) هن کي پنهنجي زندگيءَ بابت فيصلو ڪرڻ ۽ وات جي چونڊ ڪرڻ جو مڪمل اختيار هو (هڻڻ گهرجي).

ها، البت جهڪندڙن مون کي پنهنجي فيصلو ڪسان واتف ڪري ها ته....

ممڪن آهي هن ائين ضروري سمجهڻ مناسب نه سمجهيو هجي، انهيءَ ڪري — يا، هيءَ به ممڪن ٿي سگهي ٿو ته، منهنجي خاموش، اڻٻاريل لڳندڙ ورتاءُ ۽ سندس ۽ منهنجي وچ

روايتي گهري ناتي ۾ منهنجي ڌارئيپ واري انداز ڪري، هن کي
ٻڌائڻ ڏکيو لڳندو هجي ۽ هو اخلاقي جرائت جي گهٽتائيءَ
ڪري، دل جهلي نه —

بهرحال، مون کي پراميد رهڻ گهرجي. سندس لاءِ دل جي
سچائي سان نيڪ خواهشون رکندڙ مخلص دل جي اهائي تمنا
ئي سگهي ٿي ته، هوءَ جتي به هجي خوش هجي. ۽ جنهن اندازي
موجب مان سوچيان ٿو ته، هوءَ سامهون رهندڙ ماستر سان ئي....
جيڪو اوچتو رات گم ٿي ويو، سٺي سچيءَ جو لڳندو هو — ڇڏ
انهيءَ ڏڪر کي، جو ڪجهه ٿيو — هٿون، پاڙي ۾ ۽ آفيس ۾
جيڪو ڪجهه چيو وڃي ٿو، ها، انهيءَ جي مون کي پرواهه
نه ڪرڻ گهرجي. هڪ ته هن ڪري جو، اها پڻ-پڻ آهستي
آهستي روزمره جي انيڪ واقعن ۾ پائمرادو ڏيکڻي ويندي. جڏهن
انهيءَ ۾ نواڻ نه رهندي، تڏهن ڪوبه ڇڻو، مون مان لاڳاپو
رکندڙ انهن ڳالههين ۾ دلچسپي وٺڻ ڇڏي ڏيندو. اها انهن جي
ضرورت آهي ته، ههڙي قسم جي واقعن ۾ يونٽ وارو پهلو ڳولي،
انهيءَ کي چٽيندا رهن. پر منهنجي لاءِ اهم ڳالهه هيءَ آهي ته،
مان ڇپ رهان. البت هيءَ ڇٽيءَ ريت سمجهان ٿو ته ڏيکاءَ واري
همدردي اها منافقت آهي، جنهن کي مان ڪڏهن معاف ڪري
نٿو سگهان. جڏهن ته اهو پليءَ پٽ سمجهان ٿو ته، ڏيکاءَ واري
همدردي ڪندڙ آهي انسان، پر ٻڌڻ پنهنجن راه زنين ۾ ڪهڙيءَ
ريت سون بابت ڪري ٿي مڻيندا هرندا. خبر، منهنجو ڇا، بس،
منهنجي لاءِ اهم آهي ته، عاشي نه — ڏس، شير تون سوچ جي
پٽڙي تان لهي رهيو آهين — مان به ڪيڏو نه عجيب ڏينهنون
ڏيهن وڌيڪ.

ٿڌ وڌي رهي آهي. حيدرآباد جي رات گهميل ٿڌ ۾ عجيب
قسم جو گهر آهي، جيڪو لڳ لڳ ۾ نشو ڀريو ڇڏي،
آفيس، ميز، فائيلن سان سٺيل، ڪرسي، لڳندڙ، وجود جو
اڻڇڻندڙ جز بڻيل.

منافق.

— شير صاحب، هو.... ٻڌوسين ته، خبرناهي سچ يا آهي يا.... اوهان جي مسٽر....
— ها.

— پوءِ، ڪا خبر پئي؟
— نه. پر منهنجو اندازو آهي ته اسان جي گهر جي سامهون هڪ ماسٽر رهندو هو، انهيءَ سان....
— پوءِ اوهان ڪا ڇاڇ يا ڪوشش....
— نه. مان ڇا ٿو ڪري سگهان.
(جڏهن ته هن، پنهنجي مرضيءَ ۾ خواجه موجب ڪنهن به صاحب مان پنهنجي زندگي گذارڻ جو فيصلو ڪيو).
— نه، نه، نه هوءَ....

— ڇپ.

(ظاهر آهي ته اهڙو فيصلو ڪرڻ کان اڳ، هن پنهنجي مستقبل جي باري ۾ چڱيءَ ريت سوچيو هوندو ۽ هيءُ به ظاهر آهي ته، هوءَ پنهنجو پاڻ لاءِ نقصان جو ڪڏهن به سوچي نٿي سگهي. جو ڪوبه انسان پنهنجو پاڻ کي ڇيهو رسائڻ نه چاهيندو).
— نيڪ ادا، تنهنجي پيش هئي، تون هن کان وڏو ۽ مرد ماڻهو....

— ڇپ.

(ڪائونسل وڌي هڻڻ ڪري يا سرد ماڻهو هجڻ ڪري، مون کي سندس مستقبل جي فيصلي ڪرڻ جو ڪوبه آخري حق ته ڏهڻي ڏنو سگهي).
هارد-بورڊ جي پارٽيشن سان هيٺ ڪلارڪ جو ڌار ڪيل ڪمرو. ڪمري مان ايندڙ پڻ-پڻ. نما سڙاٽ ۾ آواز:
— ڪرئڪ آهي.

— نه يار، بي غيرت آهي. (فيصلو)

— ڀلا غريب ماڻهو. نه اڳ نه پٺ، ڪڇي ٿو ته خواري،
تنهن کان مٿي به ماڻ، مٿي به ماڻ،
— هونئن به هڪ چتون چوريءَ لاءِ مٿا ڪٽڻ چو ڪري،
— ها، ڪنهي آگر وڏي ڀلي آهي،
— اهڙين ڀاڄوڪڙ رڻن ڪسي ته گهڻو ڏٺي اندرئي اندر
پوري ڇڏجي.

بزدل، منافق، تنگ نظري ڪرڻ، دواصل اها چوڻي درست
آهي؛ ته ڏوهه وارو احساس رکندڙ، فيصلو واري احساس ڪي گهڻ
لاءِ وٺندا آهن. اهوئي سبب آهي جو هو، فنري ڏيڻ ۾ ڪابه
دير نه ڪندا آهن.

خير، جهڙوڪ آفيس ۾ هن قسم جي سرٻاڙن ڪنهن حد
تائين ڪوفت ڏني آهي. پر اهو سڀ ڪجهه وقتي آهي. ستت
ئي اهي سرٻاڙ ۽ راءِ زينوڻ ختم ٿي وينديون. هر جڏهن انهن
سڀني ڳالهين تي منهنجو وس ٿئي هلي ۽ نه ئي هلي سگهندو
ته ڇو مان سوچي سوچي اڃا پڻ ڪي پريشان ڪري رهيو آهيان.
اوچتو: پٺيلائي.

اهو به ئي سگهي ٿو.

ڪٿي مان پنهنجو پاڻ کي زوريءَ لائق رکڻ جي ڪوشش
۾ هڙي قسم جي دليل بازي ڪري ٿڳي ته نه رهيو آهيان!
پنهنجي ڪمزوريءَ ۽ وس نه ٻڃڻ سبب، سوچ جو هيءُ انداز...
پاڻ- ٿڳڻ. هٿه—

ذهن خالي. پنواڻي.

ڪا مهل ائين.

جيڪڏهن ائين آهي به ته پوءِ مان سمجهان ٿو ته،
جيڪڏهن مون کي زندهه رهڻو آهي، ۽ هنن حالتن ۾ جتي منهنجو
وس ٿئي هلي، ته پوءِ: پاڻ- ٿڳڻ ضروري آهي. هڪ ضرورت؛ جا
بهر حال زندهه رهڻ ۾ هڙي ڏئي ٿي. هڪ بي وس؛ لاچار انسان...
پوليس ۾ رپورٽ؟

ويلاوي اسٽيشن جو ويٽنگ روم. رات جا ٻارنهن. انتظار
ڪندڙ، اڪيلو ويٺل، ويٽنگ روم ۾. اوچتو: پنج پوليس وارا
هڪ عورت، لڳندڙ مسافر، کي اندر وٺي آيل، ٻي وسي نمندڙ
منهن منجهان.

— ’مسٽر ڪمرو خالي ڪر. انگواري ڪرڻي آهي‘.

چپ چاپ ٻاهر نڪري آيل.

ڪمري جو در بند.

عورت جون دانهون. ڪوڪون.

دانهون ڪوڪون مانيون ٿيل.

گپل دير کان پوءِ پوليس وارا نڪرندڙ ڪمري مان، حليا

ٿريل، ورديون مروڙيل.

ڪاليجار بندڙ وار. ڪٺا. قانوني رهڙن. ڏوهاري: جن جي

جسم تي تحفظ لاءِ قانوني جيو اوڙهيل آهي. رت جي ولوڙ ۾

تيزي: ڪاٺن نفرت، انتهائي نفرت جي اظهار لاءِ لفظ نه ملندڙ،

جوش جو غلبو سڄي وجود تي، ڀيٽڇو—

رستي جي ڪپ سان ويٺل چئن وارو. پوليس واري جي

ڇمڪندڙ ڪاري بوت جي لت ٽالھ تي. ڇٽا پڪڙيل. ٻرو هڪ

ڀرپور لپاٽ، چئن واري جي گپل تي—

نفرت سان گڏ بغاوت.

هي اهي ڪميٽا ڏوهاري آهن، جن جي هر ڏوھ کي

قانون جو تحفظ مليل آهي.

وڏيري جي اوطاق، گھندڙ ٿلهو صوبيدار. هيسيل ٻنل،

قتوة جي ڀيٽ.

’ڪچري ٻڌاءِ ته قتوة سان گڏ ٻيا ڪير ها؟‘

’سائين ڏٺي ٿو چاڻي مون کي....‘

’چپ ڪر لونڊي. ٻيا تنهنجا جهنم.... ها جو ٿئي ٻڌائين‘.

چڏن ۾. لت.

’رئس، هي ائين ڪانه مڃيندي. اڙي او—‘

ڦٽوڙ جي ڀيٽ جي ڪاٺي ۾ پونگڙو دانھون ريھون ڪندڙ،
ٺٻڪا ڏيندڙ، ٻاڏائيندڙ، ايلاز ڪندڙ....

ٽاڻي جي ڪوٺي. اگھاڙي پيل عاشي، دانھون، ڪيڪون
ڪندڙ. ڪنھنڊڙ، ڪڙڪندڙ وردين جو ڏيڳب. اگھاڙا بيٺل
پوليس وارا—

نس نس ۾ نفرت، ڪاوڙجي باھ ڏنپ ڏيندڙ.

ڇٽڪ خواب مان سڃاڳ ٿيل. موڳي، هيٺو وجود. ٻاڻ
ٺڳڻ لاءِ ٺي سھي، پُراڻيد رھڻ کان سواءِ ڇا ٿو ڪري سگھي.
ڪيڏو لاچار، بي وس. زندگيءَ جي رڃ ۾ پٽڪندڙ روح، جو
آھي، هستي رکي ٿو. پوءِ به ناھي جو ٽپ آھي. هيٺو آھي.
گھري، گھٽيل، روح جي پاڻال ٽائين عجيب قسم جو درد
ڏيندڙ ڀيڙا.

ڊگھو، اونھو ساھ، لڳندڙ ڀيڙا جو ٻڙاڏو.
ڪش مٿان ڪش.

قبرستان: ٻرندڙ ڏيئو هڪ قبر تي.
قبرستان جي هيءَ سانڌ! سنسان ماحول واقعي پوائتو لڳندڙ
آھي. پر پوءِ به عجيب قسم جو انس—

هن دور ۾، جڏهن جيئرن انسانن جي رهڻ جو مسئلو ايلڏو
شديد ٿي ويو آهي، تڏهن مٿن کي غير ضروري طور هيٺي ساري
زمين ڏيڻ ڇا بي وقوفي ۽ جهالت نه آهي! هن جاءِ تي چئڻ-
پنجن منزلن واريون ٻي- ٽي ٻلهنگون خوشيءَ سان اڏجي سگھجن
ٿيون. جن ۾ ڪترن ٽي جيئرن انسانن کي سولائيءَ سان رهائي
سگھجي ٿو. مڪن آهي، اڳتي هلي ضرورت مجبور ڪري ته

پوءِ —

ٻرندڙ ڏيئي واري قبر شايد نئين آهي.
موت اٿل آهي.

گهر: اجڙيل ويران. لڳندڙ ڪنڀور. ماضيءَ جو هڪ يادگار.
ماضيءَ ۾ ڪا زندگي هئي، احساس ۽ جذبا ها. ڇرپر ۽ حياتي ه
جا آثار ها.

ذهني ڏيڙ—؟

عاشيءَ...؟ ها، اها زندگي عاشي هئي، جنهن جي وجود
جي موجودگيءَ ۾ ڀرپور زندگيءَ جو اظهار هو. هن جي وڃڻ ڪري
پيدا ٿيل هيءَ ويرانيءَ جو احساس، انهيءَ احساس ۾ اڪيلائي،
اپائڪائي گهٽيل! هتي اچڻ کان اڳ، جڏهن هوءَ نه هئي،
اڪيلو هوس تڏهن اڪيلائيءَ جو احساس نه هو. پنهنجي وجود
جي موجودگيءَ جو احساس نه هو. ڪتاب. ها، مڪروٽين لائيف
جو ڪو به مان پاڻي ڪيندڙ بند آڪين سان پاڻي ڪيندڙ بند آڪين واري
ڏاند وانگر بي منزل ڦيرو هو. ڪڏهن نه ڪڏهنڙ. هن جي اچڻ،
وڃڻ، ڪجهه جاڳايو، جو اڳ جا ڳيل نه هو. بنهه ڪجهه
هوئي نه، هن بهدا ڪيو. لڳي ٿو هن جي اچڻ کان اڳ، پيدا
ٿيل نه هئس. هن جي وجود زندگي ڏني. هن جي اچڻ، هلي
وڃڻ زندگيءَ جي هجڻ جو احساس.

زندگيءَ جو احساس ڪيڏو نه پوڙا ڀريو، اذيتناڪ آهي.
ڇا انسان ائين آهن؟ پوءِ به زندگيءَ سان پيار! شايد... خيره
سچ ڇهه آهي: زندهه رهڻ جي خواهش، ڪيڏي ڪمزوري آهي!
قبر تي ٻرندڙ ڏيئي جي ٿر- ٿر.
پر موت اٿل آهي.

اوچتو: موت هو ڊپ سچي وجود کي وڪوڙي ويندڙ:
جڏهن موت اٿل آهي، پوءِ ڊپ....

ڪمرو: در ۾ اندران ڪڙو چڙهيل ڪٽ تي بي جان ڇسمر
ٻيل: منهن سڌو، هڪ پانهن ڪٽ جي پانهينءَ کان هيٺ لڻو ڪندڙ
وات ڦاٿل. اڪيون ڪليل.

اٽئي، ائين ڪي ڏينهن گذري ويا.
 ٽپ. ڪيلون پٽيندڙ. مڪين جا ميڙ. ڪينٿان رڙهندڙ.
 ننڍا وڏا ڪينٿان، وڇريل، چرندڙ لاش تي. جسم جو ڳپل حصو
 کاڌل. ٽنگ، مختلف هنڌن تي، پٽيل، ٽڪيل، کاڌل، هڏا
 نظر ايندڙ.

ماڻهن جو گوڙ.
 ڳڻتي - الڪو - ٻپ.
 مان به عجيب آهيان. جڏهن مرڻ کان پوءِ مون کي ڪنهن
 به ڳالهه جو احساس نه رهندو ته پوءِ هيءُ بي وقوفيءَ وارو خيال
 ڇو! بي جان جسم جيئن جي حوالي، وٽين ته گند جي ڀير تي
 ڦٽو ڪن، وٽين ته - بهرحال، اهو مسئلو جيئن جو رهندو مٿان
 جو نه.

موت جو خيال ٻوڏندي، ذهن خالي، احساس مٽل، ڌاريو
 پنهنجو پاڻ کان، ڌاريو پوري ماحول کان، جنهن ۾ هلندڙ.
 پاسو ورائيل، وڌيل اوندهه. اوندهه جو ڏٺو ڏٺو احساس. ٻرندڙ
 بلب. چوڦير لڳندڙ منسل، ڇٽڪ قبرستان ۾، بلب، ٻرندڙ ڏٺو.
 قبر جي مٿان ڏٺو ٻري رهيو آهي.

سڌو منهنون ليٽيل ڪٿ تي، لڳندڙ مٿل، پيل قبر ۾:
 ڀڪواس آهي.
 اڪيلائيءَ جو احساس. ننڍي جي ڀرپور خواهش هوندي به،
 اکين ۾ ننڍ نالي مٿر به نه!
 ڪتاب پڙهان. اوچتو خيال -

HOMER — ODYSSEY:

ڪتاب جو خيال اچي غائب ٿي ويل. نظرون ڀت ۾ کتل.
 ڀت تي پوندڙ ڀيلي ڀيلي روشني پراسرار لڳندڙ. هٿ - هٿ تان

پتين جا ڇاپوڙا لٿل، رنگ ڦٽل. عجيب قسم جون شڪليون ۽
آدامندڙ گهوڙو. ڊگهي نڪ واري ڏانڻ. جبلن جي قطار. آڏامندڙ
پکي. لهرون. بن مانس. هرڪيولس.
شڪليون ڇرندڙ. اوچتو هڪ نئين شڪل: اگهاڙي عورت.
يڪ - نڪ اڀا ٿيل گوڏا.

عاشي اگهاڙي، اگهاڙي ماڻهوءَ سان. بيوس، پگهريل.
ڪارائيل منهن. اذيت جي احساس کي دٻائيندڙ. مٿان چڙهيل،
اڌڙوت، بت ۾ ڀريل، اگهاڙو—

بدن ۾ تيز، گرم رت جي ڊوڙ. پگهر ۾ شل بيوس،
ڪمزور ڪريل هجڻ جو گهرو، گهرو احساس.

بيوسيءَ جي اونهي، گهري ڊگهي سامهه ڪٽڻ ۽ اڪيون
ڇنڀڻ سان، پٽ تي ڀوندڙ روشني ۾ عجيب شڪليون گرم ٿيل—
ڪٿان ڪٿان ڇاپوڙا لٿل. ڇاپوڙا لٿل هنڌن تي چٽائي ڏسي،
انهن شڪلين کي ڳولڻ جي ڪوشش.

* ذهن خالي. اداسي ۽ ڀڙا جو گهرو احساس اداسيءَ ۽
ڏک جو اهو گهرو احساس، روح جي اونهائيءَ ۾ هيٺ، پاڻال
تائين رهڙ جي پهتل. ڪجهه ڦاٽل هيٺئين ۾، ٻاهر نڪرندڙ.
ڪجهه منجهيل، هيٺ روح جي پاڻال ۾ ٻاهر نڪرڻ چاهيندڙ.
بيوسي — چٽو احساس، ساڄهم سان، انجو.

اڪيون ڳوڙهن سان ڀرجي آيل. هستي هڪ هنڌ، ڇمڪيل
ٻوتي جيان. وهندڙ ڳوڙها.

اوچتو سڌڪا. ڇمڪيل ٻوتي ۾ ميانئي سان ڇرپر.
سڌڪا

سڌڪن مٿان سڌڪا. ٻوٽو سڌڪا ڀريندڙ.

سڌڪا ڪا مهل.

ٿمڻل سڏڪا، هڪ هنڌ ڄميل وجود. اڪيون ڪٽل
هڪ هنڌ.

اوچتو: پاڻ - سڃاڻي ۽ جي احساس سان: روئڻ ۽ سڏڪڻ
جو احساس. اهو احساس. ويساهه ۾ نم ايندڙ سڀني سمان لڳندڙ.
عجيب ڪل جهڙو. مرڪ ڇپڻ تي، ڇڻڪ پنهنجو پاڻ تي ٽٽل.
مرڪ ڦهلجندڙ، پنهنجو پاڻ تي تعجب جي احساس سان! پوءِ ٺهڪ،
ٺهڪ مٿان ٺهڪ. پنهنجو پاڻ تي.

ٺهڪ....

ٺهڪن سان، اکين ۾ پاڻي ڀرجي آيل.
ڪيڏو عجيب!

ٿمڻل ٺهڪ. هڪ هنڌ ڄميل وجود. اڪيون ڪٽل
هڪ هنڌ.

ٿمڻل ٺهڪ. هڪ هنڌ ڄميل وجود. اڪيون ڪٽل هڪ هنڌ.

اوڊيسيس رٽنڊڙ. سڏڪا ڀريندڙ.

هن رنو. انهيءَ رٽنڊڙ عورت وانگر، جيڪا پنهنجي مثل
مڙس جي لاش مٿان پاڻ ڦٽو ڪري وڌي واکي سڏڪا ڀري
رهي هئي. جيڪو بهادريءَ سان وڙهندي، پنهنجي شهر ۾ پنهنجن
مائهن آڏو، گهر ۽ ٻارن جو بچاءُ ڪندي مڙو هو.... ساڳي
رحم طلب حالت ۾ اوڊيسيس رنو.

پنهنجي روئڻ تي ايندڙ ڪل.
ڪيڏي حماقت! ڪلندڙ، ڦهلڻ ڇپ.
سمهان. ڪافي وقت ٿي ويو آهي.
ٽٽل نالي ماتر به اکين ۾ نه.

سگریت جي ٻاڙ. لڳڻ هن وقت تائين خواب ۾، جو سگریت
 جي طلب جو ذرو به احساس نه ٿيل.
 ٻرندڙ تيليءَ جو شعلو. سگریت جو ڪش، ڪش مٿان
 ڪش. هونئن ته ننڍ ڪانم ايندي. بهتر آهي ته اوڊيسيسيءَ جا
 ڪجهه صفحا پڙهان، ته پوءِ من —
 رڙهندڙ اکر هڪ هنڌ بيٺل.
 رڙهندڙ ڪارا اکر...

اوچتو: نيٺ مان جيئن ڇو ٿو؟ جيڪڏهن مان مري
 وڃان، يا نه ڄمان هان، ڪهڙو فرق پوي ها؟..
 هن کان اڳ جڏهن اڪيلو هوس، روئين لائين ۾ هڪ
 مشيني پرزي وانگر ڇرپر ۾ هوس، ته مون کي پنهنجي جيئري
 وجود جو احساس نه هو: آفيس - هوٽل - ماني - گهر - ڪتاب -
 ننڍ - ضروري حاجتن جو مشيني انداز ۾ پورا ٿو. آفيس اسان
 جي موت ۽ عاشيءَ جي موجودگيءَ، مون کي پنهنجي وجود جو
 احساس ڏنو ۽ عاشيءَ جي وڃڻ کان پوءِ اڪيلائيءَ جو پنهنجي
 وجود جي بار ۽ وزن جو احساس! هن کان اڳ، ڪتابن جي
 معنيٰ پنهنجي آڏو هن کان وڌيڪ ڪانم هئي ته: مان پڙهان
 ٿو، جو بالڪڻي کان وٺي ڪتابن پڙهڻ جو چشڪو لڳل اٿم.
 هر ڪتاب جي اهميت، ان کي پڙهڻ جي وقت تائين هئي ۽ بس!
 ائين جيئن ڪاگر جي گلاس ۾ پاڻي پي، ان کي ڦٽو ڪري
 ڇڏجي. ۽ هيئن اکرن جي هنن ڏيرن ۾ ڇٽڪ ڪجهه نظر اچيم
 ٿو. گهڻو ڪجهه، لڳيم ٿو هيءُ ڪارا ڪارا اکر مون کي
 جهٻڙيون پائي رهيا آهن. عاشيءَ ۽ حادثي ۽ اسان جي
 موت، مون کي پنهنجي هستيءَ جو احساس ڏنو، جڏهن ته هيءُ
 اکر ڪيلن وانگر پنهنجي هستيءَ کي ڇڪ پائي رهيا آهن!

ٻڪواس آهي. سڀ ڪجهه ٻڪواس. هيءُ ڇا سوچي رهيو آهيان! اجايو، بي مطلب، هنڀر سمهان، صبح جو آفيس — ٻئي وسايان.

اوندهم. اڪيون پوريل. ننڊ لاءِ هٿرادو ڄاڪوڙ. پاسن جو ورائڻ، سڌو سٽل. اڪين تي پانهن.

اوچتو: احساس، اڪيلائيءَ جو. سائنٽ ۽ اوندهم ۾ پسيل هستيءَ، بي چين وجود ۾ ڪجهه ڪٽل هجڻ جو جو هڻڻ گهرجي. خالي ويران گهر: عاشيءَ جي ڇڏيل خال جو احساس — اونهارو، ٿڌي ٿڌي هير هلندڙ. ڇانڊوڪي رات. چوڌاري سائنٽ. پاسو ورائڻ سان ٿڌو ٿڌو مزو ڏيندڙ. پريان عاشي سٽل. گول سئون. سانورو منهن، ڇانڊوڪيءَ ۾ وڌيڪ پرڪشش لڳندڙ. پوريل اڪيون، گهائين، ڊگهين، هلڪو وريل پنڀڻين ۾ وڌيڪ خوبصورت لڳندڙ. دل چوندڙ، ائين ئي چنڊ جي روشنيءَ ۾ عاشيءَ جو منهن ڏسندو رهڻ لاءِ. گهرو گپيل مزو ايندڙ ۽ چڪ. ڀرپور خواهش: گپتي تي هٿ ڦيرائڻ جي. لسو نرم گپتو. پوءِ ٻنهي هٿن ۾ جهلي، چمڻ جي. چمڻ سان گڏ نرم لسن گپتن تي نڪ گسائڻ جي —

اوچتو: عاشيءَ جو منهن ٻنهي هٿن ۾ جهليل. نرم نرم گپتا. اڪيون، اڪين ۾. ٻنهي جي اڪين ۾ گبوڙها. عاشي سڌا ڀريندڙ. لڪايل منهن سيني ۾. ٻئي ٿور ڀريندڙ.

ستائيل، قياس جو گپا، بي وس ۾ وجود.

ننڍڙي عاشي دانهن ڏيندڙ:

’امان، شبوءَ کي ڏسين ٿي.’

’ڇورا نپتيا، پيڻ کي ستائيندي لڄ نٿي اچي. نه منهنجي

گڏي تون مون وٽ آءُ. ڇا ٿو ڪرئي لوفر ڇورو.

’امان، گپتن تي چڪ ٿو پائي ۽ جهلڙيون ٿو هڻي.’

نرم اپريل، گول سٽول ڳٽا.
گهر ۾ آيل مهمان عورت جي ننڍڙي چوڪري اوچتو رانپات
ڪري روئيندڙ.

‘امان، او امان،’ عاشي تيز تيز وڪن سان دانهن کڻي
ويندڙ، ٻڌايان ڪڪي چوڻي روئي — هو شبو آهي نه، انهيءَ
کيس ڳڻي ۾ ڇڪ هنيو آهي نه، انهيءَ ڪري —
‘اي چورا، ٻاجاھ پير جي ڪا مار پوندئي، تون ته ٻارن
لاءِ جهڙو آهين ڪردجال.’

خردجال — ڇن تي مرڪ ڦهليل.
ڪونٽرا، نرم ڳٽا، لسا لسا، تڪي ڇههءَ سان محسوس
ٿيندڙ. ڇمي. پوءِ ڳڻن تي هلڪيون ٽٽڪيون هڻڻ جي ڀرپور سٺ.
ستل عاشي: منهن کان نظر هيٺ: سيني تي. ساھم کڻڻ
ڪري سيني جو اڀار هيٺ مٿي ٿيندڙ. معصوم، سٻاجهڙو منهن.
عاشيءَ سان وهنجندڙ آڱڻ ۾. قميصون لٽل. پراڻي ڦاٽل
اجرڪ جون گوڏون پيل. وٺي سان پاڻي مٿان نائڻ سان، آڳر
جو چنڪار ڪندڙ.
‘عاشي ٿورو هيڏي اچ.’

پاڻيءَ جون ڦينگون اڏائيندي، ايندڙ.
ٻيڙيءَ تي آڱر رکندي، عاشي، هيءُ ڪارو ڪارو ڇا
اٿئي؟ ٻيڙيءَ کي ڇهنڊڙي.

‘الا — مري ويس، امان —’ عاشي دانهون ڪندڙ، پٽ
سان پير سڻيندڙ.

‘اڙي شبو، هچا ڪا پوئي، تون چوريءَ جي پٺيان هٿ
ٽوڻي اچي پيو آهين.’

پٽ سان پير سڻيندي عاشيءَ جي گوڏ ڇڏي،
ڪري پيل.

نظرون ڪٽل عاشيءَ جي اوگهڙ تي.
گناهه جي احساس جو پڙاڏو. پڙاڏا

سمجھان ٿو، هيءَ احساس روائي اخلاقي قدرن سبب ئي هجي. پر هن تجسس جي حقيقت پنهنجي جاءِ تي ٿوس آهي. ڇا عورتن کي به، مردن جي باري ۾ چئائڻ جو هٿو تجسس ٿيندو هوندو؟

نه چاهيندي به عورت جي اوگهڙ نظرن ۾ پيل. ڪٽل. زال — شاديءَ جي ڪيترا سال اڳ مروڻيل، ڇهياڻيل خواهش اجاگر ٿيندڙ.

هڪ مرد لاءِ زال جو هجڻ لازمي ضرورت؟

زال مڙس لاڳاپا: امان — بابا جي زال.

اڻ — وسهندڙ، عجيب عجيب لڳندڙ!

ڇر — پر ڪندڙ به اگهاڙا وجود.

اڻ — وٺندڙ. ويساهه ۾ به ايندڙ، ڪراحت.

ان ڏيک کي ڪيترن ڏينهن تائين ذهن مان ڪڍي نه

سگهيو هوس. پنهنجن مهل:

جڏهن ٻاهر ڪينڙي ڪينڙي گهر آيس. عاشي ورندي ۾

گنڌين — راند ۾ رڌل هئي. مان اندر ڪوئيءَ ۾ وڃڻ لڳس.

عاشيءَ رڙ ڪئي: 'نه نه اندر نه وڃ'. 'ڇو؟' مون کي چڙ آئي

هئي. 'نه نه، چورا نه. بابا جهليو آهي.' جهڪي آواز ۾، پر

لفظن تي زور. مون کي هٿائين وڌيڪ تجسس. درڪولڻ لاءِ زور.

اندران ڪڙو چڙهيل، در جي ڳڙ ڪڙي مان اندر نظر: امان ۽

بابا اگهاڙا. عاشيءَ جو سس ٻس ۾ پريشان آواز، 'نه ڏس چورا،

نه ڏس. بابا لاک لاهي ڇڏيندو.'

ڏيک ذهن ۾ ٽڪ پتل. امان لڳندڙ مظلوم، بي عزت ٿيل.

مائٽس همدردِي، ايندڙ مٿس قياس گاڏڙ پيار. بابا لڳندڙ وحشي،

ظالم، لڳندڙ ڊپ، هيٺ، نفرت.

عاشيءَ کي ڏٺم. ٻئي هڪ ٻئي کي ڦڪا ڦڪا لڳي

رهيا هٿائين. ڏوهاري!

ڪيترن ڏينهن تائين امان کي همدردِيءَ قياس ۽ مجهم

اٺ - واضح پيار، جنهن ۾ همدرديءَ ۽ قياس آتم هو، جي نظرن سان ڏسندو رهيو. ۽ بابا کي نفرت ۽ حقارت جي نظرن سان! هيءُ لاڳاپو منطقيءَ پوءِ به غير منطقي لڳندڙ، نظريءَ پوءِ به غير فطري، ويساه ۾ نه ايندڙ، لڳندڙ، معقول، نامعقول لڳندڙ! امان ۽ بابا ... ممڪن آهي، هن نوس حقيقت کي وڌيڪ لڪائڻ، ڍڪڻ، پراسرار بنائڻ ڪري ئي —
 اوچتو: عاشي اگهاڙي، اگهاڙي ماڻهوءَ سان ستل. وار کليل، چنڙيل، کليل پيشانيءَ تي. پگهر ۾ شل. ڦٽڪندڙ، پاڻ ڇڏائيندڙ، مٿان چڙيل اگهاڙي سرد کان —

ٿاڻي جي ڪوئي. اگهاڙي پيل عاشي، دانهون ڪندڙ، ڪنجهندڙ، ڪڙڪندڙ. وردين جو ڍڳ.

جسم ۾ تيز گرم رت جو ولسوڙ. ذهن ۾ ٽوڪاٽ: ڪاوڙ، باهم جون چييون نڪرندڙ، چيڙيون پڇيل. تارونءَ مان ٽوڪاٽ نڪرندڙ ... ذهن خالي.

ذهن خالي. رت جي ولوڙ ۾ ماڻائي. پڇرندڙ وجود ٿڌو. اونهي شوڪاري سان، چن تي سرڪ مڙهندي: اهو هڪ نيچرل پراسيس آهي. انهيءَ ۾ عورت پنهنجي پيسو حيثيت ۾ اوتروئي مائٽي ٿي، جيترو مرد ايڪڙو حيثيت ۾. نه ڄاڻ ڇو منهنجي ذهن ۾، انهيءَ خيال سان، اهو بيانڪ تصور ڇو ٿو اُڀري! نه ٿيڻ گهرجي. اهو سڀاويڪ آهي. بابا سان سمهندي، امان به ايتروئي مائٽو هوندو، جيترو بابا. پوءِ منهنجي ذهن ۾ امان قياس ۽ همدرديءَ لائق ڇو، بابا ڏاڍو، پوائتو ڇو! مطلب ته عاشي به اوتروئي مائٽندي هوندي، جيترو منهنجي سرڌ ساڻي، جنهن سان هوءَ رضا خوشيءَ سان وٺي آهي. البت هن عمل ۾ بنيادي سوال ”جبر“ ۽ ”رضا“ جو آهي. ۽ ها: ...

بڪواس. هي ڪهڙي ويچار وهڪ ۾ لڙهي رهيو آهيان.
 عجيب بي وقوفي. ڏس. مسٽر شپيرا! توکي هيئنر سمهن گهرجي.
 رات ڪافي گذري چڪي آهي. صبح جو توکي آفيس ۾ به
 ڪم ڪرڻو آهي. ڇا سمجهيم ۽. ها، شاباس، هاڻي ننڊ ڪر.
 اڪيون پوريل. ننڊ لاءِ هٿرادو ڄاڪوڙ: خيالن کان
 جان ڇڏائڻ، ڌيان مٽائڻ لاءِ ڊگهو ساهه بيڪار. پاسي جي
 اٿل. انسڱن جي گهٽپ، هڪ ۾ ٽي چار پنج ڇهه ست اٺ ٽو
 ڏهن يارهن اسي اڪامي. هڪ سؤ هڪ سؤ ۾ بيڪار.
 هزار تائين گهٽيان.

.... نو سو اٺ نو سو ٽو نو سو بڪواس آهي. بلڪل
 بڪواس. انسان جو ننڊ تي وس هلڻ گهرجي. نيٺ - ننڊ جون
 گوريون - هون، گهر ۾ هئڻ گهرجن. تمام ضروري آهي. پر
 سوال آهي ته هيئنر مان ڇا ڪيان؟ پساڙ؟ ورزش؟

ايندڙ پنهنجو پاڻ تي جڪ. هي دماغ ۾. ٻي ٻاري
 پڙهان: ODYSSEY. ذهني اورٽ ڏياريندڙ. مٿو ڳورو ڳورو.
 سمهان ٿو. فيصلي واري لهجي ۾. وهائي ڪي پڪ. ٿڌو ٿڌو،
 نرم وهائو. سڻائو. اڪيون بند. وهائو پڪ ۾ نرم نرم لڳندڙ.
 ننڊ اڪين مان اوڀري ٿي ويل. بي چيني. اوچتو هڪ اڻ - ڇاتل
 خواهش: نرم ڪونثري جسم واري عورت، پاڪر ۾ هجڻ جي،
 پڪيل، وڇريل. ان سمهن ۾ اڻ - ڇاتل مزو ايندڙ عورت جا
 لسا لسا ستر. گڏ ستل عورت کي ڀرپور، چڪ، هڪ اندروني
 بي چين جوش واري مگهه سان پاڪر. وڇريل، بي چين چنگهن
 ۾ پاڻمرادو اوٽيل سگهه جو زور. بي چيني وڌندڙ، اندروني اٿل پتل
 سان ايندڙ مزو

ڳوٺ جي ڪڏ، ٻوڙن ۾ محمد ڌوپيءَ جي گڏهه، جانو
 يارو، بگو، گلو - جانوءَ جي گوڏ لٿل. گڏهه سان - ٻيا پنهنجي
 واري جي اوسهڙي ۾.

‘اڄ شېو تون به وٽ وٺ،‘ يارو.

‘نہ يار،‘

‘ڇو ڊڄين ٿو،‘ ڀڳو.

‘ڊڄندس ڇو،‘

‘پوءِ مڙسي ڪانہ ٿئي ڇاڙي؟‘ گلو جي ٺونگر

‘وڃ ڙي،‘

‘اڙي-شبن، توکي خبر آهي تہ هيءَ استاد-گهر آهي،

جوءِ سان سمهڻ کان اڳ هن تي آزمائش ضروري آهي. ڇا

پٽه پڇجو،‘

گڏيل ٺهڪ

‘اڙي جانو يار جلدي ڪر اسان کي به وارو ڏي،‘

جانو ڀڳهر ۾ شل، گوڏ سنڀاليندڙ، ڳنڍ ڏيندڙ، يارو پنهنجو

وارو وٺندڙ، گوڏ هيٺ پيل -

‘يار اٽ هڻندي،‘ سادگيءَ وچان.

‘اسان جي هيراييل آ پٽ،‘ يارو سهڪندي

‘شېو جي محمد ٽوپيءَ کي ٻڌايو اٿئي تہ پوءِ پٽ

تنهنجو خير ڪونهي،‘ گلو

‘نہ - منهنجو ڇا وڃي،‘

‘ها، ياد رکجانءِ جي ٻڌايو اٿئيس تہ هيءَ ڏاڙهي آ:

پوءِ توسان ڪنداسين،‘ جانو.

‘هل ڙي پڙوا، جڏهن چوان ٿو تہ نہ ٻڌائيندس، پوءِ

اها ٿو ٿو ڇاجي ٿو ڪرين،‘ ڪاوڙ.

‘نہ شېو، جانو پوڳ ٿو ڪري،‘ ڀڳو سمجهائيندي،

‘اڙي يار، تون ڊڄين ٿو، اسين ڪونہ پيا ڪيون،‘ اک پيچندي،

دَوَتَ وَت يار — بابا پتو، هن کان پوءِ شپوءَ کي وارو
وڌرائيئنداسين.

گڏهه — مرڪ ڇهن تي.

مائيل مزي جو احساس، ياد جي پڙاڏي ۾.
ويچاري، بي وس!

جتي به، جنهن جو جيترو وس پڇي ٿو، پاڻ کان بي وس
تي، پنهنجو وس نهايت ڪميٽائپ سان هلائي ٿو.
گڏهه — عاشي — پاڻ — ويچارا.

هوڏو، سڀ ويچارا، بي وس!

لڳندڙ ويچارو، پنهنجو پاڻ کي، ويچارگيءَ جو اهو
احساس، پنهنجي بي وس هجڻ، پنهنجن ئي نظرن ۾ خسيس هجڻ
جي احساس کي جاڳائيندڙ. ڪيريل پنهنجي پاڻ — آڏو، خسيسپڻي
جو احساس، لڳندڙ، ڪنهن اندروني، روحاني ايڏاءَ تي پهتو.
هڪ ڀرپور خواهش جي سڃاڳ: ڪو همدرد ڪري، پيار
ڪري، ڳڙاري پائي.

همدرد ڪري خيرات آ —

نفرت —

عاشيءَ سان ڳڙاري پاتل، رڻندڙ ٻئي، خاموشيءَ سان!
رڻ ۾ ايندڙ هڪ قسم جو مزو آسپس!

هارڊ بورڊ جي ڪيل پارٽيشن پٺيان هيٺ ڪلارڪ جي
ڪري منجهان ايندڙ سر بات:

— ڪرڻڪ آهي.

— نه ادا، بي غيرت آهي.

— ويچارو، ڀلا ڇا ڪري،

ويچارو، ويچارو... پڙاڏا، ذهن جي گنبد اندر،
ويچارو: سمجهندي پنهنجو پاڻ کي، اداسيءَ سان گڏ
گهري روحاني چوٽ جي ايڏاءَ جون سٽون، ان اداسيءَ گاڏڙ

پيڙا ۾، پنهنجو پاڻ سان اٺ-محسوس ٿيندڙ همدردي، ايندڙ-قياس،
 ڪلارڪ، پٽيوالا، عاشي، امان، فقير، آسي پاس رهندڙ
 سڀ قياسي جوڳا! بي غيرت ٿيل. - ڳڻيل درد.
 نيٺ؟ -

آفيس ۾ اوچتو آيل وزير: سڀ وائڙا ٿي، ڊڄي اٿي بيٺل.
 وڏو صاحب، لوسي ڪٿن وانگر اڳيان پٺيان ڇاپلوسي ڪندي
 ڳالهائيندڙ.

— مان اوهان جي ڪم مان مطمئن ناهيان. اوهان سست
 ڪاهل آهيو. وڏائيءَ وچان، تحڪمانه انداز

— بس سائين ...

— هوءَ ڪرسي خالي پئي آهي.

— سائين ڪلارڪ موڪل تي آهي.

— ڇو موڪل تي آهي. سيڪريٽري هن جي سستچينشن جو
 آرڊر ڪيو. موڪلون ٻوڪلون ڇڏي ڏيو، عوام جي حڪومت
 آهي. عوام اوهان کان پورو پورو حساب وٺندو. لڳندڙ رئيل لفظ
 — سائين، هن جي نياڻي سخت بيمار آهي انهي ڪري
 هڪ ڪلارڪ جي جرئت.

وزير جون شوريل، رانيوٽا هڻندڙ، هن کي انتهائي ڪريل
 سمجهندڙ نظرون: تنهنجو نالو ڇاهي ڙي.

ايندڙ ڇڙ، دل چوندڙ پيپر ويٺ ڪٿي ٺڪاءُ ڪرايانس.
 ساڳي وزير جي اخبار ۾ تصوير: جهڪي انتهائي ڇاپلوسيءَ
 وچان وڏي وزير کي هٿ ملائيندڙ.
 ڪريل اٺ وٺندڙ بچڙي شڪل.

ذهن خالي. سڄي وجود ۾ نفرت، ڪراحت ڀريل.

مسيت مان نڪرندڙ نمازين جو ميڙ. اڳيان هڪ ڏاڙهيءَ
 وارو ات-روت، ڳچيءَ ۾ پيل جوتن جو هار. جتيءَ چور ...
 واکا، ٽڪون، بجا، لعنتون، تقون. مسيت جو پيش امام ڏند

ٽيڙي ٻڌائيندڙ ايندڙ ويندڙن کي: سائين ڏسو لعنتيءَ کي الله جي گهر مان جڻي ٿي چورايائين. پوءِ گهروڙي بچو هن جي منهن ۾: ٿڪ ٿئي پيڻان دوزخي.

آواز: هن لعنتيءَ جون مڇون، ڏاڙهي، ڀرون ڪوڙيا وڃن. ٿڪو، رت بنا منهن. اڇيون، سڪل اکيون، خشڪ چپ، وائڙو، پریشان، حيران، ٻڏل پنهنجو پاڻ ۾.

لنگهندڙ ڪار پيئل، دريءَ مان پڇندڙ ڪار هلائيندڙ. خوشامندي لهجي ۾ ٻڌائيندڙ پيش امام: رئيس اوهان کي ڇا ٻڌايان. ڪهڙو زمانو اچي ويو آهي! لعنتي مسجد شريف مان جتي ٿي چورائي ...

ڪار مان لهندي، هن کي هڪ ڀرپور چمات وهائيندي: اڙي پيئڻچوت توکي شرم ڪونه آيو.

هو چپ، موڳو، ڦاٽل اکيون، رت بنا منهن. ڪڇي جهڙي پٽ.

جواب نٿو ڏين دلا. ٻي چمات.

پڻڪندڙ، لڏندڙ، ٻاڏائيندڙ چپ: سائين، رئيس رب ٿو ڄاڻي ٽن ڏينهن کان وٺي منهنجي گهر واري بيمار ... سڪرات ... منهنجي هڙ ۾ ڪوئي پاڻي به ... مزوري ڪونه ... ڏاڪڻر چيو ... آپ ساهي.

اڙي انهيءَ ڪري رب پاڪ جي گهر مان جڻي ٿي چورائي. ٿڪ ٿئي پيڻان ڪچر. بچو. چپ. ٻوتو.

اڙي جي پالي نٿا سگهو ته شاديون ڇو ٿا ڪيو. پرائيويت هلايو. باقي رب جي گهر مان — لعنت هچي پيڻان — مولوي صاحب هن خبيث کي ڏاڻي تي وٺي وڃوس، مان صوبيدار کي فون ٿو ڪيان.

جوش ۾ ٿڌ ٿڌ ڪنهن ٿڌ هستي: بي وسي سڀ کان وڏو

ڏوھ آھي. ها، ڪمزوري سڀ کان وڏو ڏوھ آھي.
جيڪڏهن هو، ڪنهن مسيت مان جڻي چورائڻ بدران ٽاڙو
هڻي ها ته —

سرڪاري اسپتال: ڏٺا، ڪنجهندڙ، ڪڙڪندڙ، هڏن جا
پيرا مريض، بي وس، لاچار، لائين ۾ بيٺل، ڊگهي لائين، آهستي
آهستي اڳتي رڙهندڙ. اوچتو لائين ٻيهجي ويل.
— ڊاڪٽر ڇانهه ٻي رهيو آھي.
— نه، نرس مان

— سالو، اسين هتي سرون پيا، هيءُ عياشيون ڪري
رهيو آھي.
نڪرندڙ، شرميل، ڊاڪٽر جي ڪمري مان نرس، ڪنڌ
هيٺ ڪيو تيز تيز ويندڙ.

ڪنهن ڳوٺ مان ڪڇي آيل ڳوٺاڻو مريض، ڪٽ تي.
پوين پسان ۾. ڊگها ساھ ڪڍندڙ.

— ڊاڪٽر صاحب، ميگھ ڪر ھمراھ
— اڙي ها ها چپ ڪر ڇٽ ٻڌم. مٿو نه ڪاءُ. ڇڙب.
چند گھڙين اندر مٿل مريض.
حيثيت، سگھ! زندهه رهڻ لاءِ.

هرهند، هر چٽو، جتي به، جنهن به، جيتري به، اختيار
۽ حيثيت جو مالڪ آھي، انهيءَ آڌار تي، انتهائي ڪميٽائپ
سان، انجو فائدو وٺي ٿو. وٽس آيل حاجتمند جي بي وسي ماڻي
ٿو. نه ته به اهڙي ڪوشش ڪري ٿو.

سانوري پر چٽي نڪريل رنگ واري نوجوان فقير ڀاڻي.
ڪڇ تي ٻار. هلڻ جي لوڏ ۾ خاص ماڻو.
'او رئيس، ڏٺيءَ جي نالي ڏي نه —'
'گھڻو ڪيئي؟' قميص جي اڳ ھيٺان ڇڏڻ ۾ ڪنھندڙ

رئيس جو هٿ ۽ اکين ۾ آڇ .
'جيڪو ڏين.'
'اڇ پٺيان.'

جيئري رهڻ جي هيءَ ڪمزوري! ڪيڏي نه —
انڪار —
بغاوت —

ها، جيڪڏهن سڀ ٻئي وس، پنهنجي پنهنجي جاءِ تي
ڊوھ — سرڪش
ڏند ڪرڻيل، لونڊئيءَ وٽ ٽوڪاٽ. لڱ لڱ ڦٽڪندڙ:
ڪچر. هنن جي —
رائيونا، لتون، ٺونشا —
رائيونا، لتون، ٺونشا هٽندڙ جنس، ساڻو، پگهر، سهڪ.
نم —

هنن جي —

جنين، ۾ هٿ، مضبوط پڪڙيل، ٽونڌاڙ، پٽ سان ٽڪر،
ٽڪر مٿان ٽڪر، هڪ ڀرپور خواهش: پٽ سان ٽڪر هڻي هڻي
ماري ڇڏڻ جي. سڄو جسم ڪنڀندڙ. گف وهندڙ. مچريل.
سوئر جا پٽو، مان نٿو مڃان
مان نٿو مڃان

مسٽر شجيرة، هي فائيل نهايت ضروري آهي اڃا ئي مان
نٿو مڃان، ٻڌاءِ ڪونہ

هڪ زوردار لپاٽ هيڊ ڪلارڪ جي منهن تي، هليو وڃ
هليو وڃ — حڪم
ماڻهن جو ميٽر: اوهان سڀ حراسي آهيو. سوئر جا پٽ
مادرچو مان پڇانءِ ٿو توکي اها جرئت ڪيئن ٿي
هان؟

پيٽ ۾ لت

هان؟ عاشيءَ کي پڇاڻڻ جي جرئت ڪيئن ٿي؟
تمهنجي تم اها توکي جرئت ڪيئن ٿي؟
منهن ۾ مڪ، نڪرندڙ رت نڪ مان
مڪ مٿان، مڪ، لت مٿان لت
سهڪندڙ

اوچتو ذهني چرڪ سان، سُرَت: ڏڪندڙ آڱرين، ڪنڀندڙ
پوري جسم جي. وهندڙ پگهر جي. پگهر ۾ آلي ٿيل گنجيءَ جي.
پگهر جي تيزابي، تڪي بوءِ جي.

نڪ ۾ گهڙي ويندڙ تيزابيت واري پگهر جي تيز بوءِ
دماغ تائين پهچندڙ. نـم چاهيندي ۾ پگهر جي تيزابيت کي
لڳاتار ساهه ڪڍي وري وري سڱهڻ جي ڪوشش. بچان پنهنجو
پاڻ کان. گهٽ ۽ هوسات جو احساس وڌندڙ. ڪنڀندڙ هستي
ان تيزابيت ۾ ڳرندڙ. قميص ۽ گنجي لاهي ڇڏيان. پنن کي
آلي گنجيءَ جي آلاڻ ڇڏندڙ. سڄي ڪمري ۾ تيزابيت جي بوءِ
پکڙيل. ساهه هوسائڻندڙ. ايندڙ اورت، الٽي ايندڙ.

لاٽل قميص ۽ گنجي، اڌ بدن اگهاڙو. گرمي ۽ گهٽ
وڌندڙ. منجهندڙ ساهه. دل ڪچي ٿيندڙ. ڪرپ، پنهنجي ئي
جسم کان. ٻاهر اڱڻ ۾ اچي ڊگها ڊگها ساهه کڻڻ جو خيال.
۽ تازي هوا جي جهوڻ مان ايندڙ مزي جو تصور نئين حياتي
ڏيندڙ. پر لٽيل ساڳي هنڌ تي.

جيڪڏهن مان هيئر مري وڃان؟ مري وڃڻ جي سوال
پٺيان، مري وڃڻ جو رومانسڪ خيال لڪل. مري وڃڻ جي سڌ
گاڏڙ خيال مان، زندگيءَ جي مبهم هجڻ، بي معنيٰ هجڻ جو
گهرو ۽ هستيءَ جي تجرباتي سطح تي وڌيڪ درست لڳندڙ
خيال. بي وسعيءَ جو احساس انکي وڌيڪ هڻي ڏيندڙ.

هوسائڻندڙ ساهه. اوچتو اٿي، ٻاهر اڱڻ ۾ اچي ڊگها ڊگها
ساهه. ڪانچ جا ور مٿي کڻي پٺاڻ اڱڻ جي. وڻندڙ ٿڌڙي،

گهميل هوا. زندگيءَ جو تازگيءَ جو احساس. اوچتو ان احساس مان: اڪيلائيءَ جو ويهندڙ احساس. هڪ گهر ۾ گهٽ ۾ گهٽ ٻن انسانن جو وجود لازمي آهي: خيال.

پُر اڳي، عاشيءَ جي اچڻ کان اڳ: مون ٻڪڻهن ٻئي انسان جي موجودگيءَ جي ضرورت محسوس ڪانه ڪئي هئي، اهڙو خال محسوس ڪونه ٿيندو هو. جنهن کي ڀريو وڃي. روئين ۾ گم ٿيل زندگي هئي. هنجي وڃڻ کان پوءِ، ٻئي انسان جي موجودگيءَ جي ضرورت، بلڪ پنهنجي وجود ۾ هڪ ٻڪڻل، خال محسوس ڪيان ٿو! ڪيڏو عجيب آهي!

ڪيڏو چايس چو؟

هڪ حادثو! ٻن وجودن جي مिलाپ جو نتيجو. پر منهنجي هستيءَ جي پيدائش. جوڙ ۾ منهنجو حصو ڪيترو؟ منهنجي مرضي... اوچتو: پيٽ ۾ وٽ. هيٺائيءَ جو تڪو احساس. يادگيري: رات جي ماني ڪانه ڪاڌل. بڪ. هيٺائيءَ ۾ بڪ جي انتها وڌيل. پر ڪجهه ڪاٺن جي تصور سان مٿل بڪ جو احساس. بڪ جا لڳل. پر مٿل.

هيٺي ۾ سمجهڻ گهرجي. رات ڪافي گذري — پٺيان ٿو تم نه لاءِ هڪ ڀيرو وڌيڪ جاکوڙ ڪيان... بهتر ٿيندو ڪٿي پاهر ڪڍي سمهان.

ٿڌڙي، جسم ۾ ڪڪڙائي ڪندڙ. هوا. مٿي آڀ ۾ ڪارنهن ۾ ٽمڪندڙ تارا. نظر ڪٽل آڀ ۾. گول ڌرتي. ڦرندڙ. چنبڙيل. ان ۾ چنبڙيل. ٿڌ ڪندڙ. پٽڪڙا پٽڪڙا انتبان. ڪينئن. وانگر رڙهندڙ. رڙهي رهيا آهن، چنبڙيل انسان.

ڪاڪوس ۾ گندي پاڻيءَ جو دٻو، دٻي ۾ رهندڙ ڪنٺان.

لڳي ٿو آڄ به سڄي رات.

ٻڪواس. سمهڻ گهرجي. پاسو ورائي پوريل اڪيون. اوندھم.
 ذھن سجاڳ. اوندھم ڪاري، اوندھم ناسي، ڳاڙھاڻ مائل. ٺھندڙ،
 ٻھندڙ، ايندڙ ويندڙ، عجيب جاسٽريڪل شڪليون، گول، ٽڪنڊا،
 عورت جا اڀا ڇڏا، هيٺ پٽ تي وھندڙ ڳاڙھو، چٽو ڳاڙھو رت
 جو تلاءُ.

عاشي: ٻيڙا وڃان بگڙيل، ڪرب ڀريل، دونھائيل
 اڻ-چٽو منھن.

بي چيني. ورايل پاسو، ڇڏن ۾ وھاڻو. ڊگھا ساھم. ننڊ لاءِ
 جاکوڙ: ڊگھا ساھم ڪٽي. سيلف سچيشن: مون کي-ھينئر ننڊ
 ڪرڻ گهرجي. گھري ۽ مٺي ننڊ. مون کي ھينئر سمھڻ گهرجي.
 ڊگھا ساھم. ھينئر مون کي گھري ننڊ اچي رھي آھي. غنودگي.
 ها، سڪون ٿيندڙ ننڊ اچي رھي آھي. پوريل اڪيون. پوريل
 اکين اندر ڪاري اوندھم پکڙيل. ٻہ اگھاڙا انسان: پٽ ٿيل، وحشائي
 انداز ۾ چرپر....

چورا نہ ڏس.

مون کي ھينئر اجايا خيال نہ اچن گھرجن. سڪون واري
 ننڊ اچي رھي آھي....

پوريل اکين اندر ڪاري اوندھم ناسي طوفان ۾ تبديل
 ٿيل. اوچتو ٽڪاءُ. ڌرتيءَ جو تيز ڦرندڙ گوليو. چٽو احساس
 پوري ويساھ هيٺ: زلزلو. ڌرتيءَ جو گولو ڦاٽل، ڪجهه جي
 پٺين وانگر اڏايندڙ ذرا. ٽڪاءُ. وڏا لوڏا، جھٽڪا. گرمائش
 چوڌاري پکڙيل تئم. ٿوھندڙ گرم، ٽچڪندڙ وھڪري ۾....

ٻپ. اوچتو اڪيون پاڻمرادو ڪليل. لڏندڙ ڪٽ.

چند گھڙين تائين نيٺ، ٻنھ ڪجهه بہ نظر نہ ايندڙ.
 پوءِ ڏڪندڙ دل سان چوڌاري نہار. ڊگھو ساھم. مٿي آسمان ۾
 هلندڙ ھوائي جهاز جو آواز ڪنن تي، مٿي نہار: ٽمڪندڙ تارا،
 ڦرندڙ ھوائي جهاز جون ڳاڙھيون سايون بتيون.

هيڪلي گهر ۾ هيڪلي هجڻ جو تڪو احساس. در جي
ڪيٽ ڪيٽ،
چور؟

شعوري سطح تي پاڻ کي ننڍيندي: پاڙي، هٿرادو ڪنگهم،
پنهجي زندم هسٽيءَ جي نماءُ لاءِ ته آهي. پر اندر من ۾ اٿيل
ڊپ کي دٻائڻ کان.

ڪنگهندي اٿي، پيشاب لاءِ ڪاڪوس ڏانهن ويندي،
ٻاهرين بتي ٻاريندي جا هن مهل تائين نه ٻاريل. ڪين ۽
درن جي ڪٽڻ جي جاچ، هن اندروني انديشي سان ته چور
نه هجي.

پيشاب ڪري، ڪٽ تي اچي، چنگهون هيٺ لڙڪائي،
سٿرن تي وهائڻو رکي سوچيندڙ: ننڊ لاءِ، سڀائي آفيس ۾ ڪم
ڪيئن؟

گهر پنهنجو پاڻ کان.

اوچتو: ننڊ انهيءَ ڪري ڪيان جو آفيس ۾ ڪم ڪرڻو
اٿم! آفيس ۾ ڪم ڪرڻ لاءِ ننڊ ڪيان!

ذهني اورٽ ايندڙ، نفرت، پهريون ڀيرو چٽو احساس ته:
آفيس، آفيس جو ماحول اڻ-وڻندڙ، لڳندڙ: گهڻو اڳ ماضيءَ ۾،
جڏهن اڪيلو حيدرآباد آيو هو، زندم رهڻ لاءِ گذر جي وسيلي
واسطي، تڏهن پهرين هن نوڪريءَ ۾ دلڪشي هئي، پوءِ انهيءَ
احساس جي موت سان: پاڻ آفيس جو هڪ ڀيرو بڻيل، حياتيءَ
جي هن اهم حصي تي ڪڏهن به ڌيان سان نه سوچڻ جي باوجود،
اهو سڀ ڪجهه سڀاويڪ لڳندڙ، سوچ جي تندن کي نه ڇهندڙ.
ڪيڏو عجيب آهي. سچ پچ: ننڊ انهيءَ ڪري ڪرڻ
گهرجي جو آفيس ۾ ڪم ڪرڻو اٿم، آفيس ۾ ڪم انهيءَ ڪري
ڪرڻو اٿم جو زندم رهڻ لاءِ اتان ڪجهه ملي ٿو. نه ته مان،
ننڊ نه اچڻ جي پرواهه ٿو به ڪري سگهان.

جيئرو ڇو ٿو رهان؟ اٽڪيل، ڦاٿل سوال ذهن ۾: نوڪري

ڪرڻ لاءِ، نوڪريءَ جي عيوض پگهار وٺڻ لاءِ، پگهار انهيءَ لاءِ جو زندهه رهڻو اٿم، ۽ زندهه انهيءَ ڪري رهڻو اٿم جو— نوڪري ڪرڻي اٿم!

بڪواس.

مرڻو اٿم. زندگيءَ جي پڄاڻي نيٺ موت ۾ آهي ئي. هيءُ سڀ ڪجهه ڪيندو احمقان ۽ عجيب ڍونگ آهي! سرت سان.

نم چاهيندي به، ماحول ڪي، نوڪريءَ ڪي، هيءُ جيڪو ڪجهه آهي، ان ڪي جيئن جو تيسن رکڻ لاءِ انهيءَ ۾ محض ڇرپر ڪرڻ لاءِ زندهه رهڻ.

آفيس. ان کان سخت نفرت. ٻئي ڏينهن، ان کان پوءِ ٻئي ڏينهن ۽ ان کان پوءِ ٻئي ڏينهن آفيس نه وڃڻ لاءِ دل.

ٻه-ٽي ڏينهن موڪل وٺان—

خيال: ڀرو لاهي ٻه ٽي ڏينهن ڇا ڪندس؟

آفيس جي روئين واري ڪم ۾ رڌل پنهنجو وجود ۽ ان کان پوءِ جي عام رواجي زندگيءَ واري. روئين ۾ گم ٿيل هستي، جنهن جي هجڻ جو ڪڏهن احساس نه رهيو، عاشيءَ جي وڃڻ کان پوءِ نمايان ٿي بيٺل: ڪيڏي اڪيلي، پٿر ڀري، خال محسوس ڪندڙ، پنهنجي روپ ۾: ڀوڳيندڙ.

پوءِ به جيئن لاءِ ڀرپور آس رکندڙ!

’مان‘ آهيان جو احساس، انهيءَ احساس پٺيان ڇو آهيان جو سوال. ڇو جي پٺيان سوچ جو لڳاتار سلسلو. اها سوچ، جيڪا پنهنجيءَ هستيءَ کي ڌونڌاڙي ڇڪي، آڏو ڪري آڏو بيهاريندڙ. ڇو؟ نيٺ ڇو؟ ڪلارڪي ڪرڻ لاءِ؟

’هي‘ سڀ انسان انهيءَ ڪري جيئن ٿا، جيئن جي چاڪوڙ ڪن ٿا، ذليل ٿين ٿا، ذليل ڪن ٿا، سرخرو ٿين ٿا، سرخرو ٿي مائين ٿا، سرخرو ٿين ٿا لاءِ ڪيتريون ئي ڪميٽيون، ذلالتون،

ڪريل کان ڪريل ڏوھ ڪن ٿا؛ رڳو انهيءَ لاءِ جو۔

عجيب مشڪري آهي! .
جيئڻو آهي. جيئڻ لاءِ نوڪري ڪرڻي آهي. شادي ڪرڻي
آهي. شاديءَ لاءِ نوڪري ڪرڻي آهي. ٻار ڄڻا آهن. ٻار پالڻا
آهن. وري شاديون وري ٻار وري۔

هڪ اڻ۔ ڪٿ سلسلو.

مرڪ ڇپن تي۔ مرڪ ڦهائجندڙ: مرڪ، جو احساس، مرڪ
جو احساس احمدانم لڳندڙ. ڪل پنهنجو پاڻ تي. پنهنجي منهن
ڪلڻ تي. ايندڙ ڪل پنهنجو پاڻ تي.

اوچتو سنجيدگيءَ سان: ڪٿي منهنجي دماغ جي ڪا رڳ
تم نه ٿڙي رهي آهي!

سخت گهڻيءَ سان: مون کي ڇا ٿي ويو آهي!
لڳندڙ عجيب، پنهنجو پاڻ تي. لڳندڙ ڌاريو پنهنجو پاڻ کي.
ڌاريو، پنهنجو پاڻ آڏو. هڪ پرولي، ڇا سمجهه ۾ نه ايندڙ.
منجهيل ذهن.

پاڻيءَ جي آسائ.

پاڻي پيئندي، لهندڙ آڇ سان مزو ايندڙ. پاڻي پي، ڪٿ
تي اچي ليٽيل. سگريٽ جي ٻاڙ. ٻرندڙ شعلو.

ذهن ڪوڪلو، خالي

ڪوڪلي ذهن اندر، ٽڪل ڪاهل، سوچ جي چرپر.
حراسزادي عاشي. هن جي ئي پاڻمرادي خيال اچڻ سان
ويچارن جو هيءُ سلسلو۔ پاڻ ته موجن ۾ هوندي. اجايو
مون کي۔ اوچتو چرڪ سان 'پاڻ ته موجن ۾ هوندي' جو پڙاڏو
پنهنجي ذليل هجڻ، انتهائي ڪريل قسم جي ڏوھ ڪرڻ، ٻڌليءَ
۽ ڪانسرپٽي جو وڏيندڙ احساس.

ممڪن آهي هو کيس پنڀلاڻي وٺي ويو هجي.

پر هنن حالتن ۾ مان ڇا ٿو ڪري سگهان؟ بيوسي. ان

ڏوهاري هجڻ جي وڌيندڙ احساس جي اذيت کي گهٽ ڪرڻ لاءِ منطقي سوچ جو سهارو: جڏهن هوءَ پنهنجي مرضيءَ سان وٺي آهي ته هن پنهنجي اختيار جو ايترو استعمال ڪيو جو مون کي آگاهه ڪرڻ جي ضرورت به محسوس نه ڪيائين. انهيءَ جي معنيٰ ته: هن پنهنجي نئين زندگيءَ لاءِ جيڪا نئين واٽ ورتي انهيءَ ۾ هڪ ته هوءَ خوش هئي ۽ ٻيو ته هن پنهنجو دخل مناسب نه سمجهيو. انهيءَ حالت ۾ مان ڪير ٿيندو آهيان جو....

بڪواس. تون محض ڏوهاري هجڻ جي وڌيندڙ احساس کان پاڻ - بچائڻ لاءِ پاڻ - ٽڳيندڙ سوچ جو اهو انداز اختيار ڪري رهيو آهين.

ڦڪي، بي حياتيءَ واري مرڪ.

پنهنجو پاڻ ٽڳڻ لاءِ. مرڪ جو ڦهلاءُ: معنيٰ خيز مختصر دهون، مان، ضروري آهي. لازمي ٿيو پوي. نه ته —

شام کان وٺي. هن مهل تائين مان جا پيڙا پوڳي رهيو آهيان. هن پيڙا ۾ پاڻ - سجاڳيءَ هيٺ آءُ جو پنهنجو پاڻ آڏو اصل روپ ۾ پيش ٿيو آهيان. اصل روپ: بي وس، لاچار، ٿاڻل، اٽڪيل زندگيءَ جي اوڙاهه ۾. هيڪلو، هڪ اداس روح. ان اصل روپ کان وقتي طور پاڻ - ڇڏائڻ لاءِ مان جا ننڍا لاءِ جاڪوڙ ڪري رهيو آهيان، سو پاڻ - ٽڳڻ، هڪ ضرورت آهي.

۽ جڏهن مون، پنهنجي هستيءَ کي اصل روپ ۾ شفاف نظر سان ڏٺو، بي مقصد آهي. ڪلارڪي، گهر، ڪلارڪي. هڪ روئين. ڇاڪي ته جي ڏاند وانگر! پنهنجي مٿان ٿاڻي وٺي آهي، يا مون اها مخصوص حالتن هيٺ پنهنجو پاڻ مٿان مڙهي آهي، نيٺ ان جو. ها، ان ڇيندڙ احساس کان پاڻ - بچائڻ لاءِ ڪنهن نه ڪنهن ريت ٽڳڻ لازمي ٿيو پوي:

۽ مون جڏهن ڏٺو، عاشيءَ کي ايترو چاهيندي به، ممڪن آهي هوءَ به مطمئن نه هجي ۽ نه چاهيندي به اتي رهڻ تي مجبور هجي. ۽ مون ڏٺو، بي وس: پنهنجو پاڻ کي. عاشي بي وس

آهي. مان بيوس آهيان. هو ڪمزور بيوس آهي.
....؟

ڇاڪاڻ ته ڪمزور آهيون.

ها، ڪمزوري سڀ کان وڏو ڏوهه آهي.

.... چاهيندي به نٿو ڪجهه ڪري. ها عاشي، منهنجي

پياري، منڙي! ڪير ڪٿي جو ڦر چوي ٿو ته، مان تنهنجي لاءِ

ڪجهه نٿو ڪيان. مان ڪيان ٿو، جو منهنجي وس ۾ آهي:

رٿان ٿو: نيٺ تنهنجي لاءِ ڇو ٿو رٿان؟ هاڻ؟ ها، تنهنجي لاءِ

ڇو ٿو رٿان: انهيءَ ڪري جو توسان انس اٿر نه. انهيءَ ڪري

جو توسان

سڏڪندڙ عاشي، سڀني ۾ منهن لڪائي روئندڙ. ٽپندڙ

ڳوڙها اکين مان، وهندڙ ڳلن تي.

نيٺ ڪمزور، ڪمزور ڇو آهن؟

هون. جيئري رهڻ لاءِ بغاوت، ارهه زورائي—

پهتل: ڇٽڪ نتيجي تي.

نه پر—

جيڪڏهن هوءَ خوش آهي—

يا خوش نه به آهي، تڏهن به مونکان وڌيڪ مضبوط آهي.

جو هن ٿوريو ان مضبوط روايت جي پٺ ڪري. مون کي اعتراف

بيزاري، ذهني ٽڪاوت، اوباسيون، آلس.

ڪٿ تي سڌو سنئون لپٽيل. ذهن خالي. ٿڪل ٿڪل.

اڌ اڳهاڙي بدن کي لڳندڙ ٿڌڙي ٿڌڙي هوا، ڳهر پيدا ڪندڙ،

ننڍ جون ٿڌڪيون، ڏياريندڙ. هلڪڙو وڻندڙ، منو منو سيءُ. پاسي

ورائڻ تي دل. پاتو ورايل: گوڏا پيٽ ڏانهن، پانهون ڇڏڻ ۾:

ڪونگڙو.

ٿڌ، سيءُ جو احساس سٺل.

رڻ. پٺ. پٺڪندڙ ان ۾ هيڪلو. ڊڪ. ڊڪي رهيو آهي.

ڊڪي رهيو آهي. ڊڪي رهيو آهي ڊپ. پٺيان ماڻهن جا انبوه.

هڪ هنڌ بيٺل؛ هيڪلو. سهڪندڙ. چوڌاري نهار، پري پري تائين پوائتو رڻ پٽ.

آفيس: ويٺل ڪرسيءَ تي. فائين جو ڍڳ. وڏي صاحب جو بگڙيل، ڏمريل منهن. ڪائنس نفرت. نتوڪي جو مون چيو هو... ڪريل سمجهندڙ، ذليل ڪندڙ ورتاءُ.

— ها سائين.

خار. مان تنهنجي بابي جو نوڪر ناهيان. ڏيڍ سو پگهار ۽ فائين جو ڏير. چڙ. ڍڳو. هڪ ئي گولائيءَ ۾ گهمندڙ، گهاٽي اندر.

گهر: اوسڙو ڪندڙ عاشي. گهر: ويران، چوڌاري سانڌ ڇانيل. مٽيءَ جا تهه چڙهيل. چاهم وٽ چار، تئو اونڌو پيل. اڪيلو گهر ۾. ڀڄ. ڀڄ جو وڌڻ. هيڪلائيءَ جو تڪو احساس، واکا ڪرڻ جي ڀرپور خواهش. پر سامه منجهيل. ڪير گهٽو ڏيندڙ. منجهندڙ سامه. اکين اڳيان اونڌم. چوڌاري ڦهليل ڪاراڻ. ڪاراڻ ۾ اڇا اڇا ترورا. گهائو، ناسي، ڪارو ڏونهون مٽي اپ ڏانهن ويندڙ بوساٽ، ڊگهي سامه ڪڻ جي ڪوشش.

عاشي رڻندڙ. ماڻهو ڪي گهوگها ڏيندڙ، چڙهيل سندس مٿان، ڌڪ مٿان ڌڪ...

آيا گوڏا عورت جا. ڀريل سڙ. ستر ٿلها ٿيندڙ. عورت، عاشيءَ سان ملندڙ جلندڙ. گهر ۾ بهاري ڏيندڙ. سوڙهو چولو پاتل: ڪڇڻ وٽ پگهر. عاشيءَ جو ڊيچاريندڙ چڙو، وار وڪريل، ٻيڙا ٽپڪندڙ منهن مان. گوڏا آيا. چوڌاري ڪارنهن ڦهليل. ڪاراڻ ۾ نانگ تيز تيز هلندڙ. تيز ڀڄندڙ نانگ، پگهر ۾ شل. ڀڄ. ڀڄ وڪوڙيل سڄي وجود کي. بيٺل هڪ هٿ، ڏمندڙ تيز تيز هلندڙ نانگ کي. نانگ ڏنگيندڙ عاشيءَ کي. عاشي

رڙيون ڪندڙ. ڏسندڙ بيوشيءَ ۽ لاچارِيءَ وچان عاشيءَ کي .
 پهرين خيال نانگ کي مارڻ جو. پوءِ ڀڄ وڃان پاڇ. کليل ميدان
 تڪو ڀڄندڙ.... پوري رفتار سان تڪو ڀڄي رهيو آهي. تڪو ڀڄي
 رهيو آهي: رڻ-پٽ. تڪو ڀڄي رهيو آهي. نه ڪٽندڙ، نظرن جون
 حدون اورانگهيٺندڙ رڻ-پٽ. ڀڄندڙ

ڀڄي ڀڄي بيٺل هڪ هنڌ. سهڪندڙ سڄو چوڌاري تهار:
 رڻ-پٽ ئي رڻ-پٽ. هيڪلو، بيٺل، سهڪندڙ رڻ-پٽ ۾ .
 اوچتو اڪيلائپ جو تڪو، پيءُ ڏياريندڙ احساس. ڀڄندڙ پنهنجو
 پاڻ کان، ڀڄ جو ڦهلاءُ پوري جسم ۾. رڻ-پٽ ۾ اڪيلو پاڻ،
 ڀڄ ۾ ڦٽيل، سهڪندڙ دل، سوال بيٺل پنهنجي پاڻ آڏو.

اوچتو عاشي ظاهر ٿيل. ميرا ڪٿڙا، چيڙهيل وار، ڊڪي
 عاشيءَ کي گهرائڙي: رڻندڙ گڏ. بنا سڌڪن، ماڻ ۾، گهوڙا
 گهاڙيندڙ. سڪل گهوڙا. هڪ ٻئي کي ڏسندڙ ڌارين نظرن سان،
 ڇڻڪ هڪ ٻئي کي ڄاڻڻ جي ڪوشش ڪندڙ .
 سڀ ڪجهه گرم ٿيل .

هوا جي ٿڌڙي جهوٽي سان، هلڪي هلڪي ڇيندڙ ٿڌ .
 وڌندڙ تنهن ٿڌ جو احساس. وڌيڪ ڪونگڙو: ٻئي ستر مليل .
 ٻانهون ڇڏڻ ۾ ڪٽل .

پريل گهڻا نوجوان عورت جا. ستل ڪٽ تي سنئين سڌي،
 وڏيون پوريل آڪيون، هلڪيون وريل پنهنجون .

هلڪي هلڪي ڇيندڙ ٿڌ جو احساس وڌندڙ . مليل سترن
 جي گرمائش. ڇيندڙ ٿڌ ۾ مليل سترن جي گرمي وٺندڙ .

وٺندڙ پوري هستيءَ ۾ عجب قسم جي مزي جي وهڪ .
 ڪٽڪٽائي ڀريندڙ پڇڪاري. سترن ۾ آلاڻ. گرم گرم آلاڻ.
 گرم گرم آلاڻ ٿڌڙي ٿڌڙي لڳندڙ. چرڪ سان اٿندي، شلوار
 اڳ وٺان ڏسندي: آلي-آلي .

صبح جي اڃاڻ چٽيءَ ريت ڇانيل. ٽپ ڏئي اٿيل ذهن ۾
گهائي دوکيهن وانگر ڇانيل، وڪوڙيل خيال: آفيس، ساڻا، ستل،
مروڻيل حواس.

پرزي جي چرپر: ڪاڪوس، غسلخانو، ڪپڙن جي تبديلي...
روح نڪتل، ٺپوڙيل هستي هڪ ئي چڪر جي ڦرڻيءَ ۾ ڦرندڙ،
ڦرندڙ رهندڙ. مٿل، سواءِ ڪنهن جيئري احساس جي چُر-پُر ڪندڙ.

— ڏهاڙي وانگر آفيس ڏانهن ● —

پاتال ۾ بغاوت

(A Revolt in the under world)

هي صفحو اصل ڪتاب ۾ خالي ڇڏيل هئو. .

□ سسٽم جي ناڪار

البرٽ ڪامو لکيو: ”ڏند ڪٽائڻ کي پنهنجي حياتي ڪانه ٿئي. آهي اسان پاران کين وجود ڏيڻ لاءِ اوسيٽي ۾ هونديون آهن. جيڪڏهن ڪو سندن انهيءَ اوسيٽي کي موت ڏيندو آهي، ته پوءِ موت ۾ هو، پرپور انداز ۾ پنهنجي سگهه بخشينديون آهن.“

ڪامو جي مٿين بيان کي هوند مان هيٺ رڳو... هو اسان پاران، کين جو وجود مڙهڻ لاءِ اوسيٽي ۾ هونديون آهن (۱) يوناني ڏندڪٽائڻ جا پنهنجا انوکا ڪردار ۽ گڻ آهن. سڀاءَ کي ويجهو ۽ اونهي معنيٰ سان ٿي ٿار. يوناني ڏندڪٽا جا ڪردار اڪارٽا-ايريشنل (Irrational) هوندي به ريشنل آهن. ان ڪري دائمي حيثيت رکندڙ عام رواجي ڏندڪٽائڻ وانگر- يوناني مهاديوتا ”زيوس“ خلقييندڙ به آهي، محافظ به. جيئاريندڙ به آهي. عظيم به. چئيدانن کي بخشيندڙ به آهي. پاڇهارو به. انسڌي پوٽواري ڪندڙن کي انعام ڏيندڙ به آهي. سڀ کان وڌيڪ سگهارو به. سگهه ۽ فورس سندن پانها آهن. هو قهار، جبار، رحيم، ڪريم، مهربان، فنا ڪندڙ، چوڙيندڙ... سندن ڪو مٿ ڪونه آهي. پر انهيءَ سان گڏ، عام رواجي ڏندڪٽائي سورهيڻ (Heroes) جي ابتڙ، سازشي، زاني، پهروپيو چتو ڪائي، وير رکندڙ، بغضي، ڪينو پائيندڙ، ويسارو، بدمعاش، لنگو ۽ ٻڄڻو به آهي. جيڪي گڻ-اوڳڻ کيس انسان جي ويجهو آهي- پرپور فطرت پسنديءَ کي اجاڳر ڪن ٿا. جنهن مان ڄاڻ

(۱) جهڙي ريت انسان جو پنهنجو، پنهنجو وجود ڪونه ٿئي. پر هو مڙهيل هٿ ٺوڪي مولائيزيشن، سوشلائيزيشن-سپلائيزيشن جي وجود کي ڏوٽيندو رهي ٿو.

پوي ٿي ته ته يوناني ڏندڪٿا، جيڪا پوءِ مٿي مذهبن، مافوق الفطري سرشتن جي تشڪيل جو سرچشمو بڻي ۽ جنهن منجهان رومن ڏندڪٿا ٿي نڪتي، سا پوءِ جي ايندڙ مذهبن کان به وڌيڪ جاندار هئي. هن جي جاندار، پرڀور ۽ دائمي حيثيت رکندڙ كردارن کي هوس ۽ ورڃل کان وٺي ۽ فرائڊ، سارتر ۽ ڪامو تائين، چونڊي پنهنجا دل گهريا وجود ڏنا. سيٿيو-آرنولڊ، رابرٽ برجن، ملٽن، وليمر موريس، شيلي ۽ ورڊس ورٿ، شيڪسپيئر، ايليت، آندري گائڊ، جيمس جوائس، اونيل، فارسٽر ۽ ٻين لائي ڪيترن يوناني ڏندڪٿائي املهم خزاني مان پنهنجي پنهنجي مراد آهر ڪردار چونڊي، مٿن پنهنجو اتساهي وجود مڙهيو. سندن اوسيٽري کي موت ڏني.

هنن مٿي ۾ ڪامو جو گڻ هن خيال کان اڳرو آهي ته، هن يوناني ڏندڪٿائي خزاني جي ڏير مان هڪ اهڙي وساريل، پاتال ۾ پوريل ڪردار کي ڳولي ڦولهي، چڪي مٿي اڀاريو، جيڪو ديوتائن جو دائمي ڦٽڪاريل ۽ ننڍيل هو. جنهن جي ڇرپر ۽ مشغولي (جيڪا ديوتائن پاران ئي مڙهيل) عامرواجي رڌل وهيئن (Subjects) انسانن جي حياتي ۽ انهيءَ ۾ مشغوليءَ سان بنهم ٺهڪندڙ آهي.

اهو ننڍيل، پٽيل، ڦٽڪاريل ڪردار آهي: سيسيفس

۽ اها مشغولي آهي: سيسيفس - ٿاسڪ

هيءَ ديو ڪردار ۽ سندس ائبسرڊٽي ٻين ليکڪن وٽ ورتي، يا نه جي حد تائين اٿل-ڇهيل. سيسيفس: جنهن جي مشغولي، حياتيءَ جي رڌل هجڻ کي چرڪ پرائيندڙ چيلينج ڪري ٿي. (۱)

(1) "The fundamental subject of the myth of Sisyphus is: It is legitimate and necessary to wonder weathere life has meaning..." (camus: Myth of Sisphus)

فڪري جڳ ۾ مارڪس، جنهن انتهائي سڪ درسيءَ (Optimism) جي آڌار تي انسان جي مستقبل جو عمارتي ڏانچو ڪڙو ڪيو، ڪامو جي چرڪ پرائيندڙ ائبسرڊ پرولتاري خدا، مسيڪس، انهيءَ کي هوڪاريو.

ڪنهن مفهوم واري سرگرمي ۽ ان جي ڪارج جي مڃتا؛ جنهن منجهان ڪجهه پراپرت ٿئي. ڪو؛ جبل تي چڙهي، چوٽيءَ تي رسي، وري لهي، چڙهي ۽ لهي.... پگهر ۾ شل، سهڪو ورتل، پر انهيءَ پورهئي-مشغوليءَ مان مڃيل ريشل قدرن پٽاندڙ ڪجهه نه وري ته اها مشغولي ڪارج جي مفهوم ۾ اڃائي ۽ ائبناريل، ڪل هاب ۽ چتر لائق ليکي ويندي.

نيٺ زندگيءَ جي جبل تي چڙهڻ- لهڻ منجهم رڌل هجڻ منجهان ڇا پراپرت؟

جڏهن ته موت اٿل آهي.

ڪامو ان جو جواب آپ گهات جي رت ۾ ڏٺو.

مسيڪس لاءِ ڪامو لکيو: خدائن منجهم پرولتاري: نستو ۽ باغي: ائبسرڊ. (۱)

ڪامو مسيڪس تي جو وجود مڙهيو، سو سندس پڙا، قتلڪار ۽ پڙا پري مشغوليءَ (مسيڪس ناسڪ) کي آڏو رکندي، جو ڪامو کي ڪينءَ به پنهنجي مراد کي پورو ڪرڻ لاءِ پنهنجي آپ-گهات واري نظريي لاءِ ٺوس پڙهه وجهڻ واسطي، مسيڪس جي رڌل هجڻ واري ڏس (Angle) کي اوسن اڃاڳر ڪرڻو هو. هومر جي ابتڙ، جنهن مسيڪس تي حرفتيءَ جو ليبل

(1) "He is absurd as much through his passions as through his torture. His Scorn of gods, his hatred of death, and his passion for life won him that unspeakable penalty in which the being is exerted toward accomplishing nothing." Ibid

ڇهڻڙائڻ سان، کيس مرٽن (Martaes) ۾ نهايت ڏاهو، سياڻو ۽ ڊگهي نظر رکندڙ سڏيو. ڪامو هن ديومالائي سرويچ جي ائبسرڊئيءَ ۽ ان جي ويڙهندڙ سجاڳ - احساس ۽ ان جي ايڏاڏا ڪي نڪاري نروار ڪيو.

حياتيءَ جي ڇرپر ۾ ڦهليل ڪينواس تي — ائبسرڊئيءَ کي ذهن ۾ رکندي، سسيفس کي ڪامو جي بخشيل وجود سان سهت ٿيندي، مون هن ڏندڪٽا کي زيوس - سسيفس جي ناتي سان ڏٺو، لکيو ۽ اجاڳر ڪيو آهي.

هيٺي انڪاري سسيفس جي هوڏي سرڪشيءَ هڪ نستي ڏاهي جو، مٿس مڙهيل امر کي مڃڻ کان نابري وارن؛ جيڪو پنهنجي هيٺاڻ جو چٽو احساس ۽ سڌ رکي ٿو. ڄا، ڪامو جي لفظن ۾ هن ائبسرڊ هيري جي سڀ کان وڏي ٽريجڊي آهي.

پن لفظن ۾ هڪ هيٺي انڪاريءَ جو ڄميل، مٿان سوارٿيل اسٽيبلشمينٽ (Establishment) سان آڏو ٿيڻ وارو لاڳاپو.

هيٺو انحرافي سسيفس، سگهاري زيوس جي خلاف آڏو بيٺل: زيوس، مها خدا، پوري ڪائنات ۾ سگهارو، عظيم ۽ اعليٰ اختيار، سرپرست (Sovereign)، سسيفس، بي وس ۽ نپل، پر سرڪش، هوڏي، انڪاري، جنهن ڪري ننڍيل، پٽيل، ڏڪاريل ۽ عتاب هيٺ آيل. پوءِ به ناڪار.

زيوس - سسيفس لاڳاپي سان هن ڏندڪٽا ۾ پوري تاريخ جو نت ۽ هر زماني جو روح (The Spirit of age-Zeitgeist) لڻا پائيندڙ: سرپرست جو جوڙيل پاتال (under world) رياستي سرحدن جي آڏيل حدن اندر قائم ڪيل اسٽيبلشمينٽ جون مختلف ٽن هيٺ بيگار ڪيمپون. انهيءَ ۾ پوريل، جڙيل وهيٽي خلق (Subjects)، وهيٽي خلق جي الڳ ڪت مشغولي، اتر سگهم جي

وڌائيءَ جي تسڪين ڪندڙ. انهيءَ ۾ ننڍيل ۽ ڦٽڪاريل آهي، جيڪي انهيءَ مڙهيل مشغوليءَ جا انڪاري ۽ اتم سگهه جا انحرافي.

مسيئس جي ناڪاري هڪ هيٺي، حساس، ايماندار فنڪار جو آدرش آهي.

نتشي (Will to power)، توڙي مارڪس (Occupation of state apparatus) جي ابتڙ، مسيئس جي ناڪاري، اختيار ماڻڻ لاءِ نه، پر هر جڳ اندر، هر ويل موجود اختيار خلاف آهي. مئندس سرڪشي اوسٽائي (Situational) آهي. دائمي ڪميٽيڊ نه. جڏهن مئس ڪجهه مڙهيو وڃي ٿو. هو ان کان انڪاري ٿيندي، نتيجي ۾ پيدا ٿيندڙ حالتن کي قبولي، منهن ڏئي ٿو. ارڏو ٿي بيهي ٿو. مئندس وڌائي انهيءَ ۾ آهي ته: اختيار پنجن مئندس آدرش کونه آهي. هو اختيار کان گهڻو مٿانهون آهي. هو ڪنهن مقرر ڪيل-ڪرايل مراد مان ڪميٽيڊ ڪونه آهي پر نان-ڪميٽيڊ هوندي به ڪميٽيڊ آهي.

ايسوپس جي پڇڻ تي کيس مڏي سنوائي نموني ٻڌائي ٿو ته: تنهنجي ڌيءُ ايجنا کي مها ديوتا زيوس پنيلائي پڄائي ويو آهي. اها سڌ رکندي ته پاڻ اتم سگهه جو ٻول ٻڌو ڪري رهيو آهي، جيڪو مها پاپ آهي. جنهن جي نهايت ڳري سيڪٽ آهي. هن ديوتائن جي اڇا جي ابتڙ ڌرتيءَ سان دل لڳائي. ديوتائن جي حڪمن جي ڀڃڪڙي ڪندي ڌرتيءَ سان چهتيو رهيو. ايسٽائين، جيستائين، ديوتائن جي موڪليل ڪائوس وڌيڪ مڱهاري کيس چوڪنپو ٻڌي ٻيهر پاتال ۾ اچي ڦٽو ڪيو. اختيار پاران مڙهيل مقدار جي—جوڪو ڪٿي ڀڃڪڙي ڪندو رهيو. اها سرت رکندي ته، مڙهندڙ نصيب واري اتم سگهه جي ڀيٽ ۾ پاڻ گهڻو هيٺو آهي. مئندس ناڪار، ماڻس ڏاڍائيءَ، آرم زورائيءَ ۽ هٿ ڇراند جي رد عمل ۾ آهي. ”پنهنجي پاڻ هجڻ“ جي هاڪاري

ميچٽا - ميچائپ (Affirmative Recognition) لاءِ. نئين خدا خلقڻ يا پاڻ خدا ٿيڻ لاءِ نه. هو پاتال ۾ به سزا ڀوڳيندي پاڻ ميچائي ٿو: هيٺ، موت - گهر جي واريءَ کي چالاڪيءَ سان زنجيرن ۾ جڪڙيندي، (پر هيٺو هجڻ ڪري وري به کيس سگهه آڏو مڃيو ٿيڻو پوي ٿو. جنگ جو سگهارو ديوتا ايرس، مهاديوتا زيوس جي فرمان تي سسيفس جي قيد ڪيل هيٺز کي آجو ڪرائي ٿو.) جڏهن ته روايتي ناڪار، توڙ ۾ پنهنجي مراد (Aim) رکي ٿي: پاڻ خدا ٿيڻ. هڪ نئين اختيار، ايسٽيبلشمينٽ کي قائم ڪرڻ - پنجن. جنهن وسيلي پنهنجو پاڻ کي مڙهي سگهي.

ڪاسو جو پروٽاري خدا، مارڪس جي پروٽاري خدا کان وڌيڪ بي عزتو ٿيل ۽ عقوبت هيٺ آيل آهي: جسماني پورهيت جي سزا ۾ جنڀيل. انهيءَ سان گڏ هو پنهنجو پاڻ لاءِ انهيءَ پورهيت جي ائبسرڊٽيءَ جو تڪو احساس رکي ٿو. سڃاڳ ذهني پيڙا ۾ ورتل. (1) جيڪا ڪيفيت اڄ جي بي وس، سرڪش انڪاري مانسڪ (Intellectual)، فنڪار ۽ ليکڪ جي ئي ٿي سگهي ٿي. جيڪو سارتر جي چواڻيءَ معاشري کي احساس جرم بخشي ٿو. (2) جڏهن ته مارڪس جو پروٽاري خدا: سڪ درسي (Optimism) جي گهوڙهي ۽ گپٽيل پرم هيٺ، ان پيڙا واري ڪيفيت کان آجو ٿي رڙهندڙ.

سسيفس 'اختيار' جي احساس جرم کي ڏونڌاڙيو. (3) موت ۾ پاڻ ڏچي ۾ اچي ويو. جيڪو اوس ٿيڻو هو. (۽ آهي). سسيفس جي هيٺي، پر اٿل ۽ ڪڏهن نه هار مڃيندڙ

(1) "If this myth is tragic, that is because hero is conscious" (camas)

() Writer gives society a guilty conscience. (Sartre).

(3) هيءَ پاڻ - شاهدي ڏيندڙ سڃاڻي آهي ته: هو اختيار پنهنجن ڪرتوتن ڪارڻ احساس جرم ۾ ورتل هوندو آهي.

ناڪار، اڄ جي نپل مانسڪ جي، اختيار خلاف انڪار جي علامت کي پٿرو ڪري ٿي. اهو مانسڪ، جيڪو پنهنجي ووٽ سان ۽ انهيءَ نات، انسان جي عظمت سان سڄو آهي. مسيسف جي ناڪار، مٿان کان سونپيل يا مدد پابند (Committed) ڪانہ آهي. انهيءَ ڪري ڪامو جڏهن مسيسف کي رڳو ۽ رڳو ائبسورڊٽيءَ جي پنڌ ۾ جڪڙي ٿو، تڏهن نہ رڳو هو مسيسف سان ڏاڍائي ڪري سندس جان کي هيٺ ڪري ڏيکاري ٿو، سندس بلهه ڪيرائي ٿو، پر هڪ عام رواجي روايتي مفڪر وانگر، نئين قسم جي ڊٽرمينزم (Determinism) جي پرچار جو ڏوهه ڪري ٿو.

مسيسف، ڪامو پاران مڙهيل وجود-ڪيان مٿانهون آهي گهڻو مٿانهون، ڇاڪاڻ ته هو اختيار جو نڀايل آهي ۽ ڦٽڪاريل. سندس وڏائي انهيءَ ۾ آهي ته، هو سدائين، هر ويل، اختيار کي چوي ٿو:

نہ —

جو ڪجهه جٽس مڙهيو ويو آهي، اختيار پاران، جنهن وٽ سگهه آهي. مسيسف ان کي ٿڌي ٿو. نابري واري ٿو. نہ، ۽ انهيءَ ”نہ“ جي حد کان ”پاڻ هجڻ“ جي اظهار جي سرحد شروع ٿئي ٿي. جنهن ۾ پنهنجي تقدير/چرپر جي چونڊ جو حق محفوظ رهي ٿو. چونڊ جو حق، جيڪو آزاديءَ جو نتيجو آهي. تنهن ڪري الاهي فتوائن، سندس احڪامن ۽ اختيارن جي امرن کي ٿڌڻ، مسيسف پنهنجي اخلاقي جوابداري سمجهي ٿو. سندس ڪميٽمينٽ جو اهوئي انداز آهي.

زيوس طرقي مڙهيل سزا کي هن قبوليو. رضا خوشيءَ يا اخلاقي پابنديءَ هيٺ نہ، پر ڇاڪاڻ ته هيٺو، وهيٺو آهي. جنهن ڪري بي وس، ڪجهه نٿو ڪري سگهي. سواءِ حرقن هلائڻ جي. جي سندس وس ۾ آهن. اهو ڄاڻندي به ته: زيوس ڪنائس ڪئين پيرا وڌيڪ سگهارو آهي. مها خدا. سندس جاکوڙ اجائي

آهي. پوءِ به هو ان جاکوڙ ۾ ڄا وقتي سوڀ حاصل ڪري ٿو،
انحراف ڪري زيوس جي ڄمیل خدائيءَ کي هڪاري ٿو،
سندس ڪوڪلاڻپ کي وائڪو ڪري ٿو، انهيءَ مان مائي ٿو.

نتشي جي ناڪار خدا جي موت کان شروع ٿي. (1) جڏهن
نتشي الاهي خدا (Divine) کي بيماري رهيو هو، تڏهن هن،
ان جي جڳهه والاريندڙ خدا - ساورين اسٽيٽ (Sovereign State)
۽ ان جي محرڪ - مسگم اسٽيٽلشمينٽ کي چڙواڳ ڇڏي ڏنو،
هٽائين ان کي مراد (2) ٺاهي ڏني، نتشي جو ناستڪ پنهنجي
ناڪار سان، موت ۾ ناڪار سان وري هڪ خدا جوڙي ٿو!
جنهن لاءِ وهڻي خلق هجڻ لازم آهي؟ ساڳيو ئي وهڻائپ هڪ
ڏوھ ٿي مڃجي ٿي. ”سچ“ جو پاڻمرادو - بڻيل مکيم ٺيڪيدار ۽ ان
ڪري انڌي پوٽواري طلعيمنڊڙ مارڪس جو انقلابي هڪ چڪريل
نوڪدار ٽنگين تارن سان واڙيل بهشت اڏي ٿو. جتي هنڌ، هنڌ
تختيون ٽنگيل آهن:

”اڳتي چرڻ ڏوھ آهي.“ هن جا حڪم گڏهن به غلط
ٿي نٿا سگهن!

سيفس جو اٽڪاري ڪردار، نتشي جي ناڪاريءَ،
مارڪس جي پابند (3) هڪ رنگي نظام خالقيندڙ انقلابيءَ ۽ ڪامو
جي انڌي فقراڻيءَ (Ascetic) باغيءَ کان گهڻو اڳتي وڌيل آهي.

(1) “God is dead” (Nietzsche)

(2) “Will to power”.

(3) (i) “Rebellion is a form of asceticism, though it is
blind, Therefore if the rebel blasphemizes it is in
the hope of finding a new god.” (Rebel.: Camus)
(ii) “Every act of rebellion against oppression is
justified in itself but installs a new form of servitude”

مسارڪس، نٽشي ۽ ڪامو جي ناڪار، انڪاري - هساڪار (Negative-Affirmation) آهي. ڪنهن نه ڪنهن طريقي سان رت ۽ نتيجي جي روپ ۾. سندس ناڪار جي پڄاڻي ٿئي ٿي: پاڻ - اختيار (خدا) ٿيڻ - بڻجڻ يا پاڻ مارڻ (1) آڳيا وان ٿيڻ يا ناس ڪرڻ. اهي ڪنهن نه ڪنهن شڪل ۾ سرشتي اندر آڳيا. (Command) ۽ آڳيا وان (Obedient) رڪن ٿا. سيلو-ميسوڪيسٽڪ (Sado-Masochistic) ناتا جن ۾ وهڻا آنڌي پوئواري جي پيڙا پوڳيندي سرست مائين ۽ مٿانها پنهنجي سيلو-منجهان. جنهن ڪري، هڪ اهڙو سرشتو جنهن منجهه آڳيا ۽ آڳيا وان جو آزاديءَ تان هٽ ڪنيل: پنهنجو پاڻ وڃايل..

جڏهن ته سسٽم جي ناڪار جي نڪا حد آهي ۽ نه ٿي ڪا پڄاڻي. سندس ناڪار پاڻ اختيار/خدا/سيلوڪيسٽ بڻجڻ لاءِ نه آهي. ۽ نڪوئي هو، ميسوڪيزنڪ هجڻ قبولي ٿو. ۽ نه ٿي وري سندس ناڪار مٿيا گهرجي (Passive Resistance) آهي. پر اختيار طرفان مڙهيل امر کي لڪار آهي. هو اهو نٿو مڃي ته ڪو مٿانهون، يا ڪا مٿين هستي سندس ٻاري ۾ فتويٰ مڙهي، فيصلو ڪري، نصيب جوڙي. ۽ نه ٿي هو انهيءَ حيثيت مائڻ لاءِ جاکوڙ ڪري ٿو ته پاڻ مٿانهين، مڙهندڙ هستيءَ بڻجي. جيڪا ٻين جي مٿان فتوائون مڙهي ۽ نصيب ٿاڦي. سندس ناڪار، پنهنجي هستيءَ جي هساڪار لاءِ آهي. جيڪا هستيءَ وهڻن منجهان هڪ آهي. هو ان لاءِ اختيار کي هوڪاري ٿو. پنهنجي هيٺاڻ واري مبرڪشيءَ سان. هٽيلو بڻجي. اهائي سندس اتما آهي: هو اهو ٿيڻ نٿو چاهي، جيڪو زيوس چاهي ٿو.

(ان ڪري هڪ وهڻي دانشور لاءِ آدرش)

هڪ هيٺي ناڪاريءَ جو آدرش: جيڪو وقت جي زيوس جي جوڙيل پاتال اندر واڙيل، مڙهيل مقدر پٽاندڙ جوڙيل ۽ وهندڙ هو ان کان انڪاري. وڃ ڊوهم وادي. سندس آزادي، خودداري،

وقار ۽ اتمتا جي مڃتا مٿس ٿا ٺهڻ ٻڌڻا ۽ انهيءَ جي چٽي سڃاڻپ احساس منجهان اسري ٿي.

۽ جڏهن الاهي (Divine) خدائيءَ جي پڄاڻي ٿي. ان خدائيءَ جي جاءِ رياست ورتي. مختلف روپن جا ڪريٽوس (Kratas) خدا بڻجي اڀريا. جن نئين نئين روپن جي استيلاشمينٽ کي ڀوڄي لڳائي پيش ڪيو. هنن انڪارين لاءِ پاتال (Hades) جوڙيو. جن ۾ وهڻي خلق (Subjects) واڙيل، اڻمرستو ڪريسيءَ کان ٽينڪو ڪريسيءَ ۽ لوڪ راڄ (Republican Jals) جيلن اندر پارٽيڪريسيءَ تائين ڪيل ڏوهن جي ڊگهي قطار: اڻ ڪٽ، اڻ مٽ ليڪ، آڪاس ندي، جو: رهڙن رهبر بڻيل. قاتل، جج بڻيل. ڏوهي ڏيوتا بڻيل.

اڳ ۾ جڏهن خدا هو:

گوڏا جهڪايو، ڪنڌ نمايو، ڳڻ ڳايو، پڪو ويساهه رکيو. عظيم خدا جا اسر اٿل آهن.
(انڌو ويساهه + انڌي ڀوٽواري)

انڪاري، ڏوهاري سڏبا. ميڪيت لاءِ تيار رهو. ۽ اڄ جڏهن سرڪار/هڪ ڪمان/سينٽرل ڪابينيٽي، ساورين/خدا آهي: گوڏا جهڪايو، ڪنڌ نمايو،... مٿانهون هر اسر اٿل آهي.
(انڌو ويساهه + انڌي ڀوٽواري) (1)

هر استيلاشمينٽ جي رياستي پاليسي آئڊيالاجي: گهريلو پالڻو شهرين جي ڀرور جو فن (2) پنهنجي اولمپيائي نٽ کي قائم رکڻ جو ناڪي رچاءُ: پارليامين. عوام. ڊيموڪريسي. ريپبلڪين گڏيل مفاد... ڀرچار جي ڀوڄي سان جنهن ڪري اسين سڀ ماس ميڊيا جا ٽيگيل.

ڇوٽيون: وهڻن کي پنهنجا مالڪ/خدا جي چونڊڻ جو

(1) "No body can rule guiltlessy" (Saint-just)

(2) (Thremmatology)!

حق بخشيل. هو پنهنجا نوان مالڪ چونڊي ڇڏيا. وهڻا سڀاويڪ طور اهو خيال رکندڙ ته، اهي چونڊجن، جيڪي کين دليل ڪرڻ، ذهني ۽ جسماني طور لوڻ ڀوڻ ۾ انسان دوستي ڏيکارين. مالڪ جي چونڊ جي وقتي مڃيل حق دوران: سڀلست گپرائڻيون پائيندڙ. عزت نفس جون ڌڃيون اڏائيندڙ همدرد بڻيل، ڇيچلايل جي اڻ وڻندڙ رڻن ريسوچيئسٽڪ جي ڪيڪڙاين ۽ سڏن) کان پاڻ بچائڻ لاءِ: هن جي پٺن تي بيزر اٽڪايل: تاريخ جوڙيندڙ. طاقت جو سرچشمون، تخليق جو خدا. هراول (1)....

ڪاسائيءَ جي چونڊ جو مڃيل حق، جمهوريت جو روح. لٽ ۽ ڇٽ جي اصول تي عمل سان.

۽ انصاف: ڦريو به جهان کان دانهين به جهان خان وٽ! نظريا، پروگرام، انگ اکر، اعلان: قاتلن کي ڇڄ ڪري پيش ڪرڻ لاءِ معقول، وزني دليل پيش ڪندڙ، هر رياستي اڳواڻ عيسوي بڻيل. خدا جو آواز. پاپ کان آجو. مقدس، عظيم، اعليٰ. ڪڏهن گناهه ڪري نٿو سگهي. وهين، حڪم هيٺ آيل تليهرن (Subjects) جي پيٽ جي بڪ ۽ ان جي ضرورت جو احساس سرڪار سينٽرل ڪميٽي/هءِ ڪمان ڪندڙ. ڇيڪا ڪڏهن به غلط ٿي نٿي سگهي. هن جا نظريا، رٿون ۽ تبديليون هر ڀيري، سدائين هر ڪسوٽيءَ تي سڃاڻپ ٿيندڙ. دور رس اثر ڇڏيندڙ. جن جو پيٽ آهي، آهي پنهنجي بڪ جو صحيح اندازو نٿا لڳائي سگهن. هو پنهنجن نفسياتي-جسماني گهرجن کي سمجهي، پروڙي ۽ محسوس ڪري نٿا سگهن.

۽ آئين، قاعدا قانون: پاڻو شهري پيدا ڪرڻ لاءِ جتن. پنهنجن ڏوهن کي مٽڻ لاءِ نوان مقدس صحيفا. (ڪيل ڏوهن جا پيرا مٽائڻ ۾ نوان ڏوهه).

هر رک ٽي آڏو ايندڙ اتمشاهيءَ جي مڃتا/پوڻواري وهڻن جو لکيل. بس: وهو، وهو وهندا رهو. جيئن اسر ٿئي.

(1) عوام جو راڄ، عوام طرفان، عوام لاءِ

اولمپيائي ٺٽ کي قائم رکڻ لاءِ .
۽ تبديلي: سويسارو، تاريخ / قدرت / وقت / سچ جي آواز .
هارايل، غدار، ڏوهاري!

• اهو لکيل، ايستائين، جيستائين وهيٽا، وهيٽا آهن. هيٽا .
انهن وهيٽن ۾ مسينس به آهي. هوڏي-انڪاري. جيڪو
نم، ميڊيٽ ٿيڻ چاهي ٿو- نم، ميسوچيٽيسٽ ٿيڻ قبولي ٿو. پنهنجي
مرڪش عمل مان پاتال ۾ پائيتال مچائي، پنهنجي سچاڻپ کي،
اڻڻيستيءَ کي وائڪو، چٽو ۽ ڊفائين ڪري ٿو. سندس هوڏي
ناڪار-هيٺي هوندي به پاڻ مچائيندڙ آهي، اڻڻيٽڪ. هوڏي نٺل
هوندي مرڪش آهي. هو پنهنجي ناڪار مان جتي وهيٺي خلق
جي احساس جرم کي جاڳائي ٿو، اتي اختيار جي احساس جرم
کي ڌونڌاڙي ٿو. هو ڪميٽيڊ هوندي به نٿا- ڪميٽيڊ آهي.
اها ئي سندس وڏائي آهي.

ڀانڻال ۾ بغاوت

(A Revolt in the under world)

□ ڌرتيءَ هيٺ، هيٺ کان هيٺ پاتال: ديوتائن جو
 ٺاهيل جهنم، موت-گهر: چوڌاري موت جا پاڇولا رڙهندڙ. چوڏس
 موت جو راج. موت-گهر جو والي هيڏي، اُٺ مان گهٽ اوڇو
 ڪيو، گهمند ۽ هڪ وچان ٺانءِ ۽ وڏائيءَ ۾ ڦونڊجي، بي وس،
 لاچار، ڇپ چاپ: ديوتائن جي ڦٽڪاريل، دائمي سزا پوڳيندڙن
 ڏانهن ڏسندڙ:

اڪسي يان: ٻيٽل هڪ شاهي ڦيٽ سان، بنا ساهيءَ
 چوڌاري ڦرندڙ ان ڦيٽ ۾. سندس سرير تي ڊگهن، زهريلن پوائتن
 نانگن جا لڳندڙ چهڪ زپڪ ساڻ.

ڍنڍاڏيڙ: لڳاتار پاڻي ڪڍندڙ ڀرڻ سان.

ٽين نالس: کاڌيءَ تائين پاڻيءَ ڀريل تلاءُ ۾ بيٺل، آڇ-
 ۾ پاهه ٿيندڙ، پاڻيءَ لاءِ ٻاڻون کائيندڙ. رس-ڀرئي ميوي جا
 وڻ سندس ڀر ۾ بيٺل، کاڌو سندس پهچ ۾، پوءِ به گرم لاءِ
 واجهائيندڙ. مٿي جي ٻنهي مٿان، ٻل ورتل ڳرو پٿر ٽنگيل—
 ڪرڻ لاءِ سدائين تيار.

ٽئي يس: بيٺل ٻنهي پاتال جي هيٺانهين ڀاڱي ۾. لڳاتار،
 بي رحميءَ سان پٽيندڙ، چنندڙ، ڪرڻيندڙ گجهيون سندس ڪاري
 چيري ڪئي.

مستيفس: ڳري، حيرت ۾ وجهندڙ پٿر کي، ٻنهي هٿن ۽
 ڀرڻ وسيلي، پوري سگهه سان جبل جي چوٽيءَ تائين رڙهيندڙ.
 ۽ ٻيا ٻيا....

جڳن کان اهو سلسلو هلندڙ.

ديوتائن جي ديوتا، سهاديوتا زيوس جي ڏس. هيٺ آيل

ڏوهاري، سندس پاران مڙهيل سزا هيٺ پاتال ۾ دائمي پوڳنا پوڳيندڙ، موت - گهر جي راڄ - ڏئي هيڏر جي ڇن تي مرڪ، پوائنٽي، بي رحم مرڪ، ٺٺول جي زهر سان ڀريل.

جڳن کان اها ريت هلندڙ:

جو به مهاڏيوتا جي امير آڏو نه جهڪيو، ساڻس ڏوهي ڪيو، سندس گجهن کي ڦولهن وائڻي ڪرڻ جي همت ڪئي، سو سندس ڏس هيٺ آيو، جنهن ساڻس ميني ساڻن لاء منهن مٿي ڪيو، سندس گهڙيل ۽ ٽريل سول متن جي پڇڪڙي ڪئي، سو ٻاڻي ٿيو ۽ سندس چينپ هيٺ آيو، ڇاڪاڻ ته هو ديوتائن جو ديوتا آهي. هو مٿي آهي، گاج گجگوڙ، وچليون سندس ادويتي روپ آهن. سگهه، سڀرائي سندس چئيدان پانها آهن. هن هوڏين ۽ نرن، ڪپاترن ۽ ڦريلن کي ڇپيت ڏيڻ لاء هيٺ پاتال ۾ جهنم جوڙيو، جنهن جو والسي ڏنات هيڏر کي ڪيو، جيڪو مايا جو ڏئي به آهي. ۽ سندس ڪڪڙ ڄاڻو آهي.

هڪ لڳا اوچتو ڇڏيو جو:

هيڏر جي ڇن جي بي رحم مرڪ موڪلائي وئي. سندس اکين ۾ اڇر اوتجي آيو. پوري پاتال ۾ موت جون ڪنڀڙائون ڦڙڪي اٿيون، هيڏر اها حالت سهي نه سگهيو. سندس منهن ۾ گهنڊ پئجي ويو.

مسيفس، هيٺ ڪريل شاهي ڳري پٿر کي واري سان جبل جي چوٽيءَ تان ڇاڙهڻ بدران، پٿر جي مٿان ماڻ ڪيو ويٺو هو. پگهر ۾ شل، ڏهون، جڳن کان لڳاتار هڪ ئي پورهي ڪرڻ ڪارڻ هيٺو ۽ ٿڪل - گهري اونهي ويچار ۾ پڌل.

ويساهم ۾ نه ايندڙ اهو لقاء ڏسي، هيڏي ٻيڙي ۾ بت بڻيل
بدن کي چوريو. اکين ۾ ڪاوڙ ۽ ڏس جا ڏنپ ڀري، آواز ۾
ڪروڙ ۽ غضب جي باهم اوتي گجيو:
”سسيفس!“

سسيفس، ڌيرج ۽ سڪون سان، جڳن کان ٽڪل ٽٽل
جسم کي چوريو. ڍرڪيل ڀرسي وٺي وٺي سان جرڪندڙ نگاهون
کڻي ڏانهن ڏٺو. سندس اکيون، نمائين هوندي به اونهي، گهري
ڪوهه اندر پائيءَ وانگر چمڪي رهيون هيون. جن مان سندس
سڀاءُ جو جز بڻيل روايتي هوڏ ٻرندڙ ٽانڊن وانگيان ٻڪي رهي
هئي، هو خاموش هو. سانتيڪو، ٽڪل ٽٽل، پوءِ به اڏول. سندس
وڪري چاٽي ٿڪ ڪارڻ ڊگهي ساهه کڻڻ ۽ ڪيڻ جي
سرگرم سان چڙهي رهي هئي. ديوتائن پاران مڙهيل، نسل گهري
پورهئي ڪم هيڏو ضرور ڪري وڌو هو، پر سندس هوڏي شخصيت
کي جهڪائي نه سگهيو هو. سيني جي اڀار-لهوار سان سندس
هر ٽڪل ساهه ۽ پگهر جي هر بوند ان جي گواهي ڏئي رهيا هئا.
ڪروڙ ۽ ڪاوڙ ۾ ڀريل هيڏي جون اکيون وڌيڪ
چنجهيون ٿي ويون. ڇپ ڦڙڪڻ لڳس. مڇي پاتال ۾ سٺو وڌيڪ
گهرو ٿي ويو. ديوتائن جي عتاب هيٺ آيل روح اندر ئي اندر
ڇرڪ ڀري ڪنبي ويا. ڇڻ نشوون پيو هجن. سندن چڪناچور
جسم ۾ ميانو پئجي ويو ۽ ڪنڀي لوهه پائي ڊڪي وئي.
هيءَ ديوتائن جي اسرن جي پڇڪڙي هئي. بغاوت هئي.

سسيفس، گنڀير ۽ ڌيرج ٻڌاءَ ۾ چوڻ لڳو:

”ديوتائن جي ٺاهيل موت جي واديءَ جا والي هيڏي،
ڄاڻان ٿو زيوس، ديوتا پاران مڙهيل سزا پٽاندڙ جبل تان هيٺ
ڪري آيل پٿر کي وري نيم-مارو مٽي نيڻ کان نابري وارڻ
مهاديوتا جي پروت ورت ڇي پڇڪڙي آهي. سمجهان ٿو، هي
هن جو ۽ تنهن جو پڻ ايمان آهي. ايمان: سان ڪري رهيو

آهيان: ”سسيفس.“

نهڻائيءَ سان، پر اکرڻ ۾ سگهم جي جيون- جوت اوتي پوري وشواس سان چوڻ لڳو:

”هيڏي، مان انڪار ڪيان ٿو، هن ڪئن، مون لاءِ، ڪجهه نه پراپرت ڪندڙ اسٿل ۽ پيانڪ ڦيري اندر گهڙڻ کان-“
”مان انڪار ڪيان ٿو“
”ها، انڪا-“

هيڏي سندس اڌ ۾ چيو: ”ان ريت، ڇا تون پنهنجي انجام کان سڃاڻ آهين؟“
”ها-“

”منهنجي ناڪار جي ’نم‘- بغاوت جي اوسر جي پهرين وڪ آهي. ’نم‘- ياکيءَ جو ڳرپ آهي، جنهن مان بغاوت جو بچو سرجي ٿو. انهيءَ کان پوري ريت سڃاڻ رهندي، انهيءَ جي انجام کان اڻ- ڄاڻ نه آهيان.“

ماٺ ٿي وئي، گهري ۽ ڳوڙهي ماٺ. جيڪا پوري موت- گهر مٿان بار بڻجي بيٺي.

”ڇا توکي ڄاڻ آهي ته تون ان ريت مهاديوتا زيوس جو ايمان ڪري رهيو آهين؟“

”ها،“ پورو وشواس ۽ ڪرائي بکنڊڙ، ”توکي سڌ آهي ته مان هيراڪ هنيلو آهيان. ڪرائي منهنجو سڀاءُ آهي. توکي هيءُ نه وسريو هوندو ته اڳ، گهڻو گهڻو اڳ- مون هن ئي پاتال ۾ موت کسي زنجيرن ۾ بند ڪيو هو، ۽ تو زيوس وٽ دانهيو هو. هن جنگ جي ٻلوان ديوتا کي چوٽ ڇڏيو هو، جنهن مون کي مڪتي ڏياري هئي. مون کان.“

هيڏي چرڪي ويو سندس منهن تي هٿ ۽ وڏائيءَ جي جاءِ تي، ڳڻتي ۽ اڻ-تڻ جا اهڃاڻ پڌرا ٿيا.

سسيفس، پوري وشواس مان بيالڪو ڳالهائي رهيو هو: ”توکي ياد هوندو هيڏي، جڏهن مان موت جي ويجهو

هوس، تڏهن مون پنهنجي وٺيءَ جي پريم پرکيا لاءِ چيو هو ته: منهنجي اٺ-پوريل لاش کي ڪليءَ بازار ۾ ڪوليو وڃي. هوءَ شرمسار ٿي رهي هئي، جو مون ڊيوتائن کي رنجايو هو. هوءَ ڪليءَ بازار ۾ لهجي ٿي رهي هئي، جو مان سندس مٿس فاني هيس. ۽ ڊيوتائن جو ياد ڪري. هوءَ سوکي هئي، انهيءَ ڪري نه، جو سندس مٿس موت-گهر ڏانهن نئيئي دائمي سزا ۾ جوڙجي رهيو هو، پر انهيءَ ڪري جو سندس مٿس فاني هو. سندس انهيءَ دغا ۽ ويساهه گهاتيءَ مون کي ڪاپاري تڪ هنيو. ڇاڪاڻ ته مون ڀانيو هئي ته سندس پيار، مڙن انسانن جي پريم وانگر هوندو. انهيءَ ويساهه-گهاتيءَ مون کي ڇيڇلائي وڌو.

هيڏو ڪيس گهري، ڪ-ٺڪ ڏسي رهيو هو.
 ”ها پوءِ هيڏو، توکي ياد هونديو ته، مون توکان-پنهنجي زال کي سيڪيٽ ڏيڻ واسطي، وري زمين ڏانهن موٽڻ جي اجازت گهري هئي.“

هو ٽپيءَ ۾ پئجي ويو. سوچڻ جون رڪاوٽون سندس لوسائيل، پر تئل چوري تي نمايان اڀري پنيون. لڳي پيو ته سوچ ۽ ان پيڙا ڪيس اندر ئي اندر ڪاٽ هڻي رهي هئي.

هن چوڻ شروع ڪيو:
 ”۽ جڏهن مان ٻيهر ڌرتيءَ تي پهتس، سندس آواز جي پٽلاءَ ۾ گهري، اونهي پيڙا جا اولڙا تڙگي رهيا ها، ”مون اتي سڀ ڪجهه ڏٺو: نياءَ-نياءَ، ڏک-مک. ڌرتي جيڪا دکن سان ڀريل هئي، پوءِ به ان ۾ موهم هو. ڇڪ هئي، اهوئي ڪارڻ هو، جو مون ڌرتيءَ کي ڇڏڻ نٿي چاهيو. ڇاڪاڻ ته ڌرتيءَ زندگي آهي ۽ زندگيءَ سان منهنجو موهم آهي. زندگيءَ سان لڳاءُ، انهيءَ ناٽي ڌرتيءَ سان موهم، منهنجي ڪمزوري آهي.“

”مون ڌرتيءَ جي سيني مان چيرجي وهي هلندڙ منو پاڻي پيتو، ڇمڪندڙ سچ جي روشني ڀسي. اٿاهه، گهرن ساگرن کي ڏٺو. جن جي هر وير وهڪر اٺ-مئي خوشي ڏيندڙ هئي. تڏهن،

هيڏانهن آڪاش جي اوندھ ڏانهن ورڻ لاءِ منهنجو دل نٿي ڇيو
 ديوتائن مون کي سڏيو. ياد ڏياريو ته توکي هيڏانهن ورتو آهي.
 ڏمريا، ڏسڪيون ڌڙڪا ڏنا، پر اجايو. مون ڌرتيءَ جا سرڪ ۽
 لڙڪ ڇڏڻ نٿي چاهيا. ڌرتيءَ جي ميني تي وهندڙ پاڻيءَ جي
 ٽڏاڻ، سج جي تپش ڇڏڻ نٿي چاهي، مون ڌرتيءَ جي مرڻي-
 ڇڏڻ نٿي چاهي، جيون....”

هو سوچ جي گهري اٿاهه ساگر اندر هليو ويو. ويچار-
 وهڪ جون لهرون سندس کليل پيشانيءَ تي اڀري آيون.

هيڏن جون ڪرڙيون اڪيون وڌيڪ چنجهيون ٿي ويون.
 ديوتائن جا ڦٽڪاريل پاي، جي آڙي اسر آڏو جهڪي
 مڙهيل سزا کي ڇپ ڇاپ پوڳي رهيا هئا، تن جو مثل روح
 ڪنبي ويو. ۽ هو اڇرج ڀريل نگاهن سان وري، وري سرڪشيءَ
 جي مستيءَ ۾ ڏيري هوڏي سسيفس ڏانهن ڏسڻ لڳا.

موت جي واديءَ ۾ سسيفس جو ڪومل، ويچار جي گهرائي
 سان ڀريل اثرائتو آواز ٿڌڪڻ لڳو:

”ها هيڏن، مون ڌرتيءَ تي گهڻو ڪجهه - نه، پر سڀ
 ڪجهه ڏٺو. ڌرتي جيڪا مرڻ جي ماءُ آهي. حياتيءَ جي علامت،
 اتي مون سڀ ڪجهه ڏٺو.

”مون اتي ڏٺو: مرڻ انسانن خدا کي ماري، آڏ-شڪتي
 سرشتي جي هر نيم کي ٽوڙي ڇڏيو آهي. ’نه‘ - مرڻ جو انگس
 گڻ آهي. هو هيٺ پائڻ - ڏئي آهن. ڌرتيءَ جا خدا، آڏ-شڪتي
 سرشتي جا پاڻ سرجهڻار، پاڻ - اپائيندڙ. ’نه‘ - سندن اهو گڻ
 آهي، جنهن جو ڪڏهن به انت ڪونه ٿئي. ’نه‘ جي ڪا پڄاڻي
 ڪانه آهي. اهوئي ڪارڻ آهي جو هو، دائمي ڊاهيندڙ - اپائيندڙ
 آهن. اپائيندڙ - ڊاهيندڙ. ۽ خلقيندڙ تنهن ڪري سدا پوڳنا ۽
 جهاڳ سندن سدا لکيو آهي.

”هيڏن، ڇا تون ڄاڻين ٿو: ڌرتيءَ وارن کي انهيءَ سدا
 پوڳنا، پڙا، لوچ، لوڻ ۽ سوچ ڏني، بي چيني. ’نه‘ - جي

اٺ-ڪٿ ملسلي وانگر اتي سوچ جي ڪا پڇاڻي ڪانه آهي،
اتان، ڌرتيءَ تان ان سوچ ۽ لوچ جو ڪٿي مونکي به مليو....
”سسيفس!“

هيڏر رڙ ڪئي. سڄو پاتال گونجي اڏيو هيڏر شوريل اکين
سان سسسيفس ڏانهن سوال ڀريل نظرن سان ڏسڻ لڳو. جنهن ۾
مٿو مٽيون حڪم هو: ڳري پٿر کي ديوتائن جي اڇا پٽاندڙ
مٿي ڪئي، وري ساڳي مشغوليءَ ۾ جنهي وڃي ٿو يا نه
سسيفس خاموش ٿي ويو، سانتيڪو، ٽمنڊڙ اکين سان هيڏر
ڏانهن ڏسڻ لڳو.

ڪيترن ڪنن جي سانت کانپوءِ هيڏر تان اکيون هٽائيندي
ارمان ۽ ڌڪ ڀرڻي لهجي ۾ چوڻ لڳو:

ها هيڏر، مان هيٺو هوس، ديوتا سگهارا. هٿن جو فيصلو
اٿل هو. جو هو سگهارا ها مان ديوتائن مان نه آهيان- ديوتا،
جيڪي آڪاش مان پيار ڪن ٿا. منهنجو ڌرتيءَ مان انس آهي.
منهنجو ڌرتيءَ مان لڳاءُ ديوتائن کي نه آڻيو. ديوتائن مونکي
وري وري مٽيو. ياد ڏياريو: ڏسريا، ميڪٽ ڏيڻ جا ڌڙڪا ڏنا.
چنڀو: تنهنجو لکيو پاتال ۾ هيٺ، پٿر ۽ جبل آهي. اڇ- ۽
اڇي جهاڳڻ.

”پر هيڏر، منهنجي من ٿئي چاهيو ته مان ڌرتيءَ کي
چلڻيان. ڌرتيءَ جي ڌوڙ جي سڳند، وهندڙ پاڻيءَ جي ٿڌاڻ، سج
جي تپش، مون چڏڻ نٿي چاهي. ڌرتيءَ مان انس هر رڻي جي
ڪمزوري آهي. منهنجي به هٿي.“

”پر اوه! وڏي ڌڻيءَ جو امر اٿل هو. منهنجي نت نٿاءُ
۽ گوڻمات تي هو ڏاڍو ڏسريو. سندس پيغمبر هومز ڌرتيءَ تي
آيو. جنهن مونکي ڌرتيءَ کان زوريءَ ڌار ڪري، موت- گهر
اندر، هيٺ پاتال ۾ ڌڪيو. اهو ڏينهن ۽ اڄوڪو ڏينهن....“

هيڏر جي چين تي سرهاڻيءَ ۽ سوپ جي انيو وچان مرڪ
ٿلهجي وئي.

ديوتائن جي مڙني ڦٽڪاريان جون نظرون سسيفس ۾ ڪڍي ويون. هو ڇپ هو. ماڻ، سندس هسٽيءَ کي ڇڏڪ جبل کان به وڌيڪ سگهارو بڻائي ڇڏيو هو. هو اڏول هو ۽ ڪنور.

پر هيڏي جي مرڪ تبديلن کي چرڪائي وڌو. سسيفس ڇوڻ شروع ڪيو. ننڍا ڪڙي پر سرت ڀريل پڙلاءِ ۾. ”جيئن، جيئن ته مڙن لاءِ وقتي هئي، تنهنڪري نهايت قيمتي ۽ ڪمزوري پڻ. موت اٿل هو.

”تڏهن سوال اڀريو ته: ’نه‘ — جي لڳاتار سلسلي ۾ ٻاهه ۽ ٺاهه جو سلسلو، وستان جي ڀرم ۾، ڪٿي، پاڻ — لڳڻ ته نه آهي.“ موت اٿل — آهي.

”اتي مڙن تي، پنهنجي حياتيءَ جي مشغولين جي ائبسرڊٽي پڌري ٿي: سڀ ڪجهه اڃايو. سڀ ڪجهه اڃايو.

”پوءِ به مڙي جون سان ايڏو پيار ۽ اتساهه ڀريو اٿس! سورن ۽ پوڳنائن سان موهم! تنهن مونکي اچرج ۾ وجهي ڇڏيو!

”اتي مون ٻڌو: ”نيٺ اسين جيئن ڇو ٿا؟ جڏهن پڄاڻي اوس موت آهي؟! سسيفس — ٺاهه جي پورائي لاءِ —

”ان مونکي چرڪائي وڌو. ”۽ مون اسانڪ هڪ نظر پنهنجو پاڻ تي وڌي: اچرج ۽ حيرت مان.

سوچ جو لڇڻ جيئن ته ڌرتيءَ مونکي به بخشيو هو، مان سوچيندو رهيس. ان بابت، جڏهن کان هرگز مونکي زوريءَ ڌرتيءَ کان ڌار ڪري، هتي موت — گهر ۾ ٻيهر ڦٽو ڪيو. ۽ مان هتي گيري پٿر کي جبل جي چوٽيءَ تي ڇاڙهن جي ٺاهه، اڃائي جاکوڙ ۾ جنبايو ويس. جو مان مها ديوتا زيوس جو ننڍيل هوس. ۽ اها منهنجي سزا هئي.“

”هن ٿاڦيل، سخت ايذا ۽ پيڙا واري مشغوليءَ بابت سوچيندو رهيس. جڳن جي لڳانار پيڙا ۽ ناڪاميءَ جي اذيت منهنجي سوچ جا گڙڪڙا ڪولي ڇڏيا.“
 ”نيٺ ڇو؟“

سوال جي بڙڇي ڪٿي هن مٿي نهاريو ته هيڏي گم هو. مڙني ڦٽڪاريل ۽ ديوتائن جي ننڍيلن جي منهن جا پنا لٿل ها، ۽ وجود ڪارائيل. پاتال ۾ سٺو وڌيڪ گهرو ۽ هيٺائو ٿي ويو. سسيفس جي سڪل ڇن تي مرڪ تري آئي. هن ڀٽڪيو: ”زيوس وٽ دانهين ويو آهي.“

۽ پوءِ هن چوڌاري نهار ڪئي:
 اڪسي يان جي شاهي ڦيٽ تهائين ٽڪي هلندڙ. دينائيز، پرڻ سان تيز تيز پاڻي ڪڍندڙ. بڪيو ۽ اڇيو ٽين ٽالس وڌي ۽ ڦٽڪندڙ ۽ پاڻون ڪاٽيندڙ. سندس مٿان ٽنگيل، سدا ڪرڻ لاءِ تيار پٿر لڌندڙ. ٽي پيس جي چيري کي وڌيڪ بي رحميءَ سان چنڊندڙ، پنهنجو گچھون. سندس ڀر ۾ بيمل سيلمونس بڙڙ ڪندڙ. ۽ پوءِ هن پاتال جي هيٺناڪ اوندهم ۽ سانت کي چيريندڙ نظرن سان ڏٺو.

”مان پنهنجي منڍ ڏانهن موٽڻ چاهيان ٿو.
 ”ڄميل سگھم جي آڏو ٿيڻ منهنجي سپاءِ جو انگ آهي.
 ”منهنجو انڪار، انهيءَ آتمتا خلاف آهي، جنهن سگھم جي آڌار تي مون کي ننڍڻ جو حق پاڻ وٽ رکي، مون کي ننڍيو ۽ پوائنٽي سزا مڙهي، پوءِ هن پوائنٽي سزا کي منهنجو مقدر بنايو.
 ”منهنجو هيءُ انڪار، منهنجو سپاءِ آهي. جنهن ۾ آءٌ هر ڀيري اتم سگھم پاران مڙهيل مقدر کي هوڪاريندو آهيان...“
 سسيفس پنهنجي منهن ڳالهائڻ لڳو:

”ها، مان ئي آهيان جنهن موت کي زنجيرن ۾ وڌو هو. جنهن ايسوپس کي سچ ٻڌايو ته تنهنجي من مهڻي سهڻي ڏيڻ ۽ اڇيڻا کي مهاديوتا زيوس ڀنڀلائي ڇڏائي ويو آهي. اهو مان ئي

آهيان جنهن ديوتائن جي ڪرتوتن کي وائڪو ڪيو. سندن ڏوهاري
اصليت کي ٻڌرو ڪيو. مان ئي آهيان، جو موت جي واديءَ
جي والي هيٺ سان سامهون ٿيس. مان: سسيفس، جنهن ديوتائن
جي پروهت ورت جي ڀڃڪڙي ڪئي. سندن منشا جي ابتڙ
ڌرتيءَ سان موهم رکيو.

”مان ديوتائن جي دستورن کان انڪاري آهيان

”انڪار: منهنجو منڍ

”مون کي پنهنجي منڍ ڏانهن موٽڻ گهرجي.“

”مون کي پنهنجي منڍ ڏانهن موٽڻ گهرجي

”منهنجو منڍ: انڪار.“

سسيفس ڏٺو: مهاديوتا زيوس جو پيغمبر هرمز، هيٺ سان
گڏ بيٺو هو. پنهنجي روايتي تڪائيءَ، چالڪيءَ ۽ اُٻهرائيءَ وچان،
هو حرفتي چال سان سسيفس کي گهوري ڏسي چوڻ لڳو:
”آبو زيوس، جيڪو ساري وس جو ڌڻي آهي، جيڪو مينهن
۽ ڪڪرن جو رب آهي، جيڪو پوري سرشتي جو آڀائيندڙ ۽
پالڻهار آهي. سسيفس! تون انجي امرن کان وري ڦري رهيو آهين؟“
سسيفس جي سڪل سرير ۾ تازي ساس ڀري جنبش آئي:
”ها.“

”ڇا تون نئون ڄاڻين ته زيوس جي سگهه ڪائنات جي

مڙني سگهن کان اتم آهي. زيوس، جيڪو وچ کان وڌيڪ
تيز آهي...“

”ڄاڻان ٿو.“ سسيفس، نهٺائيءَ ۾ وشواس مان ورائيو.

”۽ آبو زيوس، انهن کي ڪڏهن به معاف نه ڪندو

آهي، جيڪي سندس پروهت ورت ڀڃندا آهن. سندس، پروهت ورت
اٽل هوندا آهن.“

”پر مون آهي ڀڳا آهن.“ سسيفس اردائي مان ورائيو.

”هرمز، مون آهي ڀڳا آهن.“

هو ڳوڙهي ويچار ۾ پئجي ويو.
 ۽ پوءِ سندس گنجير پٽلاءُ پاتال جي ڀتين سان ٽڪرائڻ لڳو:
 ”هرمن، ٻڌ: جڏهن مان ڌرتيءَ تي ويس، ڌرتيءَ جي
 اڻ-ڪٽ لوچ مونکي سوچ ڏني. هرمن، سوچ مرڻ جي هستيءَ
 جو نه-چڻندڙ ڀاڱو آهي. اتي مون ڏٺو:
 ”موت، هستيءَ جي منزل آهي. اٿل.

”پوءِ سوچ اتي: نيٺ جيئون ڇو ٿا؟
 ”هن سوال جي جواب کي اتي هر چئي، هر ڌر پنهنجي
 پنهنجي رنگ ۾ رنگي، پنهنجي جيئن جو سانگ پيدا ڪيو، جو
 جيئن، اتي ڪمزوري آهي. يا هير— پر جنهن ڳالهه مونکي
 چرڪائي وڌو، اهو هو: جيون: سسيفس ٿاسڪ ڇو پورائو!
 ”ها، جيڪا مشغولي منهنجي مٿان ديوتائن مڙهي.
 ”جيون جي باري ۾ سوچ جي هن رخ مونکي سچ پچ
 دونڌاڙي، چرڪائي وڌو جنهن دونڌاڙي منهنجي سوچ جي تڏين
 کي چڪي وڌو:
 ”نيٺ ديوتائن کي ڌرتي لاءِ منهنجي سنڌ ۽ مان ڇو نه
 ٿا وڻون؟

”مونکي، پاتال ۾ واڙي، جبل تي ڳري پٿر ڇاڙهڻ واري
 ناڪام جاکوڙ ۾ جنبن مان کين ڪهڙو لاپ؟
 ”نيٺ مان ديوتائن جو ننڍيل ڇو آهيان؟

هرمن پنهنجي ”...“ ڦٽ جسم کي اتوليءَ مان چوريو—
 ڇٽڪ ڏيکاريندو هجي ته کيس سسيفس جي انهن بيهودين ڳالهين
 سان ڪا دلچسپي ڪانه آهي. هو هر ويل ٽڪڙو هوندو آهي
 کيس مهل گهٽ هوندي آهي. هن اڻ-وڻندڙ تڪين نظرن سان
 سسيفس ڏانهن. گهوريو. پوءِ سسيفس جي جبل کي ڏٺو. هيٺ
 پيل ڳري پٿر کي ڏٺو. پوءِ وري سسيفس ڏانهن ڏٺو. سندس اها
 ٽڪڙي خاموش نظرن جي چرپر وڏي معنيٰ واري هئي.
 ”نه—“ سسيفس، اڏول جبل جيان سائتيڪي پٽلاءَ ۾،

هرمز جي ٽڪڙي، خاموش ڇرپر جي جواب ۾ ورائيو.
 ”نه.“ هن ورجايو. ”مان انهيءَ مڙهيل مشغوليءَ ۾ جنهن کان انڪار ڪيان ٿو، هومز، ها، انڪار ڪيان ٿو.“
 هرمز ڪرڙين اکين سان کيس ڏٺو. پوءِ چوڌاري نهار ڪئي: شوريل تڪيون اکيون، مڪاري منهن مان ٽمندڙ:
 اڪسي ڀان کي ڏٺائين، جهن کي هن جڳت اڳ، ڦيٽ سان ٻڌو هو. ڏيندڙ ڏانهن ڏٺائين.

موت-گهر ۾ خاموشي، اندر ئي اندر سنائي جي سيني اندر ڌرتلو مڇيل. سسيفس، انهيءَ کان بي پرواهه، اڏول بيٺل، ڳري پٿر جي ڀر ۾. جيڪو صدين کان سسيفس جي پوري سگهه ڪارڻ ڇرپر ۾ هو، سو چٽڪ ويڳاڻو. سسيفس جي هٿن، پيرن جي ڇرپر جي اوسيڙي ۾ پيل. هرمز، سسيفس ڏانهن منهن ڪري ڦٽجي نيري واري انداز ۾ چيو:

”سسيفس، پٿر ۽ جبل تنهنجي اوسيڙي ۾ آهن.“
 ”مان انڪار ڪيان ٿو.“ سسيفس جو هوڏي آواز.

سائنٽ

سائنٽ جي سيني کي چيريندڙ سسيفس جو آواز:
 ”هرمز، مون هن پٿر ۽ جبل سان جڳن کان جهاڳيو آهي....
 ”جڏهن منهنجي ٻل واري لڳاتار پورهئي جي آڌار تي هي پٿر مٿي چڙهندو هو، ۽ ڪرڻ لڳندو هو.
 ”مٿان کان هيٺ ڪرڻ وارين گهڙين جي وٿي، مون لاءِ اها ملهائڻي وٺ هئي؛ جن ۾ مون پنهنجي پورهئي، ڳهر، رت، سگهه جي زور جو ڦل هيٺ ڪرڻ جي انتهائي پيڙا پرڻي ڏيک ۾ ڏٺو، ڪيڏو اڃا ڏيندڙ. صدين جي لڳاتار پيڙا، ناڪاميءَ جي ايذا ۽ انتهائي ڪريل جٺ، منهنجي سوچ جو ڳوڙو ڪوليو. جنهن سونڪي، منهنجي سرت ڏني.
 ”ها، جڏهن سوچ نه هئي، انيو نه هو، تڏهن پيڙا به نه

هتي، منهنجي در گهٽنا تڏهن کان شروع ٿي؛ جڏهن مونکي منهنجي سرت ٿي ۽ مون پنهنجو پاڻ کي انپو ڪيو. جڏهن منهنجي در گهٽنا منهنجي آڏو پڌري ٿي ته ان مونکي ڇپڇاڙي وڌو، هن پاڻ - سڃاڳي ۽ منهنجي هستيءَ ۾ مائڏاڻ مچائي ڏنو.

”جبل تي مٿي ڏڪڇنڊڙ پٿر، پٿر هيٺ ڪرندڙ، ڇڙهندڙ - ڇڙهندڙ، ڪرندڙ زور - هن هڪڙي ئي رينگت سچ پچ مونکي ڪڪ ڪري وڌو.

”مون سوچيو: واقعي ديوتائن منهنجي مٿان نهايت پوائنٽي سزا مڙهي آهي. نيٺ هن، هڪ ئي ڇڪر جي گهير ۾ گهلجندڙ سڪئي، بيهودي مشغوليءَ جو ڪهڙو ڦل؟

”۽ ڪنهن لاءِ؟“

”ڌرتيءَ جي ليليل سوچ منهنجي سونهين ٿي: هيءَ هڪئي رينگت واري بيهودي ڇرپر سڪئي نه آهي؛ ائب سرد نه آهي؛ هن رينگت ۾ مونکي بلندڙ ايڏاڻ ۽ جُٺ. ديوتائن ائمتا، وڏائيءَ ۽ پرڪاس جي احساس جي ترپتي ڪري ٿي. ها جيڪڏهن زيوس نه هجي ها ته پوءِ مون سان اهڙي جُٺ نه ٿئي ها، هن سموري ڇرپر جي پيڙا ۽ انجي ناڪاسيءَ مونکي سرت ڏني ته:

”جيڪڏهن مان ديوتائن منجهان هجان ها ته مون سان اهڙي تعدي نه ٿئي ها.

”- مان نستو آهيان، ديوتا سگهارا. انهيءَ ڪري هو مون تي پنهنجي هر اڇا مڙهي سگهن ٿا.

”- راج اوڪنڊ سدائين سگهم جي هٿ هيٺ رهيو آهي، جنهنڪري سندس هر امر پوتر آهي. جو اهو سگهاري جي اڇا جو آواز آهي.

”منهنجي مٿان هن مڙهيل....“

هو ڇپ ٿي ويو.

هرمز جو آواز آڀريو:

”تون بهيڻو آهين، ڪجهه نٿو ڪري سگهين. ديوتا سگهارا آهن. سسيفس! پٿر ۽ جبل منهنجي اوسيڙي ۾ آهن.“

”نہ۔“ مسيفس رڙ ڪئي.
 ”مان انڪار ڪيان ٿو.“ مچريل هوڏيءَ جو پڙلاءُ.
 ”مان انڪار ڪيان ٿو.“

”هيٺو آهيان: ڄاڻان ٿو. پر بغاوت هيئن جي سڀاءَ جوئي
 انگ آهي. ڇاڪاڻ ته هو هيٺا آهن، انهيءَ ڪري بي وس.
 بي وسيءَ جو وڌيندڙ انڀو هيئن ڪي بغاوت لاءِ اُڀاريندو آهي.
 اهو سڀاويڪ آهي، جو هو انهيءَ انحراف، انڪار ۽ بغاوت جي
 هير مان موج ماڻيندا آهن....“
 هو سڄو گهاڙهو ٿي ويو. منهن ٽاسي هڻي ويس.
 ٽڙڪڻ لڳو:
 ”نہ۔“

هرمن، لفظن تي زور ڏئي چيو: ”ديوتائن جو ديوتا، پوري
 ڪائنات جو ڌڻي ابو زيوس، انڪارين ڪي ڪڏهن نه بخشيندو
 آهي.“ مسيفس.
 ”اها ڪا نئين ڳالهه ڪانه آهي.“ مسيفس بي پرواهيءَ
 مان ورائيو.

۽ پوءِ پراڌي ۾ گونج اُٿي:

ديوتائن جو ديوتا: زيوس
 تيجوان

سڀ کان وڏو
 سڀ گڻ گيس جڳائڻ
 جيڪو سڀ کان سگهو.

۽ سپرو آهي.
 هو مها آهي.
 گاج گجگوڙ، وچليون
 مٿيس ادويتِي روپ آهن
 سگهو، سپرائي

سندس ڇڏڻ پانها آهن

هن —

هوڏين ۽ نٿرن

ڪپاٽرن ۽ ياکين لاءِ

هيٺ پاتال ۾

جهنم جوڙيو

اسانجو زيوس

خلهٽهار — پالڻهار

جنهن اسانکي هر سوکڙي ڏني

جيڪو:

پوري ڇڳ جو سنڀاليندڙ آهي

مڪتي ڏياريندڙ

جنهن کان سواءِ

هوند ڇڳ ۾ اونڌم لندوڪار هجي

هوئي آهي

سنڀاليندڙ سنڀاليندڙ

هن کان سواءِ ٻيو ڪير ٿي سگهي ٿو؟

جو هن سرشتي کي هلائي.

ابوزيوس:

هوڏين — نٿرن

ڪپاٽرن ۽ ياکين کي

ڪڏهن نه بخشيندو آهي

ڪڏهن نه —

هو مڙهان آهي.

سپيس جي سڪل ڇن ٿي مرڪ ٻهڪي وئي. ۽ سندس

پوري هستيءَ ۾ سرت — ڀري ٽڪار ، مرڪ ۽ ٽڪار جي هن سنگم

سندس ڏهري، پر هيٺلي وجود کي ڏيا ڏني ۽ وڏائيءَ ۾ ڀري
چڏيو. ڏيا ۽ وڏائي، سندس سرير تي ٺهڪندڙ هستيءَ جو
انگ بڻيل.

اوچتو وڃ جو چمڪات ٿيو. ٽرٽلو مٿو پوري ڪائنات
ڏيئي وئي.

مسيفس کي ديوتائن جي درٻار ڏانهن نيو پئي ويو.
۽ جڏهن، مسيفس کي ديوتائن جي اولمپئن محل ۾
جيڪو جبل جي انتهائي چوٽيءَ تي اڏيل، آڪاس سان سينو
ساهيندڙ هو، آندو ويو، تڏهن هڪ ڀيرو، اولمپس جي دٻڙي ۽
حشمت کيس هيٺائي وڌو. پر ستت ئي، هن پنهنجي حواسن جي
لڳام کي هوشياريءَ سان جهلي ورتو.

۽ جڏهن سندس سرت موٽي آئي ته اولمپس جو اڀر
سندس دل ڪچي ڪرڻ لڳو. ديوتائن جي ٺٽ جو وڇايل چار
آگرو لڳڻ لڳس. سندس من تهاڻ وڌيڪ ڌڪار سان ڀرجي ويو.
وروڌ، پوري تڪائيءَ سان سرير جي رڳن ۾ ڊڪون پائڻ لڳس.

مسيفس اولمپائي خدائن آڏو بيٺو هو: هيٺو ڏهرو هنيو
۽ آڏو. مرڪشيءَ جي مستيءَ ۾ جهومندڙ.
سندس پڙلاءُ گونجيو:

”جڏهن مدر آرٿ جي ڪڪ مان ڄاولن منجهان هن پوري
وڻس مانڊاڻ تي ٺٽانز جو راڄ هو، تڏهن، تن منجهان هڪ
ڪرونس بغاوت ڪري، پيءُ کي ڦٽي ڪائنات جي سگهه تي
قبضو ڪيو ۽ پوري جڳت جو ڏيئي ٻڌيو.

”ان کان پوءِ ٺٽانز جي مهندار ڪرونس، جنهنجي پوئٽرن
مان تون آهين، جنهن بغاوت ڪئي.“

”انڪار جو اهو سلسلو سڀاويڪ آهي.

”تو، وڃي، گاج ڪجڳوڙ، ڪڙڪي ۽ پون ڪنڀ، جيڪي

هر اسرندڙ سگهه جا هٿيار هوندا آهن، ڪتب آندا. ڏاهپ ۽ اڳ وڃڻ جي ڌڻيءَ پرميٽيس به پنهنجن وڏڙن کان ۽ انهن جي سرشتي کان منهن موڙي تنهنجو ساٿ ڏنو.

”بغاوت جو هي سلسلو سڀاويڪ آهي.“

مستيفس پنهنجي هيٺي هستيءَ کي، جيڪا جڳن کان ٽڪل هئي، ٽاڻي ٽڙو- ڪٽو ڪيو. آواز ۾ پنهنجي جٺ جي وير جو وڌيندڙ احساس اوتي چيو:

”پر، زيوس منهنجو انڪار، انهيءَ روايتي انڪار کان نرالو آهي. هيءَ منهنجي بغاوت، پنهنجن وڏڙن کان نه، پر اختياريءَ جي سگهه خلاف آهي؛ مرڻي جي آ مرڻي خلاف. ڌرتيءَ سان دل رکندڙ جي، آڪاس خلاف، هيٺي جي سرشت خلاف...“

زيوس جي نرڙ ۾ گنج پئجي ويا. منهن ٽامڻي هڻي ويس. سندس آواز ڪڙڪيو:

”ڇا تون پرميٽيس جي سزا کان اٺ- ڄاڻ آهين؟“

۽ پوءِ پڙاڏي ۾ گونج ٿي:

ابي زيوس جا چيڏيان ٻانها فورس ۽ وائلس پرميٽيس کي ڇوڪڻو ڪوڪاڪس جبل تي نيئي ويا. جتي هنن کيس ٽڪي ڇيندڙ ٽڪريءَ سان، مٿي ڀر ڇڪي ٻڌو، سخت الماسي زنجيرن سان، جن کي ڪير به ڀڄي نٿي سگهيو.

۽ هنن کيس ٻڌايو:

تون سدائين اتي ڇٽبو رهندين
توڪي انهيءَ اٺ- سهي سور کان ڇڏائڻ وارو ڄاڻو ٿي
ڪونه. آهي.

ديوتائن منجهان هڪ هوندي
توڪي مها ديوتا جي ڏم جو ڀڃڻ نه ٿيو
جو تو سرڻ کي اهو مان ڏنو

جن جا هو لائق نه ها —
 ۽ هاڻ :
 تون هن سراڻ تي پيو گهرڙج
 تنهنجي لاءِ نه ننڊ آهي نه آرام
 ۽ نڪوئي تنهنجي ڇرپر ۾ گهڙين جي ڪا مهلت
 ڪيڪ ڪنجهڪار تنهنجي ٻولي آهي
 رودن، دانھون تنهنجا لفظ آهن.

۽ پوءِ رت ۾ وهنٽل عقاب آيو
 بکيو، چٽو، اڻ - سڏيو مهمان بڻجي
 پروسيٽيس جي سرير تي ٽٽي پيو
 انکي چيري ڦاڙي
 ڇيهڙيون ڇيهڙيون ڪري ڇڏيائين
 ۽ - سندس ڪاري چيري کي
 چٽو ٿي زم سان پٽڻ - ڇنڻ لڳو.

پوءِ هرمنز کيس ٻڌايو:
 مهاڏيوٽا زيوس جي امر سان
 تنهنجي انهيءَ پيڙا پري سڪرات جو
 ڪو انت ڪونه آهي
 ڪا پڇاڻي ڪانه آهي
 ايسٽائين، جيسٽائين
 آسماني خدا

تو کي انهيءَ ايذاءَ کان آجو ٿئا ڪن
 اها پيڙا تنهنجو لکيو امر آهي.

”مان پروسيٽيس جي مقدر کان سچاڻ آهيان.“ مسيفس
 چٽو مان هو ڪاريو. ڇڻ کيس ڪنهن ڏنگي وڏو هجي. ”ها، مان

هنجي لکڻي کي ڄاڻان ٿو. هنجي پيڙا ڀري سڪرات جي پڇاڻي ٿي.”
 ”هنهنجي پيڙا—

”جنهنجي ڪا پڇاڻي ڪانه آهي.“

هن وڏي واڪ چيو:

”زيوس، منهنجي سڙا پروميٿيس کان وڌيڪ پواڻي آهي. جنهنجو ڪو انت ڪونه آهي. ڇا ايڏا ۾ پروميٿيس وانگر ظاهري وار ڪانڊاريندڙ ڪانه آهي. پر لڳاتار هڪ ئي قسم جي پورهئي ۽ ان ۾ پورهئي ڪندڙ لاءِ سڪڻي، نسقل نتيجي ۽ ان سڪڻين جو چيريندڙ احساس ۽ سرت، ڇند ڪنن جي مهلت اندر—هن پورهئي جي ورود دوران ... پوءِ به— ساڳي سڪڻي مشغولي، جنهن ۾ پوري وجود جي سگهه ۽ توانائي رڌل ۽—

”زيوس، جيڪڏهن منهنجي مٿان پروميٿيس واري سڙا مڙهي وڃي ها ته مان پاڳ وارو هجان هاڻ ...“

هو چپ ٿي ويو. زيوس جو ٿاڻي ٿيل منهن وڌيڪ پواڻو ٿي ويو. اولمپس جون اڏهر ۽ ٺٽ سان گڏ اوچو ڪيل پٽيون، سِرڪي پيون، مڙني ويٺل ديوتائن جون اکيون زيوس ۾ کٽل ۽ سندس معنيٰ واري خاموشيءَ کي ڄاڻيندڙ. سسيفس جي گهمپير سانت، اولمپس جي دٻڊهي ۽ حشمت کي هوڪارڻ لڳي. نيٺ سانت جي چپ کي ٽڪيندو، سسيفس جي پڙلاءِ اوچي گڏ ۽ ٺٽ واري اولمپائي ديوتائن جي محل کي ٽڪڻ لڳو:

”زيوس! هن ۽ مون ۾، جيڪي ٻئي ڏوهن جي خاني ۾ رکيا وياسين، اهوئي بنيادي فرق آهي: هو ياکي هوندي به ديوتائن منجهان آهي ۽ مان: دائمي، سدا باغي، ديوتائن جي پڙهيءَ مان نه، ۽ ڪڏهن به مهاديوتا بڻجڻ جي لڳا نه رکندڙ.“

”۽ مان پاڻي سڏيو ويس، جو مهاديوتا جو گجهه وائو ڪيم. جنهن ٿي ديوتائن مون تي ڏوهه مڙهيو ته مون ديوتائن جو گجهه چوري ڪيو آهي!“

”پروميٿيس، اوهان ديوتائن منجهان هو. جنهن مڙن کي

سرڳ مان باهم چورائي ڏني کين کيتي سيڪاري ۽ انهيءَ جي مڪيا ڏني. پر مان ديوتائن منجهان نه آهيان، انهيءَ ڪارڻ پاتال ۾ دائمي ننڊيل رهيس. اڀالو، آخرڪار پروميسيس کي زنجيرن مان مڪتي ڏياري. تو ان جي اجازت ڏني. نيٺ ڇو؟ ڇاڪاڻ ته هو اوهان منجهان هو. هڪ ۽ مان

”۽ مان جيڪڏهن چوان ته:

”زيوس ڪاسي آهي، هن انجينا کي ڀنڀلائي، ڀڄائي ان جو ست ٽوڙيو، انهيءَ ڪري زيوس ڏوهي آهي.

”۽ جيڪڏهن مان چوان ته: زيوس، مهاديوتا نه، پر مهاپاڻي آهي. هو وڏو پهروپيو آهي. هن روپ بدلائي پوري خلق کي ٺڳيو آهي. هن دينيا جو ست ٽوڙيو، ليڊا کي ڀنڀلايو ۽ ڪيترين ديوين منجهان پنهنجي ڪاسي حرص جي باهم آجهائي. هو وڏو مانگ رچائيندڙ آهي: هن ان پيٽ جو نالو ايجينا رکيو، جنهن پيٽ تي هن سندس ست ٽوڙي، پنهنجي شهوت پوري ڪئي. ۽ هن کي، مانواري ٺهرائڻ جو ڍونگ رچايو.

(۽ مون ڌرتيءَ تي به ڏٺو: ڀنڀلڻ، ڌٽارڻ ناريءَ جو مندر بڻيل. ديوتائن جي حرصي ٽڪهرج پوري ڪندڙ مانوارو ٿيل. اهر نيم بڻيو).

”۽ مان جيڪڏهن چوان ته زيوس وڏو ٺڳ ۽ انياءَ ڪندڙ رهڙن، مهاپاڻي....“

”سسيفس!“

زيوس ڏسرجي، ڪاوڙ ۽ ڪروڙ ۾ ڪنوڻ بڻجي گجيو. سسيفس سانتيڪو ۽ نهنو. هن زيوس جي گرج کان بي پرواهه، پنهنجي وچير ٽٽل سلسلي کڻي جاري رکيو:

”ها زيوس، مان توکي مهاپاڻي ۽ مڪار چئي سگهان ٿو. پر نه — تو بابت منهنجي انهيءَ چئي کي ڀلوتائي سلهم ڪونه آهي. نه سٺي سگهي ٿو، جو مان هيشو آهيان، وهيشو. سگهم جو هر ڪرتوت جائز آهي. ۽ پوتر پڻ، جو انهيءَ کي فورس

جي آڌار تي سڀر ساڻ آهي
 ”سچ، سگهه جو گولو آهي.“

هو چپ ٿي ويو ۽ ملول. ملولائي سندس پوري هستيءَ کي ويچارو بڻائي ڇڏيو ۽ سندس هٿيلائپ کي چمپائي ڇڏيو. ويٺل مڙني ديوتائن جون نگاهون زيوس تي چميل هيون. هن اوسيڙي ۾ ته هو، مسيفس لاءِ اڃان به ڪهڙي وڌيڪ پوائتي سزا پڌري ڪري ٿو. هوس، زيوس جي حڪم جي اوسيڙي ۾ سجاڳ ۽ انهيءَ جي پوئواريءَ لاءِ تڙوڪڙو ۽ هوشيار بيٺل.

زيوس ڪنهن گهري ويچار ۾ ٻڌل هو. سندس انهيءَ ويچار کي ٻيا ديوتا هيءَ منجهي اوڍي رهيا هئا ته هو هن سدا-هوڏيءَ، لوئي، ديوتائن جي انڪاريءَ ۽ هنن جي پوتر اڃا خلاف هلندڙ ياکيءَ کي اڃا به وڌيڪ سيڪيت ڏيڻ لاءِ فرمان جاري ڪندو.

وري به انهيءَ سانت کي، مسيفس جي ملول پڙلاءَ پڳو:
 ”ها، سگهه، سچ آهي. سون ڌرتيءَ تي ٻڌو: سچ وڏي سگهه آهي، ڌرتيءَ وارا ويچارا سڙا، ”نه“ - جي انگس گڻ هوندي به ڀرتڪش پرمائن سان سچائيءَ جي ماپ ڪندا آهن. تن کان ديوتائن هيءَ سرجيت لڪائي ته: مرشتي جي رفتار ۾ سگهه وڏو سچ آهي. جيتوڻيڪ اها سرت به مونکي، اتي ڌرتيءَ تي ئي لڏي. جو مون ڏٺو ته، ڌرتيءَ جا پلامانس، سچ جي نالي ڪنهن شي پٺيان سرگردان آهن. ۽ مان به انجو ڳولائو ٿي پيس، پر ڇا پاتر؟ ته: اها ڳولا ڀرم کان سواءِ ڪجهه به نه آهي، جي سچ جي نالي ڪا شي آهي ته، اها سگهه آهي. ڌرتيءَ وارا، جيڪي سدائين پنهنجي ئي هٿرادو جوڙيل سچائين جا ماريل آهن—

”ڇيو، ويو. روشني سچ آهي، سوجهرو سچ آهي. سونهن سوڀيا سچ آهي، ڏاهپ سچ آهي. پل مانسائي سچ آهي. موسيقي سچ آهي. ڪويتا سچ آهي. سوڀياس سچ آهي. رس گيان سچ آهي. وڪتا سچ آهي. امن ۽ آشتي سچ آهي ۽ انهن گڻن جو

ديوتا اڀالو آهي. جيڪو ڪڏهن ڪوڙ نٿو ڳالهائي. سڄا ٻول
سندس سڀاءُ جو اٺ - ڇهنڊڙ ڀاڱو آهن. اڀالو، جيڪو ڇٽائيندڙ
هٿ - سڄو ڪندڙ آهي.

”ٻيو به زيوس جي هٿ - هٿ آهي. سندس ٻانهون. ڇا
اهو ڪوڙ آهي؟“

”ڇا هيءُ ڪوڙ آهي ته زيوس، جيڪو سگهارو آهي،
فورس ۽ وائلس جنهن جا ٻانهن آهن، اڳ - ويچار جي ڏاهپ جو
ڌڻي سندس درباري آهي، تنهن سچ جي ديوتا اڀالو کي، ايڊمٽس
جو گولو بنائي ڌرتيءَ تي ڌڪي ڇڏيو هو.“

”۽ مون ڌرتيءَ تي ڏٺو: سچ کي، سگهم هيٺان ڇٽائيندو.
۽ اتي مون ڏٺو، مونهن ۽ سوييا کي، ڏاهپ ۽ ڪويتا کي،
سوييا رس ۽ رسگيا کي، وڪتا ۽ سوجهري کي ۽ پوري سڄائيءَ
کي سگهم. هيٺان ڇٽائيندو. سگهم: جيڪا راج آوڪد جي
سريشت وٽ هوندي آهي.“

”هتي مون کي پنهنجي مائيل ڀاءُ سليمونس جي دڪياري
سوت وارو ڏيک ياد آيو آهي. جنهن کي تو، جڳت - راجا سڏائڻ
تي، گجگوڙ وڃي ۽ سان آڻت ماري ڇڏيو هو. هو هيٺو هو. هن
پاڻ کي ديوتا سڏايو ته هن کي چريو سڏيو ويو. ڇاڪاڻ ته وٽس
ننگهم ڪانه هئي، هر ديوتا لاءِ سگهم لازمي آهي، ڏاهپ ۽ اڳ -
ويچار جو ساٿ ڪونه هو. تنهن ڪري وٽس چوهه ۽ ٻل به
ڪونه هو. تو هن کي ماري ڇڏيو. ڏاهپ ۽ سگهم ڪانسواءِ
وائلس بيڪار آهي ۽ بغاوت هڪ چرئي جو نالو.“

زيوس، ڪروڙ وڃان باهم ٿي. پاسو بدلايو، سسيفس،
پنهنجي ئي ڏن ۾ مگن ڳالهائي رهيو هو:

”مون کي اهڙي ڪل نه وڳو هتي، ڳري پٿر جي ڪرڻ
وارين ايڏا ڏيندڙ گهڙين جي وٺيءَ ۾ سوچيندي پئي، پر مون
ڌرتيءَ تي به ائين ڏٺو، ۽ تو زيوس، مون کي ننڍي، ڌڪاري،
دائمي پوڳنا ۾ وڌو، جو مان هيٺو هوس. هن مهل تائين مون

جيڪا پڙڙا پوڳي آهي، ڌرتيءَ ۽ آڪاش تي ڌڪا کاڌا اٿم، تنهن سموري مشغوليءَ جي اهائي پاڇي ڪڍي اٿم ته: اها سڃاڻي پوري ڪائنات ۾ آهي: سچ، سگهه جو گولو آهي. هرهنڌ. جتي به آسماني خدائن جو پاڇو آهي، اتي سچ، سگهه جو گولو آهي. ۽ ڌرتيءَ وارن منجهه به، جيڪي سگهارا آهن، سي سرشت ها. جيترا هو سگهارا، اوترا ئي وٽ آهر پنهنجن وهيئن مٿان پدم. هر سگهارو، پاڻ کان هيٺي مٿان، پاپيءَ جي چٽي لڳائي، سزا مڙهي، پنهنجي آتما ۽ وڏائيءَ جي احساس جي ترپتي ڪري ٿو. ائين جيئن تو منهنجي مٿان....

”سسيفس!“ هرمز رڙ ڪئي.

سسيفس، هرمز جي انهيءَ رڙ کان بي سڌ بڻجي چوندو رهيو: ”ها، زيوس! منهنجي مٿان هي مڙهيل هڪ ئي رينگت واري بيهودي چرپر سڪڻي ڪانه آهي، هيءَ چرپر، جنهن ۾ هڪ هيٺي مان انتهائي ڪريل جٺ ڪري، مٿس انتهائي دهشتناڪ سزا مڙهي ويئي آهي، سا تنهن جي آتما جي ٻڙپيءَ جي مطلب کي پورو ڪري ٿي. هيءَ منهنجي لاءِ سڪڻي آهي. پر اهو اهم نه آهي، جو مان هيٺو آهيان ۽ تنهنجن ٻلوان جي هٿن ۾ ڪينهوڙو.“

”منهنجي درٻلٽا، منهنجي بيوسيءَ جو ڪارڻ بڻي ۽ مون کان اهو اختيار ڪسيو ته مان پنهنجي اڃا پٽاندڙ پنهنجي وات اختيار ڪيان. ٿڌو ڪري سگهان جو هيٺو آهيان.“

”ته ڇا مان پنهنجي هستيءَ کي، جيڪا ”آهي“. پوءِ ڀل هيٺي ئي سهي، هڪ اٿي جي روپ ۾، تنهنجي مرستي اندر سمائي ناس ڪري ڇڏيان؟“

”نه — مون اهو نه قبوليو آهي. منهنجي انهيءَ ناڪار جي ابتدا سان منهنجي درگهٽا شروع ٿي. ۽ انهيءَ درگهٽا جو وڌيندڙ، ڇليندڙ احساس، انهيءَ مرڻ کان، جڏهن کان مون پنهن جو پاڻ کي آڻيو ڪيو، ۽ جڏهن کان اها درگهٽا منهنجي

آڏو پٿري ٿي. جبل تي مٿي منهنجي پوري سگهه سان ٽڪجندڙ پٿر. پٿر هيٺ ڪرندڙ- ٽڪجندڙ ڪرندڙ هڪ ئي رينگت....

لڳي رهيو هو ته هو وڦلي رهيو آهي.
”پر سوچ ۽ سرت....“

اوچتو گجگوڙ ٿي ۽ وچ جو چمڪات.
سسيفس، چرين وانگر پاڪاريندو رهيو:
”نه- نه....“

”مان انڪاري آهيان
”انڪار....“

هن ڦٽڪي پاڻ ڇڏائڻ جي جاکوڙ ڪئي. پر چوکنپو جهل، سندس جسم وڌيڪ سوکھو ٿي ويو.
وچ چمڪي ۽ زيوس جو آواز گجيو:

”هن باغيءَ کي ساڳي سزا ۾ جنبيو وڃي. جو انهيءَ کان وڌيڪ هي سخت سزا ٿي نٿي سگهي. جنهن ۾ هو لڳاتار ٺلهو پورهيو ڪري: پٿر کي مٿي جبل تي پوري سگهه سان ٺيئي وڃي ۽ اهو زُمر سان هيٺ ڪري، ۽ انهيءَ پورهئي جي پراڻت کان سکنو رهي.“
زيوس وري ڪڙڪيو:

”هيٺا! سسيفس جي مشغول هڪ ئي رينگت واري چڪر کي ايڏو تڪو ڪيو وڃي، ايڏو تڪو ڪيو وڃي، جو انهيءَ ۾ سوچ لاءِ ڪا وٺي باقي نه بچي.“

”سندس سونهه جا سمورا گڙگڙا بند ٿي وڃن. حواس بي جان. جيئن هو پنهنجي درٻارائي انڪار مان سوچ ماڻي نه سگهي ۽ سندس باغي سياڻو ناس ٿي وڃي، باقي سندس پيڙا جي سرت کي ارمان ۽ روڊن سان جيئن جو تيئن رکيو وڃي، اهڙي ريت جو سندس پيڙا جي سرت ۽ بيوسيءَ جي ڇڻ جي چمڪاڻ جي وٺي وڌيڪ پوائنٽي ٿئي، جنهن ۾ هو جسماني پورهئي سان گڏ، آتمڪ طور به لوڻبو- پوڻبو رهي.“

مسيحس کي پاتال ڏانهن نيو پئي ويو. هو هاراييل هو،
 پوءِ ٻه سويارو. وهڻو هو، پوءِ ٻه اڏول. جڪڙيل هو، پوءِ ٻه
 سرڪش، نمڏيل هو، پوءِ ٻه هڻيلو.

پاتال ۾ گهرو سنائو آهي، چوڌاري موت جا پاڇولا رڙهي
 رهيا آهن □

□□□ لڙهندڙ نسل

(ناوليٽ)

— سير تيمبي جي نالي

دستور پٽاندڙ نڪتو آهي. آجرا ڪپڙا پهري، شام کي ماڻڻ ڪاڻ.

شام: آخري پساهه ڀريندڙ سڄ جي گولي مان سونهري ڪرڻن جا تڙڪا. ٿلهجي رهي آهي اڇاڻ: ٿڌي ٿڌي، نڪريل ۽ آجري. ڄڻ سڄ جي گهاٽي سونهري گول چمڪيءَ ڪائنات کي ڏوٽي، آچو آجرو ڪري، ان ۾ ڀريو آهي اهڙو نور: جيڪو ساڻي ذهن ۽ نستي جسم ۾ بي فڪريءَ ۽ پنهنجو پاڻ ۾ وڃائجي وڃڻ جي دٻيل اسنگ کي اڀارڻ لاءِ ڪارڻ بنجي ٿو. ۽ ڪارڻ بنجي ٿو. مٺي مٺي پيڙا گاڏڙ اداسيءَ ۾، پاڻ وڃائي، هڪ عجيب قسم جو سرور ماڻڻ لاءِ. ڪنهن مهل کانپوءِ، شام-اڇاڻ جي جاءِ تي اوڙهيندي ڪارو ويس، پهرين سانورو پوءِ گهاٽو ڪارو. ان ڪارڻ ۾ حيدرآباد جو شهر سينگارجي جهوپي اٿندو. آجري ڌوٽل شام کانپوءِ ڪاري رات -- پر انسان جي ذات قدرت کي مات ڪري، ڪاري رات کي ڏينهن کان وٺي سينگاريو آهي. (قدرت جي شڪست، انسان جي جيت). ۽ مٿان آپ ۾ ٿم- ٿم ڪندڙ تارن جڙيل شال هيٺان ڪائنات ۾ زندگي ماڻڻ جي جوت اوتري آهي. ويتر، مقدس سنڌوءَ جي ڪناري ته اڏيل حيدرآباد جي رات ۾ آهي جو ننڍا ڪڙن نيٺن وارو نشو سMAIL. پوءِ ته جوڀن تي رسيل رات جي قوهم جواڻي ۽ ننڍا ڪڙو نشو ملي، حياتيءَ ۾ هڪ نئين حياتيءَ جي روح ڀرين ٿا.

ڏينهن جي لوچ آهي ئي شام جي ماڻڻ ڪاڻ. ڏينهن جي گهاٽي ۾ پيڙيل وجود، ان وجود جو ٺپوڙيل ذهن، نستي جسم ۽ مڙينگهه روح، شام جي زندگي بخش آجري اڇاڻ ۾ ڳچ گهڙيون ويندو آهي ٻڏي: ڪلين ۾، هوٽلن جي اگهاڙين

ڇٽين تي، هوٽلن اندر هٿرادو ٺاهيل روماني ماحول ۾ پارڪن ۾، شهرن جي ٻاهران خالي روڊن ۽ جاين تي، سٺيمائڻ ۾، گالن جي گونجن ۾، جئم خانن ۽ راندين جي ميدانن ۾، گهرن اڳيان ٺهيل ٿلهن، آڳوڻن ۽ بالڪونين ۾، ۽ بازارين ۾... ۽ هر هنڌ هر وجود پنهنجي وجود کان بي خبر.

تڪ چاڙهي: موٽرون، رڪشائون، اسڪوٽر، بسون، جيپون ڪنهن مٿاهين کان هيٺ گڏ گات ڪري وهندڙ آبشار وانگر هيٺتي وهي رهيون آهن. پيادا: هيٺان ڪان مٿي ويندڙ چيلهم ڇڏي ڪيو پراهنڪون وڌايو پيا وڌن. ۽ مٿان کان هيٺ لهندڙ تيز تيز قدمن کي آڇل ڏيو لهندا پيا وڃن. ڇرپر آهي. زندگيءَ جي سرگرمي آهي. ۽ آهي زندگيءَ جو احساس هن ڇرپر ۾. هيءَ به انهن مان هڪ هيٺ وڃي پيو ٿو. هن متحرڪ ۽ حساس حيات جو هڪ جز. پنهنجي الڳ هستي رکندي به، آس پاس پکڙيل هلچل ڪندڙ حيات ۽ ساڃهه ڀري زندگيءَ جو نم-ڇڻندڙ ڀاڱو. ڪُل جو جز.

وڃي پيو ٿو هيٺ لهندو. نظرون پاڻ جهڙن هلندڙن تي پونس ٿيون. پٺڀي ڪڇن ٿيون ۽ ڪون ٿيون. ڪن تي نظرون سائت لاه ڪڍي وڃن ٿيون:

هڪڙي سائوري رنگ جي مٿي ويندڙ نوجوان نينگر مٺي اسڪرٽ پهريل. لسا آڳاٽا ڪلهاءُ. جهڪيل چيلهم ڪري ٻولهم جو هڪو مٿي اٻار.

نوجوان جوڙي. ڇڏيندڙ هڪڙي ٿڌي خوشبوءِ. ڪاري پيٽ، اڇي قميص ۾ ٺاهوڪو مرد. عورت کي گلابي ساڙهي، جسم جي ڳوڙي رنگ تي ٺهڪندڙ. مٿي ايندو ويجهو، جو ذري ذري جسم جو ٽڪراءُ.

سامهون ايندڙ ٻه نوجوان نينگريون. ڪارڻ برقعن سان، هڪ جو: برقي جي منهي منهن واري سرد پٺيان، دلڪش ڀريل ڇهرو، ڀريل ڇپ، گلابي لپ اسٽڪ سان رڱيل. ٻي: ڊگهو

منهن. پوراڻ مائل. کليل رنگ. طوطائي نڪ. منهنجا ٻر قدرتي طور لسڳندڙ ڳاڙها ڇپ. اکين تي سونهري ڪمانين وارو، نظر جو چشمو.

قت پات تي، بجليءَ جي ڪنڀي هيٺان ويٺل هڪ ٻوڙهي گدلي فقيريائي،

هيٺ ويندڙ ڪار ۾ پوئين سٺ تي جوڙي. عورت جوان، خوبصورت ۽ چنچل - (لڳندڙ يا هروڀرو ائين محسوس ٿيندڙ) ڳالهائڻ پاڻ ۾، ڪل، هلڪي هلڪي ڪيچل، اچي رنگ جي ويگن، ڀريل نوجوان ڇوڪرين سان،

.....

نيٺ ڏسڻ ٿا. ذهن جهڙي ٿو. احساس جي تارن ۾ جنبش اچي ٿي. روح جي ٺوٺا سڪل واريءَ ۾ ٻوي ٿو، ٻڙلاءَ - روح جي واديءَ مان، روح جي واديءَ ۾. جتي آهن رڳو ڪنڊر: ڪنوارين چاهتن جا، ڪنوارن جذبن جا، ڪنوارن امنگن جا. ڪنوارا امنگ، ڪنوارا جذبا، جي آهن اڻ - ڇهيل ۽ بنايل ڇهڻ ڪاڻ. ٻر روح جي واديءَ ۾ آهن، ڪنڊر ٿي ڪنڊر: تمنائن جا، حسرتن جا، ياس ۽ نا اميدين جا. جبلي اڃا جي محرومين جا. جبلي اڃا، جا ملي آهي هر جاندار کي ورثي ۾. ۽ آهن رڳو ڪنڊر ٿي ڪنڊر، ڪنڊر ٿي ڪنڊر، محرومين جي قتن جا، قتن جي ڇهڪڻ جا، ڇهڪڻ جي عذابن جا. ۽ تن تي وقت جا ڇڙهيل ڪرند.

ائين ٻن نيٺن ڏٺو. ذهن جهڙو. احساس جي تارن ۾ جنبش آئي. اڃايل ڪناري آس ڪر موڙيا. روح جي سڪل ٺوٺا ڪنڊرائين واديءَ ۾، محرومين جي قتن تي، وقت جا ڇڙهيل - ڪرند ڪنهن پراڻي عمارت جي ڇاپوڙن جيان ڪرڻ لڳا. ۽ ائين ذهن جي پردي تي تن کليل زخمن جي تسڪين لاءِ جڙڻ لڳي ٿي، هڪ نئين ننگري، هڪ نئون حيات. نئين ننگري، جتي هر تمنا جي تڪميل آهي. نئون حيات، جتي هر چاهت جي

تسڪين آهي. تسڪين جو ماڻڻ آهي. ماڻڻ جي تڪميل آهي. تڪميل جي تسڪين آهي....

خوشحال. سهڻي سندر نوجوان زال. پارڪ مان بنگلو. ڪار. شام ڌاري پنهنجي بنگلي جي پارڪ ۾ سهڻي سندر زال سان ويٺو آهي. ويٺو ماڻي انهيءَ آدرشي زندگيءَ مان، زندگي بخش سرور، وري زال سان شهر جي روڊ تي تفريح ڪندي، شاپنگ - لنگهنڙن جون رشڪ ڀريل نگاهون. تسڪين، تسڪين ڀريو احساس برتري سان....

چيڪاٽ —

پوءِ آواز: 'او خنزير ڪي اولاد - مادرچو... ديك ڪي چل.'
تڪ چاڙهيءَ جي آخري ڇيڙي وٽ. ورنڊڙ اسٽيشن روڊ ڏانهن.

وايون بتال: دل جو ڌڙڪو. تڪميل جي انتها ڪي پھتل زندگي اڻ - محسوس طور اڃانڪن ۾ گم ٿي وڃي ٿي. جيئن اڳي تڪ چاڙهيءَ تي رڙهندڙ هستي گم هئي. احساس ڪڙو ۽ ڏنڊندڙ احساس، تڪ چاڙهي تي هلندڙ وجود جو. (ڪچي گار سان؟ يا ان وجود جي ذري گهٽ ختم ٿيڻ جي پيو ڪان؟) شڪاٽپ. ششدر پٺو. سٽيل ۽ پير پائي ڪان لنگهنڙن جون مٿس ڪپيل نظرون. لڳي ڏوڀاڻ ڪي عجيب عجيب دور ويندڙ رڪشا ڏانهن ڏسي ٿو. زوريءَ آندل منهن تي ڪاوڙ جي اهڃاڻ ۽ شوخ نظرن سان: 'انڌن وانگر ٿا هلائين، ڀڙوا -' ڏندڙ شخصيت ڪي سنڀالڻ جي ڪوشش.
'ٺهيو جوان بچي وئين. سنڀالي هاندو ڪر' ڪو همدرديءَ سان چويس ٿو. همدردي پائنجڻ نٿو!

'همراه جا نڀا ئي ٿئي پيا' ڪو ٻيو چوي ٿو.
هلي ٿو اڳتي اسٽيشن روڊ ڏانهن. هالن ۾ تبديلي. ششدر پٺي ۽ شڪاٽپ جو عجيب عجيب احساس. پگهر جون بوندون، پائين

ٿو نرڙ ٿي. وجود ڪا مهل غير متوازن طور لڏندڙ لهندڙ....
اسٽيشن روڊ جو ڳپل پاڻڱو آيو آهي لتاڙي. خيال: ڪيڏانهن
وڃڻ جو. (وقت ڪي مارڻ جو) قدم ڍلا ٿي وڃنس ٿا. ڪيڏانهن؟
.... ڪيڏانهن وڃان؟ جو مليل زندگيءَ کي ڪپائڻ (Consume)
جو فرض پورو ڪيان.

اوچتو خيال فلم ڏسڻ جو ۽ ان جي پٺيان سڌ جو دٻاءُ.
دل ٿي ٺهڪي اچيس ٿو فلم جو خيال. حساب ڪري ٿو: ٽي
رپيا.... اڄ اڃان ۲۳- تاريخ آهي. پر تاريخ سان منهنجو ڇا؟
گهري به ته ٿيوسگهان— گهرڻ گهرجي به نه ۽ نيٺ ادا ڪلارڪ
تم آهي ئي. سڌ جو وڌڻ: ٺهيو ڏسان ٿو. باقي هفتو ته آهي—؟
دماغ ۾ ڪٽل صليب سوال جو ۽ انجي چوڌاري وڪوڙيل دونهاٽ
مونجهاري جو. وڃان؟ نه، جي ٺڪراءُ جو. ٺڪراءُ: من جي
آس ۽ پهچ جي بيوسيءَ جو. ڏسان نوڪري ملي وڃي. نه ملي؟
مٿان.... پر هن ملڪ ۾ مون جهڙي ماڻهوءَ لاءِ پراميد ٿي سوچڻ،
تم نوڪري ملندي، ڪيڏي نه حماقت آهي. سڌ جو ٽٽڻ.
(ٽٽڻ، يا بيوسيءَ جي بوج هيٺان ڊهڻ). ان هوندي به، هلڪي،
اڻ-چٽي چڱ فلم ڏسڻ لاءِ.

ٻڌ-ٿر. ٻڌ-ٿر.... ڳپل مهل تائين ڪوبه فيصلو نٿو
ڪري سگهي.

ٺٽو ڏسان—؟ مڙهيل فيصلو پنهنجي پاڻ مٿان. پوءِ—؟
اوچتو: ڳانا ٻڌان گلشن هوٽل ۾. (پهچ جي بيوسيءَ جي
چيٽ. پوءِ به چونڊ ڪري ٿو.)

پوئتي موٽي ٿو، گلشن هوٽل ڏانهن. موٽي رهيو آهي.
ريشمي گهٽيءَ جي چاڙهيءَ وٽ، هڪ وانهڙو خيال: گلشن ۾
ٻڌان، يا جيبس ۾؟— جيبس مهانگي پوندي. سٺ پيسا ڪوپ.
تنهن کان سواءِ ٽپ. يونيورسٽي جي واقف شاگردن جو انديشو....
سوچيندي سوچيندي ريشمي گهٽيءَ واري چاڙهيءَ ڏانهن وڌندو به
رهي ٿو. پوءِ ذهن هر خيال ۽ مونجهاري کان خالي.

ريشمي گهٽي: ريهه. هڪ ٻئي جا لڳڻ ڪلها ۽ جسم. نظرن جي پهچ، جوانڙين تي. پوءِ نظرون ڪجهه ڳوليندڙ. پياس وڃان، آس وڃان. تن جوانڙين جي اکڙين ۾، منهن ۾، ڇاٽين ۾ ۽ هيٺ لڇڪو ڏيندڙ ٻولهن تي. پهريل ڪارين چادرين اندر. ۽ پوءِ ائين هڪڙن جسمن تان ڪڍڻ، ٻين تي پون. نظرن جي راند نظرن سان. نظرن جي راند جسمن سان. جسم ڍڪيل، پر نظرون اگهاڙيون ۽ تيز. اڇايون اگهاڙيون نظرون، ڍڪيل جسم جو ايڪس ري ڪريو ڇڏين.

... ايتري ۾ پونس ٿا نيٺ سامهون. ايندڙ هڪ چهره تي: ڳڻا مٿي آڀريل اڌ گولائيءَ تي — ڇاٽڙين وانگر. اکيون ويڪريون ۽ ڪليل، تن مٿان اڌ تي وريل پنڊڙيون نمايان، اکين جو رنگ گهاٽو ناسي، پري ڪان. پاڻهندڙ ڪارو. نڪ جو اڀار ڳٽن ۽ منهن تي ٺهڪندڙ. ڇپ مليل، رس ڀريل نارنگين جي ڦاڪن جيان. مٿين ڇپ مٿان وارن جي هلڪي ريهه. رنگ ڪڻڪ رنگو. جسم لڳندڙ اڻڻو. جنهن ڪري رنگ وڌيڪ نڪريل ۽ ڇٽو. اڻڻا وار، جن جون تندون پاڻ ۾ ڳٽيل ٻه آهن ته الڳ الڳ ٻه. ڪنڌ کي هيٺي هوڏي لوڏڻ سان، تندن جو چرڻ ڀرڻ. پيل بيل بانڊ: ڇٽڻ وٽ سوڙهو اصل چنڊڙيل. ۽ هيٺي ويڪرو ٿيندڙ. هلاڻ وقت ڀريل مٿن جو ٿڌو ٻڌرو. اگهاڙا لڙڪا ڪلها. اکين ۾ ڳٽن ۾، منهن ۾، نهار ۾، جسم جي هر چرپر ۾ غضب جي ڀرپور ڇڪ — منجهس ڪڍيل اکيون.

ڪري ٿو محسوس ڇهائ: گداز، ڪونٺري، لسي ۽ ان سان گڏ، ڪچڙي اڀرندڙ جوانيءَ واري سوت جسم جو. ڪڍيل اکيون ايڪس ري: ڇاٽي، ٽوپس لسڙا ارهم. ڀيٽ، لسو، ٻي داغ ڀرم ۽ هيٺ

’نم — فيشن ايبل آهي، بال — صفا استعمال ڪندي هونديءَ، ايڪس ري تصوير ۾، فوڪس ٿيل هنڌ جي پائمرادو ترديد ڪري ٿو، نم اڇا، پشمر جهڙا نرم هونڊس. اڇا ته ڪچي ٻئي لڳي.’

ڪپيل نظرن سان، جهٽيل ڪپهه:

آءُ- اونداهو ڪمرو، خوشهو ڦهليل. اگهاڙو، ڀر ۾ اگهاڙي.
اچي، ڪير جهڙي چادر تي. هيٺان نرم، اسپنج، جهڙا گاديلا.
چمي چمت. پاڪر، آدمي وچان، ڇهن جو ڇهن ۾ جڪڙجن. ڇهن
جو وڇڙجن. چوس. هٿن جو ترڪڻ، ۽ محسوس ٿيندڙ، وڌندڙ،
.... ۽ ڌڙڪ عجيب عجيب—

ٺڌڪ. اچي ٽڪريو هڪ رانديگن جي گادي سان.
احساس، شاهي بازار ۾ پهچي، پنهنجي چرندڙ وجود جو. هلاڪي
شڪايت، پنهنجي ليکي. شاهي بازار ۾ ائين ڌڪا لڳندا رهندا
آهن، ان ڪري احساس ۾ رد-عمل وٺي، پوڳي نٿو. ڪري ٿو
خيال سنڀالي هلڻ جو— هاندو رهي ٿو، تيز ٿين، پيهه کان پاڻ
بچائيندو. وڏين مان ٺڪرندو. گلشن هوٽل ڏانهن.

گلشن هوٽل: ڪنهن پراڻي هندستاني گاني جو گونج.
اچڻ ويل ٽڪرائيس ٿو ذهن گونج سان. وينل سڀ ان گونج
۾ ٻڌل آهن. پنهنجي وجود کان اڻ ڄاڻ. گانو مندرس پسند وٺان
آهي. جنهن ۾ آهي جدائيءَ جي درد جو ورلاپ. گونج ڪيس به
گهي وڃي ٿي. پائين ٿو ان گونج ۾، پنهنجي زخمي روح جو
زخمي پڙلاءُ. جدائي ۽ جدائيءَ جي درد جو احساس. ڪنهن جي
جدائي؟ ڪنهن کان جدائي؟ ڪنهن سان ملڻ جي آس؟ چاهت
جو ارمان؟ اهو ڪير مندرس؟ خود به نٿو ڄاڻي. ائين چو؟ نه ٿي
ڄاڻڻ جي ڇاهڻا اٿس. جڳت جو ڳپل حصو غير منطقي ۽
آڪارڻ حقيقتن جي مچائين تي بيٺل آهي. ڪجهه نه ڄاڻندي به.
گونج ۾ پسي ٿو. گهايل پڙلاءُ، گهايل من جي ورلاپ جو. ۽
ماڻي ٿو ان مان منو منو درد. ماڻن لاءِ ڪجهه ته اٿس. ڪجهه
تو ماڻي ٿو. ماڻن لاءِ ڪجهه ته گهرجي. پوءِ پيڙا جو روڳ ٿي
سهي. پيڙا: جا مني مني درد ۾ يلجي، ڪو سرور ته ڏئي ٿي.
هان! ها. ڇانهن، مٿان بيٺل، پيشڪار ڪي چوي ٿو.
رڪارڊ تبديل ٿئي ٿو. گانو مندرس پسند وٺان ناهي.

اڳ ٻڌل گاني جي لڙي مٿي. احساس: اڪيلاڻپ جو. ڪيڏي
ميٽڙ ۽ گوڙ ۾ ٻس! اڪيلو، ڪيڏو اڪيلو! نهاري ٿو ويٺل
ڏانهن. (اڪيلاڻپ جي ان احساس کان چوڻڪاري لاءِ). سندس
ڀر ۾ ويٺل ۽ مهاڃر:

’مجيپ سالا غدار هي. ايوب ني ٽيڪ ڪيا ٿا. نهين
ماني گا پائي. ديڪنا تم.’

’يحيٰ ني ٻڙي غلطي ڪي. لاتون ڪي پوت، باتون سي
نهين مانتا.’

’قرض ڪرو، يحيٰ ني مجيب ڪو اقتدار ديا پي، تو ۽
پين چوت، انڊيا ڪا غلام بنادي گا. تو ڪيا سالي هم ني
اسلڻي قربانيان ديڪر ملڪ بنوايا ٿا؟’

’اري نهين پائي. يحيٰ نهين چهوڙي گا. چوتيا بنا رها
هي سياستدانون ڪو. اها پائي بهت ٻڙا چالاڪ آدمي هي ۽
لاڙا پي.’

’ڍاڪا ۾ ٻاٽين ختم هوني ڀر، ديڪهين ڪيا اعلان
ڪرڻا هي؟’
.....

’هٽيم! مڪڙن رڏيل. ٽڪار من ۾.’

منهن ورائي نهاري ٿو، ٿورو ڀرپرو: چوڪنڊي ميز جي
چوڌاري پيل ڪرسي تي ويٺل مزدورن جو ٺولو. لڳندڙ دڪن
۽ گودامن تان گهوڙيون ڪڍندڙ. ٽي مڪرائي هڪ سنڌي ۽ هڪ
شايد پنجابي. گانن ٻڌڻ سان گڏ ڪچهري ۾ ڪن پيا ٿا.
گاني جي ٻولن تي ٺٺول. چرچا هڪ ٻئي تي. ۽ ڪچيون اگهاڙيون
گاريون. ٺهڪ. وڏا جاندار ٺهڪ. رڳو چاڙن مان، نه روح
جي پاتال مان نڪتل.

ويچار وهڪ: ڪهڙي نه هنن جي بي پرواه زندگي آهي.
پيڙا جي هر احساس کان خالي. ٺوس. ننڍڙي ننڍڙي ڳالهه مان
اڏاهم، خوشيءَ جي لار. هر احساس جي اڏيت، اڏيت جي ضرب.

ضرب جي پيڙا کان ڪوهين ڏور! — هنن کي به ضرور صدمي
پهچندا هوندا؟! پر هو ان مان پوڳين ٿا. صدمي کي خود
پوڳائين ٿا. ٺوس جسم. ٺوس وجود. سڄا ٽهڪ: ان ۾ ٻوڙي ٿا
چڏين پنهنجو پاڻ کي. ۽ اسين لوئر مڊل ڪلاس. قت بال وانگر
ڏڏجندڙ، حقيقتن ۽ آدرشن جي ڏڏن ۾. سڄ پڄ ڇٽ ٿيڻ به،
هڪ نعمت پري نجات آهي. ڏاهپ جي ڏنگن کان ته ماڻهو ڇٽل
رهي ٿو...

اوچتو ڌيان: 'چانهه' پري ٿو سرڪ.

چانهه جا سرڪ پريندي نهاري ٿو ٻي ٽيبل ڏانهن: گهٽ
پڙهيل ڇوڪرات فلمي مريضن جو جوڙو، هڪ ڇٽو: سگريٽ
جو پاڪيت ڦاڙي ان تي فرمائش لکي رهيو آهي. ٻيو ڇٽو: پٽا پٽي
برشت پهري، وارن جي اسٽائيل ڪنهن فلمي هيري جهڙي.
وات ۾ پاڻ. ڇهن ۾ سگريٽ، ۽ ڪنٽ جني بيهڪ: ڇڻ ڪنهن
خيال ۾ گم. هر انداز ۽ انجي ڇرڇر بناوٽي ايڪٽنگ سان،
گاني جي ٽن ۽ لئه تي. گانو جيئن ته ڪنهن شرابيءَ جو آهي
۽ نشي ۾ چيل. هو گلاس ڪٽي ٿو، ايڪٽنگ ڪري ٿو ۽ ٻول
ورجائي ٿو. بڪندڙ بناوت هر ادا مان.

'پڙوو— ٿرڙو پٿسان، ڏاڍو ٺهي ٿو، اچيس ٿي جڪ.
وري سوچي ٿو: 'منهنجو ڇا وڃي، لڳو پيو آهي مولائي پنهنجي
ٽن سان. زندگي گهارڻ لاءِ ڪنهن ٽن ۾ رهڻ به ضروري آهي.
گهٽ ۾ گهٽ، پنهنجي هستيءَ جو ڪڙو احساس ته ڊهچيو وڃي.
مون کان ته پوءِ به لئه ۾ آهي. مطمئن ته آهي.'

.....

'هي به پڙوو بوگس گانا پيو هلائي.'
ڏسي ٿو ٻاهر روڊ ڏانهن: رڪشائون تيزيءَ سان لنگهي
رهيون آهن. ٻه ٽانگا پيا وڃن. هڪ ڊگهي گاڏي. هڪ موٽر
تيزيءَ سان لنگهي وڃي ٿي. سامهون روڊ جي ٻئي ڪناري تي
هڪ گول گهي وارو بيٺل آهي. ٻه جوان گول گها ڏاڻي رهيا آهن.

پر ۾ هڪ پوڙهو مهاجر رڌل اوجھريءَ جو ڊيگڙو رکيو ويٺو آهي. ڊيگڙي جي ڀرسان اوکڙو ويهي هڪ اڌڙو سنڌي اوجھري پيو ٿو کائي. نظرون اورتِي ڪڇي، هوٽل جي ٻاهران پيل بينچن تي پونس ٿيون: هڪ بينچ تي لوسي ٽائپ ٿي شادا ويٺا آهن. ٻن جا گلا ڪليل. هڪ جي ڪنڌ ۾ پيلو رسال ويڙهيل. سندن ڀرسان گڏ هڪ ڀورو لسو ڇوڪرو ويٺل آهي. وار وڌيل ۽ ڪڪا. ڪليل گلو، ڇا تي بنا وارن جي لسڙي ايندڙ. ڳانو پيل. بدن جي هر ڇڪ ۽ لوڏ ۾ عور ٻڌو—

’لوندو ٿن. وات جو ون يونٽ ڪندا هوندس.‘ قياس ڇوڪري تي، هوندو ڪنهن غريب جو ٻار. پيٽ، زندهم رهڻ لاءِ، آڳي، ڪڏهن مائيل مڙي جي لذت، ڀاد جي روپ ۾. مائيل مڙي جي لذت: ڪي گهڙيون ڇوڪڙي ڏانهن ڏسي ٿو. لسو آ... هڪ اندروني خواهش، آڳ مائيل مڙي جي لسٽ جي تعلق سان: مائيل گڏ، رات گذارڻ لاءِ دل، دل جو وڌڻ، وڌڻ ۽ وڌڻ... راتن جي وچ ۾ Erection، لڳڻ، گرم گرم...

’ماندو آهين ڪوٺ، اڃا پيو ٿو—‘ ڌيان مٽائڻ لاءِ نهاري ٿو روڊ ڏانهن. نظر پويس ٿي هڪ بست آگهاڙي چرئي تي. جو هوٽل جي ٻاهران گاني جي ٽن تي، بي ڍنگو ۽ واچ گودو ڪيو نچي رهيو آهي ۽ گڏ گڏ ٿي رهيو آهي. سلوار پيل ناهيس، رڳي ڊگهي قميص گوڏن تائين. ٽنگون آگهاڙيون ۽ گونهم ۾ ٿڌيل. چنگهن جي ڪن حصن تي ٿڌيل گونهم، چمي ٺوٺ ٿي ويل. نچي رهيو آهي پنهنجي ٽن ۾ مڪن. ڪنهن ڪنهن سهل ڦاٽل وات مان گگ گڙي، لار بنجي کاڌيءَ تي چميل چڙهم جا تهم لتاڙي، وڏي چولي ۾ گم ٿي وڃيس ٿي.

نظر پوڻ سان: پهرين ڪهل. پوءِ همدردِي. پوءِ ڪرپ. ڪرپ ٿي ڪرپ... تازي پيٽل چانهه جي، وات ۾ ڇڏيل ڏاڻهي ۾ تبديلي. تبديلي. لڳڻ ايندي ٿي، جو ڀانئن ٿو چٽڪ سڄي پڇي اهو ٽنگن کي ٿڌيل گونهم پئجي ويل وات ۾. ڦٽي ٿو ڪري

ڏڪ، اچي اچي، هٻٻ پٽ تي. ڪهل ختم. همدري ختم.
 ڪرپ ئي ڪرپ! ۽ ان ڪرپ ۾ ڌڪار! ان ڪرپ هيٺان
 انساني همدري ۽ ڪهل جا جذبا مروٽيل. وات ڪنو ڇو.
 نڪ جي ناس مٿي، ڪراحت مان دل ڪڇي ڪڇي. زبان وات
 ۾ ڦيري، ڳلڙن مان سموري ڏڪ ميڙي، ٻيهر ڦٽي ٿو ڪري.
 ڌيان مٽائڻ لاءِ ڪن ڳاڻي ڏانهن. ڌيان مٽجڻ بجاءِ
 رڳن ۾ هڪ ان ڇاتل ڊپ جي ڏڪ ۽ انجي تيز تيز وڌڻ جو
 احساس. ڊپ ۾ ڀڳل ويچار: ڇرين جو تعداد وڌندو پيو وڃي.
 مان به الائي ڇا جو ڇا سوچيندو آهيان. ڊپ جي ڏڪ تيز ۽
 انجي جڪڙ جسم جي هر حصي تي.

اُٿي ٿو. دخل تي ڏوڪڙ ڏئي اچي ٿو روڊ تي. دل ۾
 ڌڪار ۽ ڪرپ اچڻ جي باعث، هن چڙهي ڪي نه ڏسڻ چاهيندي.
 به هڪ دفعو ڏسي ٿو. ۽ پنهنجي باري ۾ هڪ اوچتي راءِ جي
 مان ڇريو ٿيس ته، بهراڙي ۾ ويندس. جتي سنڌي سڃاڻا،
 ڇرين کي درويش سمجهي پوچندا آهن. پنهنجي انهيءَ ويچار تي
 دل ئي دل ۾ مرڪي ٿو. مرڪ: مٿاڇري ۽ بي بنياد.

چند ڪنن لاءِ پيڙاريءَ وچان منجهيل ذهن ڪٽي، بيٺل روڊ
 جي ڪناري سان. لائيت جي روشنيءَ ۾ جايون، روڊ، هلندڙ
 ڦرندڙ انسان، گوڙ ۽ انهن مان جڙندڙ وايو منڊل عجيب عجيب
 لڳيس ٿو. انهن جو عڪس ذهن تي، هڪ ان ڇاتل ڌاريادپ
 جي ڪيفيت پيدا ڪندڙ. پنهنجو پاڻ کي هن سموري وايو منڊل
 ۾ لڳڻ اجنبي. ان ٺهڪندڙ. ڇٽڪ اچي ويو آهي ڪنهن ان ڇاتل
 ۽ اڳي ان ڏنل هنڌ تي. هر شئي ڇاتل سڃاتل، پوءِ به
 ان ڇاتل. اوڀري.

وڏي ٿو به. ٿي وڪون اڳتي. ۽ ڪري ٿو خيال گهر
 وڃڻ جو. وڪون وڌائيندو وڃي ٿو، ڌيري ڌيري. بيزار من،
 منجهيل ذهن، ٿل روح، اجنبي جي ڪيفيت مان، اڳيان
 ويندڙ به غور ٿو ڪارڻ برقعن ۾. ان ڏئي ڀانئين ٿو پڪيءَ

طرح ٿي هونديون جوان ڄمڻ، (شايد هلاڻ جي چال سان) ۽ ٺاهوڪيون، نه ته قبول صورت. ارادو نه هوندي به وٺين ٿو پٺ. ارادو: جو سندس ارادو هوندي به، سندس وس ۾ ٿي رهيو آهي. هو اڳيان، هيءُ پٺيان..... پيڙاري ختم. مونجهارو ختم. منجهيل من کي ملي ٿي واه. گهڙيون گهڙڻ جي. هو وڃن پون اڳيان، هيءُ پٺيان. هنن کي هن جي پٺ وٺڻ جو احساس ٿيو آهي. منجهائن ساڃي پاسي واري مڙي ڏانهن نهارڻ ٿي. کٽڪيس ٿو، سڀو آهي، رسپانس. وڪ وڌائي ٿو....

چالو آهن. پرائيوٽ هلنديون هونديون. شڪ جي بنياد تي بيهاريلا راءِ. من وٽ ته به رپيا چوڏهن آنا آهن. — هي گهٽ ۾ گهٽ پنڌرهن رپيا ته — ’ذهن الجهن ۾ منجهيل. مونجهاري جي نيڪال لاءِ هڪ واٽ: ٿي سگهي ٿو کاڌي پيئي گهرائي. جون ذوقين هجن؟ — ماڻهن کي ته لاءِ ڪيئن ٿيون. اهڙيون ملن، پوئڪي ته ڪڏهن به — لڪ آهي — پر هي چالو ٿي سگهن ٿيون. نه ته پنڌ ڪيئن ٿيون وڃي سگهن! شڪار تي نڪتيون آهن....‘ ساڳي پاسي واري پيو دفعو منهن ورائي ڏسي ٿي. وڪ جي واٽ....

برقي واريون هيرآباد ۾ اچي هڪ گهٽيءَ ۾ مڙن ٿيون. هيءُ به مڙي ٿو هڪ نمين اسٽائيل تي بنگلي نما گهر جي در وٽ بيهن ٿيون. هيءُ به پري کان پٽ جي اوٽ ۾ بيٺو آهي. اڪيون ۽ ذهن تڙو-ڪڙو رکندي. ڪجهه ٿيڻ وارو آهي. امڪان جي حد تائين پڪوانديشو. سڏيندي. سڏيندي. دل جي هلڪي ڌڙڪ. ٿيڻ وارو آهي.... اهائي چوڪري ڏانهن منهن ڪري، منهن تان چادري هٽائي ٿي. دل جو ڌڙڪو-ٽيز. ڪجهه ٿيڻ وارو آهي. سڏيندي.... چوڪري ڏانهن هٿن وڌائي بچو ڏئي ٿي. ٻنهي جا گڏ ٺهڪ، ۽ اندر هليون وڃن ٿيون. دل جي ڌڙڪ بند، چن خطرو ٿري ويو. پوئتي وري گهٽي بدلائي واپس

اچي ٿو. ذهن ساڻو. احساس ٿڌا. جيتوڻيڪ حساس هئڻ ڪارڻ،
 بچي ڏيڻ مهل بي عزتيءَ جو رد عمل ٿيڻ ڪمندو هوس. نه ٿيس.
 ڄڻ ڪجهه ٿيو ٿي ڪونه. يا معمولي ڳالهه هجي. يا احساس
 ٽڪجي اهڙا چور ٿي چڪا اٿس، جو وڌيڪ ٻار ڪٿڻ کان
 ٿي ويا آهن بي وس، لاچار.

گهر: در جو تانڪ ڪولي گهڙي ٿو اندر. سامهون ٿي
 سامهون پائس، پٽ ۾ لڳل بلب هيٺان؛ ننڍي پراڻي ٽپائيءَ تي
 آفيس جو ڪم ڪري رهيو آهي. پائس ڏانهن هڪ نظر اچلائي؛
 وري لکن ۾ لڳي وڃي ٿو. ڪنڊ ۾ پيل ڪٽ تي پاڇائس ننڍي
 ڪڪي ڪي ٻيو ڌارائي رهي آهي. سندس ڀر ۾ ٻيبي مٽي پئي
 آهي. پاڇائس ڏانهن نهارڻ تي، نظر سندس ٻيبي تي پوي ٿي.
 لڳيس ٿو: سخت ۽ سوت هجڻ بجاءِ پٽڙو لڳڙو. هيٺ لڙڪيل،
 ٻيبي جي پنڊي ڪڪي جي وات ۾ آهي. هو چڱوڪ چڱوڪ
 ڏاڻي پيو ٿو، بلب جي جهيٽي روشنيءَ ۾ پنڊيءَ جي آس پاس
 ٻيبي جو رنگ گهاٽو نامي، ته وري هڪو نامي، ته وري ڪار سرو
 ته وري ڪرمچي نظر اچيس ٿو. هڪ ئي نظر ۾ اهو سڀ ڪجهه
 ڏسي اندر ڪوئيءَ ۾ وڃي ٿو. اڇا ڪپڙا لاهي ميرا پائي ٿو.
 پينٽ جا ڊنل ڪريز ملائي، ٻاهر اچي پنهنجي ڪٽ جي وهائي
 هيٺان رکي ٿو. جيئن ڪريز وري چمن.

‘ماني چلهه وٽ پئي اٿئي.‘ پاڇائس جو آواز.

چلهه وٽ تاڪيءَ تي ويهي ماني کائي ٿو: تريل پٽاڻا
 ۽ ماني. پائس خاموش آهي. پاڇائس خاموش آهي. ٻيبي ننڊ ۾
 آهي. پاڻ خاموشيءَ سان کائي رهيو آهي. اها خاموشي، ائين ئي
 هر رات عجيب ۽ کٽڪندڙ لڳندي اٿس. ۽ ائين ڪڏهن ڪڏهن
 زندگيءَ ۾ پنهنجي وجود جو کٽڪندڙ احساس: مان هتي ڇو
 آهيان؟ هتي هن گهر ۾ ڇو؟ ڪنهن سميت جي گهر ۾ ڇو نه؟
 مان ڪير؟ نيٺ مان خلتيو ڇو ويو آهيان؟ اهوئي ته ڀوڳڻ لاءِ.
 ۽ ائين ڀوڳي ڀوڳي هڪ ڏينهن مرڻ لاءِ. ته پوءِ منهنجي پيدا

ٿيڻ جي معنيٰ ڇا؟ ڪٽڪندڙ احساس، ڪٽڪندڙ هستيءَ جو. جواب نه ڄاڻندي به هستيءَ جي مان آهي. جيئرو هجڻ جو احساس، پراسرار ۽ پيانڪ لڳندڙ.

’تنهنجي انٽرويوءَ جو ڇا ٿيو؟‘ پاڻس جو آواز رکي انداز ۾.

’نه ڪنڀائون‘ وراڻي ٿو. پاڻس جي رکي انداز جو احساس. ’باقي ون يونٽ نٿن جو توکي ڪهڙو فائدو پيو؟ جيل ته ڏاڍا ڏٺم.‘ پاڻنچن طنز. پاڻ خاموش.

’تو ڇا ۾ ايم. اي ڪئي آهي؟ پوليٽيڪل سائنس ۾ نه؟‘ پاڻس جو آواز. ’ها.‘ وراڻي ٿو.

’نيٺ تحريرڪ ۾ حصو وٺندڙ ٻين هيترن کي نوڪريون مليون، توکي ڇو نه؟ تعجب آهي!‘

پاڻ چپ. سوچي پيو ٿو: انڪري جو مان ڪنهن شاهه يا وڏيري جو ساڻهو نه آهيان: ۽ انڪري جو مان هتي، هن گهر ۾، ڇايس.... سوچي پيو ٿو. ڪڇي نٿو.

’تو ته ڪڏهن معافي به لکي نه ڏني هئي نه؟‘
’نه.‘

’تنهن ڪان ته ماستريءَ جو ڪورس ڪرين ها.‘
پاڻ چپ، پاڻس به چپ. وري ساڳي خاموشي.

پاڻس جي پڇڻ جو انداز ۽ سوال معنيٰ خيز لڳندڙ ٿا. ان جون معنائون ڳولڻ لڳي ٿو: ’ڪڪ ٿي پيو آهي وڌيڪ برداشت نٿو ڪري سگهي — بي روزگاريءَ کي به ڳڀل وقت ٿيو آهي. هن جو ڏوهه ڪهڙو، نيٺ هي به تم ڪلارڪ آهي. ٻچڙيال،‘ پاڻيءَ جي قربت وارو رشتو، ڏيڍ سؤ جي ڪلارڪيءَ واري بوج هيٺان ڊهجي ويل هجڻ جو احساس. گهر ۾ نٿو اڳليس. ڪاٺن پس ٿو ڪري، ٿانو ڍڪي، رکي آڻي ٿو.

’ ڇو ماني ڪونه ڪاڌيءَ؟ ‘ ڀاڄائڻ جو آواز. ڇٽڪ ڪائڻ مهل نگاهه مٿس هيس.

’ بس ڀاڄائي نه بک ڪانهي. ‘

’ بک نه هجيئي ته جهلي ويندو ڪر. ٽيهه رپيا مٺ اٿو آهي، خانصاحب، ڀائڻ جو آواز.

ڪيڏو اڪيلو. ڪيڏو ڪريل. ڪيڏي محتاجيءَ جي ذلالت. لفظ زهر ۾ ٻڌل لڳنس ٿا. لهي ٿا وڃن روح جي گهرائيءَ ۾. ڇڻ ڪنهن زهريلو تير هڻي هستيءَ کي ڇيهون ڇيهون ڪري وڌس. نٿل هستي، نٿل شيشي جي گلاس وانگر. ڏک جي ٻيڙا وٺيس ٿي هيٺيون. اهو ڏک جيڪو ٿيندو آهي پنهنجن کان. جنهن لاءِ سوچي به نه سگهيو آهي ته ڪو ائين ٿيندو. ’ ابو هجي ها ته شايد ائين نه چوي ها — نه، چوي ها، ڇوڻ گهرجيس ها، نيٺ ڪير ڪنهنجو بوج کڻندو. هيءَ سماج ۽ انسانچا رشتا: ڪيڏو ويجهاءُ، ڪيڏو ڌاريا — خير، مونکي انهيءَ کي ايڏي اهميت ڏئي ڏک نه ڪرڻ گهرجي. هٿڙين حالتن ۾ ائين ٿيڻ فطري آهي. ‘

احساس گاڏڙ ويچار، اداسيءَ جي ڌنڌ ۾ ويڙهيل: ممڪن آهي، ڪجهه وقت کانپوءِ اهڙن حادثن جي رد عمل ۾، ٿيندڙ ڏک: به ڪرڻ ڇڏي ڏيان. زندگي ميڪاري ڇڏيندي: سڀڪو پنهنجي زندگيءَ جو جنازو پاڻ ئي کڻي هلي ٿو. پاڻ ئي کڻي هليو اٿس. ۽ پاڻ ئي ان جو جوابدار آهي. اسين سڀ هڪ ٻئي سان هروڀرو جڪڙيا ويا آهيون. هي مائٽ — اولاد، نسل ۽ خانداني گڏاپا هڪ ٻئي تي بوج آهن. اجايو بوج. ڪن کي بوج کڻڻ جو سٺ آهي ته ڪن ٿا، سو به پنهنجي ذات جي تسڪين ڪاڻ. نه ته هرڪو سڄو پنهنجو پاڻ سان آهي. پنهنجي ذات سان، پنهنجي مفاد سان. ڪيڏي خود فریبي، ڪيڏو ڍونگ! ويساهه گهاتي: هڪ ٻئي سان، پنهنجو پاڻ سان. هنن رشتن ۽ ناتن جي رسم جي نالي ۾! ...

۽ پوءِ هن کانپوءِ جڏهن زندگي اهو سڀ ڪجهه
سيڪاري ڇڏيندس، ته پوءِ ٿي سگهي ٿو ته ان وقت، ڪنهن جو
به ڏک، ارمان هيٺيون نه وٺيس. ڪو به تيز احساس جو ڇهڪ،
روح تي ڦٽ ڪرڻ بجاءِ هلڪو نشان ڪري ڇڏيندس. ۽
ذهني اذيت، وڏو وجهڻ بجاءِ ڪن گهڙين لاءِ پنهنجي ڏنڌي
ڇاپ ڇڏي ڏيس. ۽ بس! ان مهل هي، انهن هلڪن نشانن
کي به — ٿيڻ ٿيندو رهندو آهي. ڦٽري آهي، — چئي ميساري
ڇڏي. (ڪارڻ جي اوسر) ڪڏهن ڪڏهن ان وقت، ممڪن
آهي، ماضي ۽ حال کي آڏو رکي سوچي: تجربتي ۽ ڪارڻ سيڪاريو
آهي، يا بي حس بنايو آهي؟ بي حس بنايو آهي، يا حقيقت پسند
بنايو آهي، زندگيءَ ڏانهن رويي رکڻ لاءِ؟ — هر رويي جي
پرک عقل جي بنياد تي. عقل پرست بنايو آهي، يا شڪست
ڏئي، حالتن سان سمجهوتي لاءِ مجبور ڪيو آهي؟ محض زندگيءَ
جون تحليل گهڙيون، گهارڻ لاءِ ذليل سمجهوتو. انهيءَ ذلت جي
احساس کي، مٿان لاءِ فارمولو: ڪارڻ سيڪاريو آهي، زندهه رهڻ
جو ڏانءُ. پر پوءِ به ڪڏهن:

جي سيڪاريو آهي ته ڇا؟ — اهوئي، روح کي پهتيل
هر رهندي کي سرڪي ميساري ڇڏجي. ۽ وڪ اڳتي وڌائجندي
رهجي. مستقبل ڏانهن، وڪ؟ ڪيڏانهن؟ هر وڪ موت کي
ويجهو آڻڻ لاءِ! هڪ سوال: پوءِ اهڙي وجود جي معنيٰ ڪهڙي!
هڪ ڏينهن ڄمڻ، هڪ ڏينهن موت. ۽ بس. ڄمڻ ۽ موت جي
وچ وارو خال: زندگي! هي سڀ ڪجهه ڪيڏو بي معنيٰ،
مضحڪي خيز ۽ سطحجي آهي!!

ڪٿ تي لپتي ٿو. هڪ اڻ چٽو مههم خيال، باقي حياتي
گهارڻ جو. اداسيءَ سان گڏ، نراسائي ۽ بي وسيءَ جو احساس
ارڙ بلا وانگر وڪوڙ ٻو ٻيو وڃي. ۽ اُن بي وسيءَ جي احساس
جي ساڃهم، کيس پاڻ تي قياس آڻڻ جو ڪارڻ بنجي ٿي. پاڻ
تي قياس، ڪيڏو! اذيت ناک آهي، من ۽ گلو پرڃي اڇس ٿو.

گهر ڇڏيان، مزوري ڪندس. ويڇاري ٿو... آپريس ٿو ڏهن
۾ گذريل واقعو آخري انٽرويوءَ جو. جيڪو گهڻو وقت اڳ
ڏنو هئائين:

مرڪي وڃي ٿو، وڏي خود اعتماديءَ ۽ پنهنجائپ جي
احساس سان آفيسر وٽ. (مدڪن آهي) آفيسر سان پنهنجائپ جو
احساس هڪ سنڌي هجڻ جي حيثيت ۾. ان پنهنجائپ جي احساس
جي اوساري، اوسر ۽ پختگيءَ پٺيان، شاگرديءَ جي زماني ۾،
۾ دفعا جيل وڃڻ، پوليس لائي چارج ۾ زخمي ٿيڻ ۽ انهن ڦر باني
۾ پنهنجي اهم حصي هجڻ، جنهن جي ڪري هي سنڌي آفيسر
آيا آهن — جا لاشعوري جذبا. وڃڻ شرط صاف آواز ۾ چوي ٿو،
'جيئي سنڌ'. موت ۾ آفيسر جون اڻ وڻندڙ نظرون. ڪجهه پنهنجي
هڪڙائپ جو هڪو احساس. پر پوءِ به، اڻ ڄاتل طور سنڌي
آفيسر سان پنهنجائپ جو احساس پختو. (سنڌي هجڻ ڪري!)

آفيسر جون مٿس نظرون.

بيٺو آهي، انتظار ۾ ڪائيس ٿيندڙ سوال لاءِ.

ڇا پاس آهين؟

'ايمر! اي-پوليٽيڪل سائنس ۾،'

'هون.'

ٻئي سوال جو انتظار.

'ٺيڪ آهي، وڃ ٻئي کي موڪل.'

'سائين پوءِ آسرو... پنهنجائپ جي مرڪ سان.

وڃ بابا، زلٽ نوٽيس بورڊ تي لڳندي. اتي پڙهجانءِ،'

ٻاهر اچي ٻڌائين: آرڊر نڪري ويا آهن. هي رسمي پوراڻو

آهي. جايون ورهايل آهن. ٽي مخدوم جون، ٽي پير جون. ۾

مير جا ماڻهو آهن. هڪ سيد جو سفارشي آهي. چار... وزير جا.

۾ آرڊر مهاجر آفيسرن جي سفارشين جا نڪتا آهن. ڪجهه جايون

خالي ڇڏيون اٿن، ڪن ميمبرن تي ٿورو ڪرڻ لاءِ.

هي سڀ ماڻهو پيرن، مخدومن، وڏيرن ۽ آفيسرن جا —

۽ مان؟؟ سوال جو صليب لائونءَ وانگر ٽڪ ٻڌي، ذهن ۾ تيز تيز
 ڦرڻ لڳيس ٿو: جيئي سنڌ — جيل — نيشنلزم — ون يونٽ —
 سنڌ — مان؟؟ شدت سان احساس پنهنجي هستيءَ جو، هستي؟
 ڪهڙي هستي؟ دم ڪنهن وڏي ماڻهوءَ جو ساڻهو ڪونهي.
 پنهنجي وجود جي خسي سڀڻي ۽ ذليل هجڻ جو احساس، مان کي
 وڌو. آفيسر سان کلي ڳالهائڻ، مرڪڻ، چٽيءَ طرح لڳڻ هڪڙا ئي.
 اجائي خوشامند، ذلت جي حد تائين، ۽ ڏڏائين: هيڏي ساري وٿي،
 پنهنجي ۽ — ملڪيت وارن، آفيسرن — جي وچ ۾. ان وٿيءَ جي
 کليل ميدان ۾، پنهنجي اگهاڙي حقيقي حيثيت. ۽ هنن جي حيثيت.
 پوءِ مروڻجندڙ پنهنجي مان. وري مان جو اسرڻ: انتهائي نفرت،
 ساڙ ۽ پوري قوت جي ڪاوڙ مان ڇڻ ۾ پڻڪي ٿو، هنن جي
 ماءُ کي ٿو.... ان اگهاڙي گار ۾ آهي، سندس اندر ۾ اهڙا ڪا
 ڏيندڙ انتهائي، انتهائي نفرت جو زهر اوٽيل. تڪو احساس: آزادي
 ماڻن جو. آزادي — آزادي — آزادي هر پنڌڻ کان ٽوڙڻ هر
 ديوار کي، بندش کي، رسم کي، رواج کي، هن نظام جي هر
 روئين کي. دهشت پسند....

.... ٻٽ ٻڌل. اڳيان چيلهم وٽ لڙڪندڙ پستل، ڪلهي
 تي رائفل. رهي ٿو سنڌ جي ڪنهن گهاٽي پيلي ۾. چار- پنج ماڻهي.
 هڪ رات: هڪ گهر وڏيري جي گهر تي حملو. ماريس پيو ٿو.
 وڏيرو مٿيون ٿو ڪريس. هي ڇيچلائي ٿو. ڇيچلائي جي اذيت
 ڏيڻ ۾ انوکي لسٽ. لسٽ سان ملندڙ تسڪين ٻي رات:
 شهر جي ڪنهن سرمائيدار جي عمارت کي اڏائي ٿو بم سان.
 ڌڙام دونهون. وري: پوليس اسٽيشن تي حملو. ماريندڙ وڏيرن،
 پيرن، سرمائيدارن کي. ماڻهندڙ، تن مان انوکي تسڪين ڀري
 لسٽ....

ٻاڻس ٻڌي، وسائي. ڪنهن زاني ظالم پير کي ختم ڪندڙ
 وجود گم ٿي وڃي ٿو. اونڌو. اونڌو جو احساس. ننڍا اکين
 - ڪسان دور ويسل. بي چيني. بي تابي. هڪڙي ڇوڙ پنهنجي بي وس

جڪڙيل ۽ ڦاٿل وجود جي، زندگيءَ جي اشڪنجهي ۾ پاسو ورائي ٿو. سڪ نٿو اچيس. وري سڌو ٿي سمهي ٿو. ذهن ۾ اٿل پٿل. پيانڪ اٿ - چٽو خيال مستقبل جو. خودڪشي. چام شور جي پل. بيٺو آهي پل تي، هيٺ ٽپو ڏيڻ لاءِ. ٽپو ڏئي ٿو. ڏو پاڻيءَ ۾. هيٺ وڃي پيو ٿو، گهرائيءَ ۾ ٻڏندو...

’ڪواس آهي،‘ پاسو بدلائي ٿو. سڪ نه، جسم جون رڳون ڇڪجي چڻ ڇڻندڙ. عجيب قسم جي اضطرابي لوچ. پاڻڪي سڀني ٿو. پٺيءَ مان ٽڙڪت. مونجهه مونجهه ننڍڙو جو نالو به نه. ڀوڳي پيو ٿو اضطرابي لوچ منجهه

چادر مٿان وجهي ٿو. هٿ رانن جي وچ ۾. لڳندڙ سخت ڳوهيل اٿي وانگر نرم نرم ۽ هلڪو گرم. هٿ جي مٿت آهستي آهستي ٿيندڙ سخت. اڀرندڙ مٿي، سڌو - نه - نٿو هٿان. صبح ۾ دفعا هنئي اٿم.‘ هٿ ڪڍي

وٺي ٿو.

ساڳي بيچيني، بيتابي. لوچ، بيقاري. ڀوڳي پيو ٿو، تنهن منجهه اوچتو پاڻمرادو هٿ ڪڍي ويل رانن ڏانهن. نه چاهيندي به آڱرين جو چُرڻ. ڦرڻ، ترڪڻ تنهنجو سٿڻ ۽ چٽوڻ تي. وري بيٺن. غسلاخاني ۾ - شڪ نه - اٿي ٿو. وجهي ٿو هڪ نظر پاڻس تي، جو پنهنجي ڪٽ تي اڪيلو پاسيرو سٽو پيو آهي. پاڇاڻس بي ڪٽ تي، ٻن ٻارن سان گڏ سٽل.

اچي ٿو غسلاخاني ۾. ٻاري بلب ڏئي ٿو در. ورهي ٿو اوڪڙو سيمينٽ جي درڪيءَ تي. اڪيون پوريل، مٿت آڱرين جي آهستي آهستي. ڇهرا ذهن تي. ڪئين ڇهرا: سهڻا، سندر، سيڪسي. هڪ ڇهرو. شام ڏنل ريشمي گهٽيءَ ۾، بيٺل ٿڪ ٻڏي. (غسلاخانو گرم). نيم - تاريڪ ڪمر. ٻانهن ۾ جڪڙيل.

ٻانهون بغان هيٺان. هنجي پٺيءَ کان وهائو ڏنل. گوڏا آيا، مڙيل پيٽ ڏانهن. چٽو. چٽو وٽ مليل. ٻولهم جي لوڏ. ننڍي نيتي، ڪواري ۽ پهريون ڀيرو هٿ ڪارڻ، لڙائي ٿي. ٻانهن جي

جڪڙ منجهن جو، پنهنجي سڄي ٻار جي آڇ، ٻولھ جي لوڏ سان،
پرپرور تيز 'س' اڌ ڪليل وات سان لڙندڙ ساھم مٿي:
'س'، ٻس، باقي ٿو لڙندڙ آواز، لڙندڙ ساھم، لڙندڙ جسم،
جسم جي لٽو لٽو ۾ لڙش، آخري ڏڪو— ٻچڪ!

اڪيون ڪولي ٿو، ذهن خالي، ڪي گھڙيون خالي پوءِ،
پڇتاءَ ۾ ۾، پشيماني: 'اڃا ٻيو هنيم'، ڦٽي ٿو ڪري ڏڪ. اچي
اچي، پڪ ڪان خالي، ننڍڙن ننڍڙن ٻڙ ٻڙن جي ٺهيل، آئي
ٿولگ ساڻا، اڪيون هڪ هنڌ ڪٽيل ۾ ڇڻ ته ڪجهه سوچي پيو
ٿو. پر حقيقت ۾ ذهن ڪورو، سڄو بدن ٽڪل ٽڪل، خيال:
'پاڻيءَ سان وهائي ڇڏيان'، بالٽيءَ مان جست جو وٺو پري ٿو،
هارن کان اڳ: ڏسان ته ڪيتري نڪتي آهي، ڏسي ٿو ڏٺو
انساني نسل جي ٻچ جو، ٿوري آ، پٽڙي— ڪن لاءِ تشویش
وري ڪهڙي ويئي آ— هن، ڦٽر ٿيندا، مون جهڙا، پاڻيءَ سان
وهائي ٿو ڇڏي ناليءَ ۾.

اچي ڪٿ تي سمهي ٿو، ٻي چيني ۽ بيقارائي واري هر ڪر
ڊپيل، نسل جو جسم، ماڻا احساس، ذهن ۾ ٽيم غنودگيءَ جو
گهر، ۽ اهو گهر سڄي جسم ۾، نس نس ۾ پڪڙجندڙ، پاسو
ورائي ٿو، ۽ انهيءَ غنودگيءَ نما گهر جي وڌندڙ دونهات ۾
وڃائبو وڃي ٿو وڃائبو وڃي ٿو ۽ وڃائجي وڃي ٿو،
صبح جو اوسيڙو ڪرڻ کان سواءِ، سڀاڻي جي نئين سڄ جو هڪ
سوال بڻجي، هڪ جواب بڻجي.

’اٿان-‘

ستو پيو آهي. اڪيون پوريل. نٿل جسم ۾ سور جو احساس.
 پر انهيءَ ڏانهن ڌيان نه. ’اٿان-‘ سوچي ٿو، ڏينهن. ڪيڏانهن؟
 گهڙي کن لاءِ ذهن خالي. ’گهڻو ٿيو هوندو؟‘ پاڻ ئي اندازو
 لڳائي ٿو، ’تو-کن‘ ڪا مهل ائين بيڪار ليٽڻ کانپوءِ اڪيون
 ڪولي ٿو. ڏسي ٿو: ٻيبي پٿر تي بابتڙا پائي رهي آهي. ڪچو
 نه اٿس. قميص پهرائڻ نه، پٺيان ڳنڍ ڏنل. منهن تي لپنگها.
 نڪ مان گوڙو وهندڙ. پاڇائس در جي ڪنڊ وٽ، ٻاهر ويندڙ
 ناليءَ جي ڀرسان ويٺل. ٿانو ملي رهي آهي. مليل جو ڇڙلو پگهر
 ۾ شل هجڻ ڪري، جسم ڏسجندڙ. ٿڻ لڙڪيل. منهن مسچو
 سڻيو، شايد پگهر ڪري ائين ڀائڻجندڙ. گوڏا اڀا پاسن ڏانهن
 وريل. چولي جو اڳ ٿورو مٿي، جنهنڪري پيٽ جو ڪجهه حصو
 ۽ دن ڏسڻ ۾ ايندڙ. پيٽ تي ڪارڙا-ناسي ليڪا. اڀن ٿيل
 ۽ پاسن ڏانهن وريل گوڏن جي وچ ۾ چڏڻ وٽ، ٻچيءَ وٽان ڪجهه
 سلوار اڇڙيل.

— ’جاڳين ٿو؟‘ پاڇائس ڏانهس نهاريندي پڇي ٿي.

— ’ها پاڇائي، ڏيئي ورائي ٿو.

— ’اٿي ماني ڪا؟‘

پاڇائس، کيس ماني ڏيڻ لاءِ چار- هاڻا هٿ، هنڊيءَ
 ۾ پائيءَ ۾ ڌوئي ٿي. پاڻ اٿي وهي ٿو. ٻانهون مٿي ڪري،
 ڦوٽي ورائي بدن مان ٽڙڪاٽ ڪڍي ٿو. اٿي، منهن ڌوئي،
 پهر ڪٽ تي اچي وهي ٿو. پاڇائس منجهيءَ تان اٿي، ماني ڪٿي
 ڏانهس وڌي ٿي. کيس ڏسي ٿو: هلڻيءَ ۾ هڪ مخصوص انداز.
 جڏهن مون سان اڪيلائيءَ ۾ هوندي آهي، ته انجو اظهار ٿيندو
 آهي، يا ڪندي آهي؟ هوءَ ماني اڳيان رکيس ٿي. پائي ڪٿڻ
 لاءِ دلي ڏانهن موٽي ٿي. ٻولھ جي لوڏ ۽ چيلھ جي لچڪ ۾

اهوئي انداز. جنهن مان اندازو لڳائڻ آسان آهي ته، هوءَ کيس ماني ڪارائڻ ۾ بي انتها خوشي محسوس ڪري ٿي، پاڻيءَ جو گلاس ڪٽ جي پانهين ۽ ٽي رڪنڊي مٿس هڪ نظر وجهي ٿي. نظر؟ جنهن جي ڪا معنيٰ آهي؟ يا منڊس وهر؟ فيصلو ڪري نٿو سگهي.

گرهم پڇي ٿو. ان مهل بيبي رڙهندي رڙهندي، ڪٽ جي پاڻي وٽ پهچي ٿي. ۽ پاڻي جو سهارو وٺي بيٺڻ جي ڪوشش ڪري ٿي. ڪري پوي ٿي.

آئي ٿي. ٺڪڻ جي پڇي پوئي. هوءَ ائين چوندي کيس هنج ۾ کڻي ٿي. ڇي — ڪيئي! منڊس ڪمان ڪرندڙ سنگهم، جا بهتل ڇهن ٽائين — ڪي ڏسي ڪنو منهن ڪري چوي ٿي. اهڙو ڪنو منهن، جنهن ۾ ڏيکاءَ جي ڪرپ به آهي ته سچو پيار به. هوءَ هن ڏانهن ڏسي ٿي. مرڪ سان، کيس اهو سڀ ڪجهه عجيب عجيب لڳي ٿو. اهڙو عجيب، جو سمجهه ۾ نٿو اچيس ته ڇا ڪري.

جلدي ماني ڪائي اٿي ٿو. هٿ منهن ڏوئي ڪري ۾ وڃي ٿو. ڪپڙا بدلائيندي، ڇا پاڇائي واقعي مون ڏانهن راغب آهي؟ سوچي ٿو، ممڪن آهي، ادا ڪان هوءَ جنسي طور مطمئن نه هجي. ادا جو ڏانهن رويو: عجيب آهي. مڪينڪل تعلقات. ڪيڏو رسمي! ۽ محض رڳو نپائڻ لاءِ. نپائڻ جو فرض نپائڻ لاءِ... منهنجو وهر هجي. ڊپيل خواهش جو اينگو روپ. ڇا مان ائين ڪري سگهان ٿو؟ سوال جو جواب نه، ها ۽ نه، نه ۾. ياد اچيس ٿو: گهڻو اڳ. جڏهن پاڇائس ڪنهن شاديءَ مان موٽي آئي هئي. ان وقت کيس ريشمي ڳاڙهو وڳو ٻاتل هو. ڳالڻ تي پائوڊر مٿان لالي لڳل. بدن مان ايندڙ خوشبوءِ. کيس چٽائي ڏنو هئائين. منڊس انوکي لوڏ، دل ۾ ڪپي وئي هيس. ۽ چهره اهڙو ته وڻيو هوس، اهڙو ته وڻيو هوس جو دل چاهيو هوس ته کيس پاڪر پاڻي ڇميون ڏئي ۽ رات کيس، مٿس تڙ پيو هو.

‘اوھو! مان ڪيڏو نہ Frustrated آھيان،‘ اوچتو اچيس ٿو
من ۾، ‘اف!‘

ويچارِي ٿو، ٻاهر ايندي، ڪيڏانهن وڃڻ لاءِ. ذهن ۾
۾ ئي هنڌ اڀرنس ٿا: يونيورسٽي. يونين ڪميٽيءَ جي لئبرري.
يا اسريڪن سينٽر ۾. (جتي رکيل رسالن ۾ نيٽو تصويرون ڏسڻ
لاءِ). ون يونٽ بلڊنگ ۾ نوڪريءَ جي پڇا ڳاڇا لاءِ ڪري ٿو
تصور، آفيس ۾ درخواست کڻي وڃڻ جو. بوريت. ڏلت. انسانيت
کان ڪريل هنجڻ جو احساس. دل ٽٽي وريس. وري ڪري ٿو
يونيورسٽيءَ جو تصور: پلين پٽين تي لکيل جيئي منٽ ۽ هاسٽلن
جي درن تي. ٽيبل ٽاڪ جا عام فقرا: ‘مڪڙ ڪڏهن به سنڌ
سان سڄا نہ ٿيندا. جي. ايم. سيد سنڌ جو هيرو آهي. پتو پنجاين
جو پٺو آهي، فوجين جو ايجنٽ. ڪميونسٽ غدار آهن. هو
پهرين مهاجر پنجاڻي آهن، پوءِ انٽرنيشنلسٽ سنڌي ڪميونسٽ
چوتيا آهن، پناهگيرن جا پٺو. پنڇويهن سالن تائين جي. ايم. سيد
ڇا ڪيو آهي؟ وڌيڪي سياست. اهو پتو ئي آهي، جنهن منٽ
جي نالي کي جياريو آهي. پتو عظيم سياستدان آهي، مٿان! اهو
پتو ئي آهي، جنهن هن مرده قوم کي سڃاڳ ڪري پنهنجي
پٺيان هلايو آهي. اها ڪا مذاق ڪانهي. پهرين نيشنلزم پوءِ
سوشلزم. پاڻي پاڻيءَ وارا غدار آهن....‘

‘يونيورسٽيءَ مان هيٺر قوم پرستن جو اثر ٿيندو،‘ سوچي
ٿو، ‘بنگال کانپوءِ هتي سنڌ جو وارو آهي. بنگال ۾ ڪچلي
ڇڏيائون. هتي ته منٽ ڪندا. — بنگالي پوءِ به وڙهندا، ۽
هتي به؟؟‘

ذهن خالي. سوال ۾ مونجهارو ذهن ۾.
چوتيا. نعري باز. مطحي. رڳو نعرا. هنن — گهڙي رکي،
‘سنڌ يونيورسٽيءَ ۾ نيشنلسٽن به جاوا ڪيا،‘ دل ۾ چوي ٿو.
تري ايندڙ ذهن تي هڪ واقعو، ٿيل يونيورسٽيءَ ۾:
بدي، سنڌيو ڪو ووٽ نھين ديا توھم تم ڪو چو....‘

وڌيري جو هڪ پٽ، هڪ مهاجر شاگرد ڀائيءَ کي چئي رهيو آهي. پوءِ يڪدم تجويز پيش ڪري ٿو، ”اڙي اچو ته هنڪي روم تي ڪٿي هلي ڏس... ڏس“ ٻي وس چوڪريءَ جون ليلائيون نظر آيون. ڀائي. او ميري ڀائي.

نعره سنڌ. جيئي سنڌ. - نعره سنڌ. جيئي سنڌ....

نيشنلزم يا وڌيرا ازم! دل ۾ چوي ٿو، هتي اڃا صحيح نيشنلزم جو تصور به پيدا نه ٿيو آهي. رڳو نعري هاري سطحي جذباتيت، موقعي پرستي. ۽ وڌيرن ۽ ڀيٽي آفيسرن جي ٽرڙو چورن جون چٽواڳيون ۽ هڪٽرايون.

يونيورسٽي ڪئمپس وچڻ جو ارادو لاهي ڇڏي ٿو. اڙي ڦٽي وسري ويسر، اوچتو خيال اچيس ٿو. پٽ ۾ ٽنگيل آئيني جي سامهون بيهي، ڦٽي ڏٺي ٿو. هوءَ اڃا ڏانوَ ملي رهي آهي؛ ڪيڏي ڪيڏي مهل ڏانهن ڏسي ٿي. اهو هو، هينئر آئيني ۾ پڪڙي ٿو. آئيني ۾ کيس ڏسي ٿو: نظر جي ٽڪ منهن تي. منهن سنهو، ڳڻن وٽ هڏا اڀريل. اکين هيٺان ڪار. سيرا نشان. ٽڪ ٻڌل. ”ڀاڄائي!“ ڀاڄائس لڳيس ٿي، ڀاءُ جي زال کان وڌيڪ هڪ عورت. اجنبِي عورت! هن اڻ ڄاتل اجنبِي احساس هيٺ، ڪڏهن ڪڏهن انتهائي ويجهو ماڻهو به ڪيڏو اجنبِي لڳندا آهن! ۽ ائين ڪڏهن ڪڏهن، جڏهن پنهنجو پاڻ کي به، اجنبِي لڳندو آهي، ته ڪندو آهي سوال: هي مان آهيان؟ مان؟ هيءَ منهنجي، پنهنجو پاڻ کان، پنهنجي وجود جي وچولي ڪيڏي نه عجيب لڳندڙ آهي!!

ڪمري مان نڪري، ٻاهريون دروازو اڪرندي سوچي ٿو: يونين ڪميٽيءَ جي لئبرري.

لئبرري: لئبررين سامهون ويٺو آهي. اڳيان ڪتاب پيسا اٿس. تنڪي اٿلائي پٿلائي ڏسي رهيو آهي. ۽ پوءِ لکڻ لڳي ٿو. شايد لسٽ ٿو ٺاهي. اخبارن واري ڊگهي ميز تي چار چٽا ويٺا

آهن. ۾ پوڙها، تنگي ۽ سندن ڳالهائڻ سان اندازي طور سمجهندو آهي ته هڪ رٿابندي ماستر آهي ۽ ٻيو پوليس جمعدار. باقي ٻه نوان آهن. رٿابندي ماستر تي نظر پوڻ سان ڪوٽ ڪارڻ هو هميشه جڏهن به اخبار پڙهڻ لاءِ جهليندو آهي، پوءِ ان جي چند مشڪل سان ڇڏيندو آهي. ٻين کان پهرين اچي اخبارن تي قبضو ڪندو آهي. سڀئي اخبارون هڪ ٻئي جي مٿان رکي، ٻنهي هٿن ۾ ساهيون جهلي، گول فريم سان ٿلهن شيشن وارو چشمو نڪ جي اڏ تي آڻي، ساهي لاهي، گوڏا اڍا ڪري، ٻئي ٻڌر ڪرسي تي رکي، ائين يالم ٿي پڙهندو آهي، جيئن سندس ذاتي اخبار هجي، ۽ وقت ۽ ٻين جو خيال ڪرڻ کانسواءِ ڪيس سچو ڏينهن اتي گذارڻو هجي. وڌ ۾ وڌ مهر باني رٿابندي پوليس جمعدار تي ڪندو آهي. جو خبرن وارو پهريون پرچو مڪمل ڪرڻ تائين، وچون ٻيو ڏيندو اٿس. اخبارن جي ميز وٽ اچڻ تي ڏسي ٿو: صبح جي اخبار عبرت جي خبرن وارو صفحو ماستر جي هٿن ۾ جهليل ۽ وچون ٻيو جمعدار پڙهندڙ. باقي ٻه ڄڻا اوسيڙي ۾ ڪلهوڪي شام جي هڪ انگريزي اخبار مٿان گڏ جهڪيل. ڪڏهن ڪڏهن، پاڻائيندڙ نظرن سان، ٻنهي پوڙهن ڏانهن واهه واهائيندا رهن ٿا. ته ڪنهن ڪنهن مهل، ڪنڌ هيٺ ڪري، پوڙهن جي هٿن ۾ جهليل اخبارن سان سرخيون پڙهڻ جي ڪوشش ڪن ٿا. ۽ پوڙها بي پرواهه ٿيو، اخبارون چٽي رهيا آهن.

وهي ٿو. پراڻا رسالا اٺلائي پٽلائي ڏسي ٿو. ۽ دل ۾ پوڙهي کان عبرت وٺڻ لاءِ سوچي ٿو: سائين ۾ منٽ اخبار ته ڏجو. پر چوي نٿو. دل ۾ جڪ رسالا اٺلائي پٽلائي ڏسن کانپوءِ حسرت پري واهه واهي ويندو آهي پوڙهي ۾. نوجوان، پاڻ ۾ مس ٻس ڪرڻ کانپوءِ اٿي وڃن ٿا. شام جي انگريزي اخبار کڻي ٿو. پهرين صفحي تي ۾ پوز آڏو اگهاڙين ماڊرن چوڪرين جا، ڏسي ٿو. وڏن اکرن ۾ خبر: Rape. پنجن ڇهن سالن جي

هڪ ڇوڪريءَ سان زنا باجهر. اسپتال ۾ ڊاڪٽر رت ٻنڌ
ڪرڻ ۾ ناڪام. ڇوڪريءَ تڙپي تڙپي دم ڏنو. ذهن کي
ڌڌڪو.... ٽرپندڙ، ڪرب وڃان معصوم ڇوڪري. رت وهندڙ....
'حيوانيت'. پيانڪ شڪل وارو، مصروف وحشيائي جبريم عمل ۾
تڙپندڙ اگهاڙي ڇوڪري. وحشي پيانڪ شڪل وارو اگهاڙو مرد.
'سيڪسيوئل فرسٽريشن آهي.'

'!؟..... هن مان لست ماڻي هوندائين!'

اچيس ٿو پنهنجو تجربو ياد: پهريون دفعو، شدت سان
ضرورت محسوس ڪندي ويو هو ڇڪلي ۾. ويندي وقت: پاڻ
جارحانه انداز ۾ مٿان. وٽسا ڪنجهندڙ ڪرڪندڙ، ايسڌاءَ ۾
تڙپندڙ. انهيءَ اذيت ڏيڻ سان ايندڙ مخصوص قسم جو مـزـو
تصور ڪيو هئائين.

ڪل ٿي اچيس. ۽ اندر ڪوئيءَ ۾ وڃڻ کانپوءِ، ڦٽڪ
ڏيل. اڳ ٻيهاريل تصور ڪن ۾ غائب ٿي ويل. نڪرڻ کانپوءِ:
پڇتاءَ. ڪجهه رهيل هجڻ جو احساس. ۽ پڇڙا ۽ وڌيڪ پڇڙا.

پئي دفعي: ان ڏينهن ڏاڍو اداس هو. ڏاڍو. صبح جو
صبح ۾، هڪ ترقي پسند ڪنٽر نيشنلسٽ آفيسر جي ڪلارڪي
ڏيڻ جي وعدي تي، سندس آفيس ۾ ويو هو. پٽڪ، ته نوڪري
ملندي. ڏيڍ ڪلاڪ ٻاهر انتظار ۾ بيٺو رهيو. نيٺ هن گهرايس.
مرڪ، منافقانه مرڪ منهن تي آڻي چيائين: 'ادا، ڪلهه پهر
صاحب جو ماڻهو آيو، ان کي ٽرڪي چڏيم.' — 'تون انتهائي
ذليل ۽ ڪريل انسان آهين.' چئي ڏنو هئائينس. ۽ اهو ڏينهن
سڄو ڏينهن ڪوفت ۽ عجيب نراسائيءَ گاڏڙ بيزاريءَ ۾ شهر
جي رستن تي پٽڪندو ۽ رلندو رهيو. سنجها ويل اوچتوئي اوچتو
هڪ اڻ ڄاتل ضرورت هيٺ ڀرپور خواهش: ڪنهن عورت سان
گڏ سمجهڻ جي. عورت، جا ماءُ به هجي ته ساڻيڙي به. ساڻس
گڏ مٽو ٻيو هجي. سندس ڇاٽيءَ ۾ منهن وجهي. ۽ هوءَ پنهنجا
نرم هٿ ۽ آڱريون سندس وارن ۾، ته ڪڏهن ٻنڌن تي

ڦيرائيندي رهي. ۽ پاڻ ڇپ ڇاپ سيني تي مٿو رکيو، مٿو رهي. ان ڇري ڇاھت ھيٺ ڇڪلي ۾ ويٺو هو. کيسي وارا سمورا پنڇويھم رپيا ئي هن کي ڏنائين. ڪمري جو در ڏيڻ کانپوءِ هوءَ مڪينيڪل انداز ۾ سلوار هيٺ پنين تائين آئي، گوڏا پٽي ورائي مٽي رهي. بيٺي بيٺي سندس اوگهڙ ۾ ڏنائين: ڪارنهن. پوءِ بچان.

’ڇپتي ڪر ووڙي - ڪي ويڪندا اسي‘
دل ۾ آيس، ان ڪاري جاءِ تي ڪانگهارو هڻي: پر ائين ڪري نه سگهيو.

بلت ڪولي تڪڙو تڪڙو ٻاهر هليو ويو.
’انسان ٻه عجيب آهي. مضحڪم خيز!‘ تصور گاداڙ
يادگيرين کانپوءِ دل ۾ چوي ٿو.
’اها ڪيئن خير آ، ته هتان سنڌ مان ٻڌا اٿن؟ چون
ٿا ته يونيورسٽيءَ مان ڪي شاگرد ٻڌا آهن؟‘
’خبرون آهن ته...‘

رٿاڻڙ ٻوڙهن جو آواز ڪن تي پويس ٿو. ڏانهن نهاري ٿو. هو اخبارن جي پچر ڇڏي پاڻ ۾ ڳالهائي رهيا آهن. انهيءَ دوران هڪ نمون ڇوڪرات اچي ويٺو آهي. ۽ اخبار جو وچيون پٺو پڙهي رهيو آهي. خبرن جو پڙچو ڪٿي ٿو: ’عجيب ملڪ ڪي ٽڪرا ٽڪرا ڪرڻ پيو گهري - صدر يحيٰ خان پاڪستان کي ٽڪرا ٽڪرا ٿيڻ کان بچايو آهي - حالتون سڌرن تي اقتدار عوامي نمائندن کي ڏنو ويندو - سياسي سرگرمين تي پابندي - ڪاغذ تي ڪنٽرول، اخبارون گهٽ صفحا ڪڍنديون...‘
’وڃ! ڪيڏيون تبديليون! هينئر پاڪستان؟ - مون ڪيترن ڏينهن کان اخبارون نه پڙهيون آهن؟! - بئسڳل هينئر رهندو؟...‘

’بي بي سيءَ ٻڌايو آهي ته گهٽ ۾ گهٽ ڏهه لک ماڻهو مئا آهن. ڍاڪا يونيورسٽيءَ تي بمباري ڪئي اٿن...‘

جسم ۾ هڪ ايندڙ حساسي تبديلي.

هو چوڪراٽ، هيٽر ٻن پوڙهن جي سياسي ڪچهريءَ ۾ حصو وٺندي، چئي رهيو آهي: چوڪراٽ ڏانهن ڏسي ٿو. مٿهن تي مایوسي ۽ افسوس گانڌڙ تائڻ. هيٺيل. جوش. ٻئي پوڙها ڏانهن پوري ڌيان سان اکيون ڦوٽايو ۽ وات ڦاڙيو، ٻڌي رهيا آهن. رٿائرد ماستر اڃا وڌيڪ حيرت مان اکيون ڦاڙي چوي ٿو: 'هان! پوءِ ابا نيٺ ڇا ٿيندو؟ پاڪستان جو ڇا ٿيندو؟' سائين ٿيندو وري ڇا. بنگالي وڙهي ڄاڻن، وڙهندا. باقي سنڌ؟ انهي پنڄاب جو قبضو رهيو آهي ۽ رهندو. چوڪراٽ انتهائي نا اميديءَ مان ورائي ٿو.

ڏانهن ڏسي رهيو آهي. دل چويس ٿي ڳالهائون ٿينديون رهن. سائين ٿوڙيندي جمعدار چوي ٿو: 'بس ابا، ڪل جو خيره رب ساڄهه ڏيندن....'

چوڪراٽ وچ ۾ چوي ٿو: 'ڇا توهان کي خبر آهي ته پنڄابي - پناهگير، فوج ۽ آفيسر ڪهڙي چال ڪري رهيا آهن، سنڌين کي ختم ڪرڻ لاءِ -' ٻئي پوڙها ڏانهن ڌيان ڏين ٿا. هتان جي اصل بنگالين، هندن ۽ مسلمانن تي انسانيت کان ڪريل ظلم ڪري، هڪ طرف کين هندستان ڏانهن وڃڻ لاءِ مجبور ڪري رهيا آهن، ٻئي طرف لکن جي تعداد ۾ بنگالين جي نسل ڪشي ڪري، کين گولين، بم ۽ بارودن مان ڪڍي رهيا آهن. جيئن هنن جو تعداد گهٽجي. ساڳي ريت سنڌ جي ڳوٺن ۾ پنڄاب کان آندل پنڄابي نو آبادگارن کي سهوليتون ڏئي، هنن کي آباد ڪري رهيا آهن، ته شهرن ۾ مهاجرن کي. هيٽر بنگال کان آندل بهاري پناهگيرن جا. جيڪي جهاز ڀرجي آيا آهن تن کي به سنڌ ۾ رهايو پيو وڃي. ۽ سنڌ جي سرحدي علائقن ۾ ۽ ٻين شهرن ۾ رهندڙ هندن کي لڏائڻ لاءِ اسلام جي نالي ۾، هندستان اڇڙي ۽ ٻين ڪروهن بهانن سان تحريڪون

هلائي. سنڌين جي تعداد کي ڏينهون ڏينهن گهٽائڻ لاءِ سنڌ دشمن سازشون ڪري رهيا آهن....

‘مار!‘ ماسٽر اڪيون ڦاڙي تعجب مان چوي ٿو، ‘ابا ٻڌو اٿئون ته سنڌي پوليس وارن کي به بنگال پيا موڪلين ۽ هو نه ٿا وڃن...’

‘ها ها، مان ٿو ٻڌايان،‘ جمعدار وڇر اٻهرو ٿي چوي ٿو، ‘مان آفيس ۾ پنهنجي پيشن جي ڪاڳرن لاءِ ويس ته اتي ٻڌم. سچ آهي. رڳو حيدرآباد مان ئي اڍائي سو پوليس وارن جي لسٽ ٺاهي اٿن. ۽ سڀ سنڌي! سنڌي ۽ پنجابي پوليس وارن ۾ ان ٻان جهيڙو ٿي پيو آهي. سنڌي پوليس وارا چون ٿا ته رڳو اسان کي ڇو ٿو موڪليو وڃي. — ۽ ها، ڪيترا ته خوشيءَ سان پيا وڃن. جو خاص الائونس به ڏيندن. ابا پٽ، ۽ ڪيترن ته استعفاءون ڏنيون.’

‘هون.‘ نوجوان ڪنڌ مان سندس تعريف ڪري ٿو. ۽ شڪي نگاهن مان ڏانهن ڏسي ٿو. ڏانهن ڏسڻ کانپوءِ سندس منهن جي رنگ ۾ ڪجهه تبديلي اچي ٿي ۽ هو ٻوڙهن کان موڪلائي اٿي هليو وڃي ٿو. سمجهي ٿو: هن کيس شايد سي. آءِ. ڊيءَ جو سمجهي شڪي نگاهن ڏٺو ۽ هليو ويو. ‘ها، هن سمي ۾ ڪنهن تي ڀروسو ڪري سگهجي ٿو.‘ ياد ٿو اچيس، ڪٿي ٻڌل: سرڪار هر هنڌ، هوٽلن ۾، لئبررين ۾، اسڪولن، ڪاليجن ۽ يونيورسٽين ۾ سي. آءِ. ڊي ڇاڙتا ڇڏيا آهن. ‘ڪيڏي ٽريجيڊي! ڪيڏو انسان سان مذاق: چوويهه سال! يعني هڪ نوجوان نسل جي ذهن، هراس، هوسات، بي يقيني، رڳو نعري بازي ۽ مارشلائڻ جي اثرن هيٺ پرورش پاتي آهي. ذهن بند، زبان بند، جذبا مروٽيل، احساس ڪچليل، چنگهون جڪڙيل! ۽ هيٺئر... نيٺ ڇا ٿيندو؟‘ سوچ ۽ اوچتو سوال:

ٻوڙهن جي ڪچهري ٻڌي ٿو: ماسٽر ڳالهائي رهيو آهي. شايد هندستان جي آزاديءَ جي تحريڪ جي باري ۾ اهو سندس

ڳالهائڻ مان پڌرو آهي: '... تن ڏينهن مان ڪراچيءَ جي هڪ سنڌي اسڪول ۾ ماسٽر هجان. جلوس ۾ جلوس جهڙو هجي. اڳيان هجن ڪاليجي هندو ٽينگريون ملوڪ. 'هندستان ڇڏيو.' تحريڪ لاءِ هڙتال پئي ڪرايائون. سائين منهنجا، هر دڪان تي وڃي، دڪاندار کي سهڻي نموني سمجهائي، دڪان پئي بند ڪرايائون. ڪيڏي سچائي هئي! ڪيڏو خلوص هو! ابوهم!! ۽ ها — دڪان وري ڪليل ڪنهن جا؟ مسلمانن جا! ميان! انگريزن کي هتان ڪڍيو ته هندن ڪڍيو. هي مسلم ليگي؟ انگريزن جا نطقه. ڪو مسلم ليگي، انگريزن کي هتان ڪڍڻ لاءِ بـ چيل ۾ ويو؟ 'حرام خور پيشان.' ماڻ ڪري ٿو. جمعدار بدستور ڏانهن ڏسي رهيو آهي. وري ڳالهائي ٿو: 'شايس هجي پنهنجن سنڌي ڪاليجي ٻچن کي' ڏئي سوڀ ڏيندن....'

لڙبررين، جو ڏانهن ڪنهن مهل کان تڪي رهيو هو، سندن ڀر ۾ اچي ٿو. 'مهربان هيءَ لڙبرري آهي، سياسي آکاڙو نه.' پئي ڀوڙها چپ.

'مهرباني ڪري آئينده هتي اهڙي قسم جون سياسي ڳالهائون نه ڪندا.' تلقين ڪندي چوين ٿو.

'نڪ آهي ڇاڇا، ڪاوڙج نه.' جمعدار کيس چوي ٿو.

پوءِ ماسٽر ڏانهن منهن ڪري: 'هلون؟' پئي خاموشيءَ سان نڪري وڃن ٿا.

لڙبررين، هنن ڏانهن ڏسي، هلڪي نموني مرڪي چوي ٿو: 'بيوقوف ملڪ سان مارشل لا لڳو پيو آهي ۽ هيءَ هتي خطرناڪ ڳالهائون ڪري رهيا آهن.'

جواب ۾ نٿو مرڪي. نه ڪجهه چوي ٿو. جنهن لاءِ لڙبررين کي توقع هئي. انجي ابتڙ جواب ۾، نفرت منجهان اٿ — وڻندڙ منهن ٺاهي ڏانهن ڏسي ٿو. لڙبررين وڌيڪ ڪجهه ڪچڻ کان سواءِ، پنهنجي ڪرسيءَ تي وڃي وهي ٿو. پاڻ، سامهون ٽنگيل گهڙيال ۾ لٽائيم ڏسي ٿو: يارنهن ۾ ڪي منٽ. اٿي

ٿو. اهو سوچيندي. ۾ باقي وقت ڪيئن ڪاٽي. ٻاهر اچي، لئبريريءَ جي گيت وٽ بيهي رهي ٿو. ٻيڻو آهي. بنگال، جلندڙ بنگال. ان جي تعلق سان سنڌ، ڪرڙيون هنڌنڙ سنڌ، حاوي اڻس ذهن تي. هڪ خواهش: هلندڙ سياسي مسئلن تي ڳالهائڻ جي، ڪنهن سان بحث ڪرڻ جي. بنگال تي، سنڌ تي، پنجاب تي، پناهگيرن تي، مستقبل تي، نتيجن تي. ۽ اٺ-چئو خيال، ڪجهه ڪرڻ لاءِ: ايڊوينچر ٽائپ. رجب وٽ وڃان، سندس آفيس ۾. ڇانهه ۾ ڪيائس ۽ گپ شپ ۾ ڪيائس — نه، احمد ڪي وٺي، ٻئي گڏ آوارهه گردي ڪيون. ۽ بحث ۾. هو ۾ مون وانگر هن ڌرتيءَ تي غير ضروري ٻار آهي. 'سوچي ٿو، نه ڄاڻ ڇو ڌرتيءَ کي اسان جو ٻار اڃا محسوس نه ٿيو آهي!' ڀرسان ويندڙ هڪ اڌڙوت برقي واري عورت کي ڏسي ٿو. پوءِ تيز ويندڙ ٽرڪ کي. پوءِ سوا ڪنهن ويچار جي سامهون اسپتال جي ڊگهي، ويڪري پٽ تي لکيل جملن کي پڙهي ٿو: 'سنڌي اڳواڻن کي آزاد ڪريو. سنڌ جي سڀوڻن کي رها ڪريو. قومي زبان سنڌي زبان، ۽ انجي ڀرسان: مهاجر شاگرد رهنماون ڪو آزاد ڪرو. اردو زبان قومي زبان. چلي گا چلي گا اسلامي نظام. سوشلسٽو! دهر ڀرتو! پاڪستان ڇهوڙ ڄاڻو. سرخ مفيد ساسراج مرده باد.' ۽: ڊنل لفظ، پر پڙهڻ ۾ ايندڙ: 'ون يونٽ ٽوڙيسو ورنه....؟' ٻار ٻار پڙهندي هوندي ۾، سڀ نعرا وري ۾ نظرن سان پڙهي ٿو. 'ون يونٽ ٽوڙيو ورنه.... ورنه ڇا، پنهنجو پاڻ کان سوال ڪري ٿو. سوال، جواب ڳولڻ لاءِ نه ڪيو اٿائين. محض دل ۾ اچي ويس ۽ بس! انهيءَ فقري تي ياد ٿي اچيس، جڏهن اهي تازا تازا مطالبو لکيا ويا هئا. دوستن سان، فردوس سئنيما ۾ فلم ڏسي، پوئين گهٽيءَ کان، رسالا روڊ ڏانهن اچي رهيو هو، ڏاڍي زندهه دل موڊ ۾ هئا، ڪورٽ جي پٽ تي لکيل، 'ون يونٽ ٽوڙيو ورنه....' پڙهي هر هڪ پنهنجو تبصرو ڪيو هو، ورنه سمهي پوندا سين.' — 'ورنهن هنگي ڏيندا سين' ۽ 'ورنهن قائم رهندو' —

’ورنہ سنڌ ڇڏي ڀڄي وينداسين،‘ انهيءَ تي سخت خار آئي هيس. ڇڙي ڇيو هٿائين، اسين سنڌي پنهنجي قومي مسئلن تي ڪيڏو ئي لاپرواهه ۽ نااسيد آهيون. اسانکي ههڙن معاملن تي مذاق اڏائڻ نه گهرجي....‘

’ٻڌو ابا،‘ رفيق چپ ڪرائيندي چيو هو، ’اسان کي چوڻ گهرجي....‘ مٿ هڻي ڪاٻي ڀاسي لپتي پونداسين،‘ سڀني جا گڏيل ٺهڪ. سندس بور ٿيڻ.....

ٻه گدلا ٻار. جن مان هڪ ميري ڊگهي گنجي ۽ ڪچرو پيل، ٻئي کي رڳي سلوار. سا به پاڇن وٽان سڄي اڏريل. ڀرپرو پاڻ پيڙيءَ جي مانڊئيءَ هيٺان، پاڪيت ۽ پنيون ڳولي رهيا آهن. تن تي نظر پويس ٿي: هڪڙي نينگر جي نظر هيٺ، زمين تي پيل زردالوءَ جي هڪ ڪڪڙيءَ تي پوي ٿي. هو ڊڪ پائي انکي ڪٽڻ چاهي ٿو. ٻيو به اوڏانهن لڙوهم ڪري ٿو ۽ پهرين کان اڳ ڪڪڙي ڪٽڻ ۾ ڪامياب ٿئي ٿو. هو حسرت ڀريل، مڪايل، ۽ ڪجهه ڏمريل نگاهن سان کيس ڏسي ٿو. ۽ ٻيو فاتحانه ۽ بيحد خوشي جو اظهار ڪري ٿو. ٻن نظرن جو ٽڪرائجڻ— ’سائين پهرين ڏٺي ته مون هڻي نه....‘ پهريون چوي ٿو. ’پر ڪنهن ته مون نه—‘

’ڀلا اڌ ڏي‘ مڪڻاپ.

’نه نه،‘ سڪائڻ. غرور.

’ڏي ڀار، مان جو توکي ڏيندو آهيان.‘

’هل هل. ڪٿي ڏيندو آهين.‘

’ڏيندو ناهيان؟— پاڻ پيري ڪيئن؟‘

’ڀلا تون لپندين ته مونکي اڌ ڏيندين؟‘

’ها—‘

پوءِ هو، ميري، مٿيءَ ۾ ڀريل ڪڪڙي وات ۾ وجهي ڏندن

سان ڀڄي ٿو. ۽ اڌ پنهنجي ڀار کي ڏئي ٿو. سندن مياڻي ڄاڻڻ کانسواءِ سندن انهيءَ ڀاڻيءَ ۽ گڏيل سهڪار جي جذبي تي

مرڪي ٿو. مٿن قرب ۽ پيار اچيس ٿو. قرب ۽ پيار: اداسيءَ، غم ۽ افسوس جي گڏيل احساسن ۾ ويڙهيل. هنن جو مستقبل؟— جي سوال سان.

اوچتو سگريٽ جي پاڙ لڳيس ٿي. پر واريءَ مانڊئيءَ تان سگريٽ وٺڻ لاءِ وڌي ٿو. مانڊئيءَ تي يارهين وارين خبرن پڌڻ لاءِ ماڻهن جو ميڙاڪو لڳو پيو آهي. سڀ مهاجر آهن. خبرن جو آخري تڏهلي رهيو آهي: ”.... غدارن کي نه بخشيو ويندو. مارشل لا جي ريگوليشن تي سختيءَ سان عمل ڪيو ويندو. نيشنل عوامي پارٽي تي پابندي. مشرقي پاڪستان ۾ حالتون جلد معمول تي اچي وينديون.“

”وڊبائن ايڪ“، ڏهه پيسا شيشي جي دٻل تي رکندي چوي ٿو. ۽ سامهون آئيني تي چڻي سان لکيل پڙهي ٿو: ”پان ڪي قلت ڪي وجه مي في پان ۵ پيسا. پالڪ ڪا پان، ايڪ آن.“

”چالو ماچيس.“

”پاڻي اب ڪهان سي چالو ماچيس ملي گا. وه سامني رسي—“ سگريٽ ڊڪائيندي ٻڌي ٿو:

”شڪر الحمد لله. خدا ڪي فجل سم، پاڪستان بچ

هي ڪيا.“

”اس سال ۱، مزيب ڪو گولي مي پي جيساده سجا

ديني چاهيئي.“

— ”نعپ والي پي غدار هين.“

”اب پاڪستان ڪو بچانا هي تو ان غدارون ڪو گولي

سي اڙايا جائئي.“

”اب ۱۵ جيئي سنڌه والي پي ستر جائين ڪي.“

— ”نهين پئي، انڪو پي ملڪ سي نڪالنا چاهيئي يا بلڪل

گوليون سي اڙانا چاهيئي. ۱۵ سالي پارت ڪي پڪي ايجنٽ هين.“

— ”مين تو پهلي ڪهوي ديا. اي پاڻ ڪا لـ. مزيب

هندستاني ايزنٽ هووي. اي پاڪستان نون ختم ڪروي.“ هڪ اچي ڏاڙهي وارو ٻوڙهو چوي ٿو. ڳالهائيندا رهن ٿا. سگريٽ جو ڪش هڻندي، سڀني تي مٿاڇري نظر وجهي ٿو. هڪ اهڙي نگاهه، جا ڳوليندي هجي پنهنجا ٻڌ جي احساس ڪي. ڪنهن اهڙي ڏنل وائيل ڄاتل مڃاتل شي ڪي، جا هڪ ئي ڌرتيءَ جي رهواسين ۾، ذهني ۽ روحاني رستن هيٺ هڪجهڙائي پيدا ڪندي آهي. ڌاريپ واري وڇوٽي. گهري کان گهري. وسيع کان وسيع. ”هن ڌرتيءَ جو ۽ هنن جو سڀنڌ؟ ۽ مان هن ڌرتيءَ جو ڇا ٿو ٿا؟ هيءُ هنڌ، جتي مان ٻيٺو آهيان، اهو منهنجي لاءِ ڌاريو آهي؟ يا هيءُ؟ نيٺ مڃ چاهي: پاڪستان، اسلام يا سنڌ؟“ پوءِ وقت کان اڳ ويندڙ نگاهه، انڊيشن جي ڌنڌ ۾ ڌنڌيل: وڃ!! ڪيڏي پيانڪ. ڪيڏي اذيت ناڪ.

احمد وٽ وڃڻ لاءِ، تلڪ ڇاڙهيءَ ڏانهن وڌي ٿو. سنڌ مسلم ڪاليج جي پوئين پٺ کان يونيورسٽي جي بس بيٺي آهي. غير-ارادي طور بس ۾ اندر نگاهه ڏوڙائي ٿو. ڇوڪرا گهٽ آهن. استاف جا ماڻهو وڌيڪ. بس هلي وڃي ٿي. ڪراچيءَ ڏانهن ويندڙ ڪيتريون بسون بيٺيون آهن. وڌي ٿو.... تلڪ ڇاڙهيءَ تي هيٺئر اهورنگ ٺاهي، جو شام جو مڃ لهڻ مهل هوندو آهي. ماڻهو هلن پيا. زندگي متحرڪ آهي. پوءِ ٻه ٻسائي، ۽ ٻي رنگيءَ جو احساس. هلندو پيو ٿو وڃي....

....اڙي — او چم چم، پنڀان ايندڙ آواز. منهن ورائي ڏسي ٿو: چار ڄڻا پيٺل. احمد، نواز، قادر ۽ شاهه. اڙي ڏي خبر، آهين ڪٿي؟
(بس. اتيئي.)

’لاڙ! اسان سمجهيو ته....‘
(اندر هونديس، پاڻ. ٿي ڄميو-پورو ڪري ٿو.)

‘ها. هليون ڇهيس ۾ مٽي، ڇانهه ۾ پيئون ۽ ڪچهري
۾ ڪيون.’

‘اوهانجي مرضي. هلو—’

‘اڙي پاڙي منهن ۾ ڪونه ڏيکارين.’ هوئل جي
ڏاڪڻ ڇڙهندي.

‘منهن ڏسي ڇا ڪندين؟’ مرڪ.

‘نوڪري مائٽي؟’

‘نه—’

‘ها يار، سنڌين لاءِ نوڪريون ڪٿي آهن.’ رسمي طور،
جيئن هر سنڌي چونڊو آهي. گهڙي رکي چويس ٿو، يونيورسٽيءَ
۾ ڪوشش ڪرين هتان، اتي سڀ پنهنجا هئا. تون ۾ صفا
پڌو بابا آهن.’

موجوده وقت جي انهيءَ رسمي گفتگو تي رڳو مرڪي ٿو.
هوئل ۾ اندر ڪمري ۾ وهن ٿا:

‘اوهان ڏيو خبر، يونيورسٽيءَ جا ڪهڙا حال آهن؟’ سوال
ڦٽو ڪري ٿو.

‘يونيورسٽي؟ جيئي سنڌ تحريڪ جو گڙهم! نواز ٺهڪ
ڏئي ٿو. ۽ پوءِ چوڌاري ڏسي ٿو: ڪنڊ ۾ هڪ اڌڙوٽ، خاڪي
سوت ۽ اڇي برشت سان ويٺو آهي. اکين تي نظر جو چشمو.
ڏانهن ڏسي، سڀني کي اشاري سان هنجي موجودگيءَ جو احساس
ڏياريندي، شڪي ڪل ڪلندي، آهستي چوي ٿو: هو ڪير آهي؟
’ڇڏ يار. تون ته سدائين — سي. آءِ. ڊي. پي. آءِ. ڊي. جو
ناهي. تون ڪا گهٽي نه ڪر.’ شاهه چويس ٿو.

‘توڪي ڪهڙي خبر، ڇا تون سي. آءِ. ڊي. جو انفارمر ٿيو
آهين، جو سڀني سي. آءِ. ڊي. وارن کي سڃاڻين.’ نواز چوي ٿو.
انتي باهم اچيس ٿي. ‘ذليل ڪميٽي’ پر انجو اظهار نتو
ڪري. ياد اچيس ٿو: ۴ مارچ واري تحريڪ ۾ ۾ جيل ۾ رهندو

هو. ماءُ ياد ايندي هيس. انتهائي هلڪڙائي ٿرڙاڻپ جا ڏيڪاءُ
ڪندو هو. ڪچي ٿو.

’چانهه‘ مٿان پيري کي بيٺل ڏسي، احمد چوي ٿو. خاموشي.
’پيا ڪهڙا حال اٿئي؟ تنهنجي فرسٽريشن جو ڪهڙو
حال آهي؟‘ شاهه پڇيس ٿو.

’ٺيڪ،‘ مرڪ سان جواب. ’تون ڏي خبر، ڪهڙا ٻڌا
آهن، ڪهڙن جو انديشو آهي؟ يونيورسٽيءَ ۾ ڇا پيو ٿئي؟‘
شاهه ۽ پاڻ ڳالهائي رهيا آهن:

’هن وقت تائين، گرفتاريءَ جو رڳو جي. ايم. سيد جو
ٻڌو اٿئون. باقي افواه آهن ته، سنڌ ۾ اڍائي سَوَن جي لسٽ
ٺاهي اٿن. جن ۾ سنڌي دانشورن ۽ ليکڪن، شاگردن ۽ سياسي
ورڪرن جا نالا آهن. تنکي پڪ گرفتار ڪندا،‘
’هون-‘

’ماما، تنهنجو نالو ته پڪ هوندو. تو جيل ۾ ڪڏهن
به معافي لکي نه ڏئي آهي نه؟‘
’نه‘.

’پوءِ ته تون رڪارڊ....‘ خوش طبعي سان.

’پلا نيٽ ڇا ٿيندو؟‘ پڇيس ٿو.

’اها ته پڪ آهي، بنگال نه رهندو. بنگالي هينئر فيصلو
ڪندا. پوءِ ڀلي هنن کي ڪيتريون ۽ ڪهڙيون ئي قربانيون
ڇو نه ڏيئون پون.‘

’يونيورسٽيءَ ۾ ري ايڪشن (Re-action)؟‘ ورجائي ٿو.
’پهرين ڪجهه جوش هو. پر جڏهن ڪان ڪئمپس جي
مين روڊن تي فوجي گاڏيون راڻونڊ ڏيڻ لڳيون آهن، هراس منيت
ٿيلجي ويو آهي. خاص ڪري هن ڪري جو ڍاڪا يونيورسٽيءَ
۾ جا بمبارمينٽ ڪئي وئي آهي، ته هتي به ڊپ آهي ته، ائين
نه ڪيو وڃي. ڪيترا شاگرد هاسٽلون خالي ڪيو ڳوٺن ڏانهن
هليا ويا. آهن. ۽ جمعيت طلبا وارا ڳجهي نموني فوجين مان

گڏجاڻيون ڪندا رهن ٿا ۽ کين سڄي انفرميشن ڏيندا رهن ٿا. ۽ ها — ڪلهه رات ڪجهه پمفليت، ڪمرن ۾ ڪنهن جي طرفان ڦٽا ڪيا ويا هئا. بنگالين جي حمايت ۾ ۽ فوجين جي خلاف. ڏاڍا سخت هئا....'

ڪنهن جي طرفان ڦٽا ڪيل هئا؟'

'چئي نٿو سگهجي! پر منهنجو اندازو آهي ته، پرو-رشين ڪميونسٽن طرفان ڦٽا ڪيل آهن.'

'هائو، اهي انهن ڪاريدن جا ڌنڌا آهن. ههڙن موقعن تي ٻرن ۾ لڪي ويندا آهن. پڇين ته چوندا: انڊر گرائونڊ آهيون. پوءِ پمفليٽن جي ڌڻي لڳائي ڏيندا آهن. ۽ ائين ٻين کي ٻڌائيندا آهن.' نواز وڇر چوي ٿو، 'الا ڪنهن چيو هو ته، جيڪڏهن انهن ڪاريدن کي جلاب ڏجي ته سندن مقعد شريف مان دست نڪرڻ بجاءِ، پمفليت ئي پمفليت نڪرندا، تهڪ ٿو ڏئي. سڀ کان ٿا. ڊيمٽان وڏو ٽيڪ آهن.' پاڻ به ڪلي ٿو، جيٽوئيڪ هن جي ٽرڙاڻپ ۽ هلڪڙائيءَ وارو انداز بنهه نٿو وٺيس.

'ايمان سان. آزمائش شرط آهي. ڀلي اوهان ڪنهن ڪاريد کي جلاب ڏئي ڏسو.' نواز وڌيڪ ڪلاٽڻ لاءِ چوي ٿو. ڪل. ڪل ڪاڻچو ڪا مهل خاموشي. ان خاموشيءَ ۾، ٽيپ رڪارڊر تي هلندڙ ڪو سنڌي گانو.

'شاهه، ها پوءِ انهن پمفليٽن جو ري ايڪشن ڪهڙو ٿيو؟' خود ئي سانت کي ٽوڙي چوي ٿو.

'ري ايڪشن؟ ري ايڪشن ادا هي نڪتو ته، شاگرد انهن پمفليٽن ڪينڊڙن کي گاريون پيا ڏين. چي: اهسي مارائيندا. هاسٽلون گهڻو ڪري خالي ٿي ويون آهن. ڇڻ ته راکاس گهمي ويو آهي. ۽ ان سانت ۾، رڳو فوجي گاڏين جا ٽوڪاٽ ٻڌندين. اهو آهي ري ايڪشن.'

'ڪيڏو الميو: تعليمي ادارن ۾ فوجي ٽرڪون ۽ ٽينڪون!'

چوي ٿو.

ڪا وڏي ڳالهه ناهي، شاهه مرڪندي چوي ٿو 'پاڪستان ۾. يعني پاڪستان ۾! جتي ٽيوهين سالن کان عوام جي روحن تي فوجي گاڏيون هليون پيون وڃن، جتي يارنهن ڪروڙ عوام ٽيوهين سالن کان، مارشل لا ڪورنن ۾ انڊر ٽرائيل رکيو ويو آهي، جتي دانشور ٿيڻ معنيٰ گوليءَ جي سزا — اتي سنڌ يونيورسٽيءَ جي ڪئمپس ۾ فوجي گاڏيون گهمڻ ڪا وڏي ڳالهه نه ڪانهي، نه؟'
'ها،'

'انهيءَ کي چئبو اٿئي اسلامي طريقو. منهنجا پيارا، احمد چوي ٿو.

'هه ها، جيستائين ههڙو پاڪستان آهي: پنجاب جا سامراجيان، بغداد آهن، پناهگيرن جو اردو ازم آهي، هي فوج آهي، ته هي سڀ ڪجهه رهندو، شاهه.

'ائين ئي رهندو؟ جيئن آهي؟' پاڻ سوال ڪري ٿو. 'پنگال منهن ڏيندو. هو منهن ڏئي ڄاڻن، هنن جي تحريڪ اسان وانگر رڳو نفرت، لفظن ۽ ٺهرائن تي ٻيٺل ناهي. بلوچ ۽ پٺاڻ به منهن ڏئي ويندا ۽ باقي اسين سنڌي؟ ڏاڍي عجيب صورتحال آهي: ڪنهن حد تائين مائوس ڪندڙ به. — ڪجهه سجهه ۾ نٿو اچي! — شاهه مرڪي ٿو. مائوسيءَ واري مرڪ.

'هه ڳالهه ته اٿل آهي' احمد چوي ٿو، 'تاريخي سچائي ۽ فطري اصول پٽاندڙ: سنڌ رهڻي آهي. سنڌي مظلوم آهن. جيت اڳي پوءِ مظلومن جي ٿيندي آهي، ڇاڪاڻ ته هو حق تي هوندا آهن....'

'تاريخ ڏانهن اها پهچ (Mythlael) آهي. تاريخ ڇاهي؟ طاقت، طاقت، طاقت. پيو ڪجهه به نه. ريڊ انڊين اصل آمريڪن باشندا هئا، پوءِ؟ آمريڪا ڪنهن جو رهيو آهي؟ ريڊ انڊين جو، يا ٻاهران اچي وسندڙ نوآبادگارن جو؟ آسٽريليا جا اصل باشندا ڪٿي آهن؟ خود پنهنجي هندستان کي ڏس: دراوڙين ۽ آرين ۾!

تاريخ جو ڌارو ڌار اصل ڪن اخلاقي اصولن تي ڪونه ٿو رڙهي. بس، Space ۽ Time اندر ڪا اڀريل قوت (Force)، آهي، جيڪا فيصلي ڪن رول ادا ڪري ٿي. پوءِ اهو Force، ڀلي نشتي جو انفرادي فورس هجي، مارڪس جو ڪلاس فورس هجي، هٽلر جو نسلي فورس هجي. بهرحال طاقت، ۽ فطري اصول به اهوئي آهي آهي ته، جو سگهو آهي، سو رهندو ۽ ڪمزور مرنندو. پوءِ آهستي آهستي يا هڪ ئي دفعي. ۽ زندهه رهندو ته، محڪوم ٿي.

ٽن، منهنجو اهو مطلب ناهي ته، سنڌي قوم مظلوم آهي، انڪري ماڻ ڪري ويهي رهي. يا صحيح معنيٰ ۾ عملي جدوجهد ڪرڻ بجاءِ پاڪاريندي رهي. پر منهنجو مطلب آهي ته هيترو جو ظلم ٿئي پيو، ڦرلٽ ٿئي پئي. اسلام ۽ پاڪستان جي نالي ۾ تشدد ڪيو پيو وڃي، ڇا هنجو ڪو نتيجو نه نڪرندو؟ بنگالي به ته انهيءَ ساڳي ظلم ۽ ڏاڍ جي چڪيءَ ۾ پيسجي باقي ٿيا، ۽ جدوجهد هلائڻ جا گهر سگيا. شعور وڌين. ۽ سنڌ ۾ به ساڳي طرح ٿيندو. فطري آهي. احمد چوي ٿو.

پر پيارا، سنڌ جون موجوده حالتون دنيا کان ئي ٺاريون آهن. هتي تاريخ جو نئون تجربو ٿي رهيو آهي. نرالو، انوکو: آپاديءَ جو Composition ڏس. ڏينهن ڏينهن ڌارين جو وڌندڙ تعداد ڏس. ثقافتي طور ڏس: پناهگير شهرن تي قابض، انهن جي سياسي شعور، تنظيمي شعور ۽ تحريڪي شعور ۽ پنهنجي شعور جي وٿي ڏس. ڪلاس ڪمپوزيشن ڏس: قومي مسئلي تي سنڌ جو وڌيرو، پير، سنڌ جو دشمن ۽ نوآبادگارن اڳيان گانڊو ۽ هنن جي مفادن جو محافظ. جڏهن ته هنن جو سرماييدار، ۽ مزدور هن معاملي ۾ پاڻ ۾ پٽ. هي جو انهن غير سنڌين کي، سنڌي پوز ڪرڻ لاءِ، 'نئين' جو پيچ ڳنڍيو ويو آهي. سراسر بڪواس آهي. دوکو، اهي سنڌي ٿي نٿا سگهن. هنن جو تهذيب ٻي برتريءَ واري ۽ سنڌ کي فتح ڪرڻ جي احساس سان صاف ڀڌو آهي ته، اهي سنڌ ۽ سنڌين سان سڃاڻي ٿي نٿا سگهن. ڇاڪاڻ ته

بنيادي طور مفادن جو ٺڪر آهي. ٻوليءَ ۽ ٻين اقتصادي مفادن ڪري، پنجاب جي چوڌرين، فوجين ۽ پنجاب جي سامراجيانہ مفادن سان سمجھوتو ڪرڻ سان، هو پنهنجي موجوده حيثيت ۽ زندگي برقرار رکي سگهن ٿا. جڏهن ته سنڌين جي مفادن جو تحفظ، مظلوم قوميت جي تصور ۽ اهڙي قسم جي جدوجهد تي ئي منحصر آهي. ڇا ڪڏهن مهاجرن سنڌين جي قومي حقن کي سمجهڻ جي رٿيءَ برابَر ڪوشش ڪئي آهي؟ ويندي ڪميونسٽن ٿاڻين. هو پهرين، پناهگير، پنجابي آهن، پوءِ ڪميونسٽ! ۽ پنهنجي سنڌي مڊل ڪلاس. مڊل ڪلاس، جيڪو قومي تحريڪ جو وڏو محرڪ هوندو آهي؛ نالي جو بکيو. ليڊريءَ جو بکيو. رڳو پنهنجي ذات سان سڄو: پوءِ ڍاڻي ڪريل ذهني جو. ڊچٽو. لالچي. رڳو لفاظي ڪندڙ. موقع ڀرست ۽ Vulgar Nationlist. ۽ اسان جا سياسي ورڪر. رڳو شهرن ۾ ڇانهيون پي، هڪ ٻه تقرير ڪري، رڳو لٻاڙون هڻندڙ. يار، مان ته نراس ٿي پيو آهيان، شاهه وراڻي ٿو. ۽ ٽيبل تي ڌڪ هڻي، پيري کي مڏي، پاڻيءَ لاءِ چوي ٿو. نراسائيءَ جي گالهم ٿم ناهي. قومي تحريڪن ۾ آهي لاها ڇاڙها ته ايندا ئي آهن. احمد چوي ٿو، مان وڌيڪ ته ڊيگهه نٿو ڪيان، پر هڪ گالهم چوان، سنڌ کي ۽ سنڌين کي ڪو ختم ڪري نٿو سگهي. خاميون ۽ ڪمزوريون پنهنجي جاءِ تي آهن. پر بنيادي گالهم آهي ٿم مجموعي طور سنڌين ۾ قومي جاڳرتا ۽ پنهنجي قومي وجود جو احساس ٿيڻ لڳو آهي. مٽاڇرو سهي، جذباتي سهي، ناڻڻو سهي. پر پيدا ٿيو آهي، وڌي رهيو آهي ۽ باقاعدي Resistance Form وٺي رهيو آهي. جنهن کي هاڻي ڪابه مڪاري ۽ طاقت پوءِ چاهي اهو اسلام يا پاڪستان جي نالي ۾ ڪئي وڃي، دٻائي يا موڙي يا ڪچلي نٿي سگهي. هيءَ به حقيقت آهي ٿم، سنڌ جا نيشنلسٽ هارين وٽ وڃڻ بجاءِ وڌين جي پٺيان پٽڪندا رهيا آهن ۽ هارين جي مسئلن کي پنهنجو نه ڪيو اٿن. ۽ پرورشين پناهگير ڪاهريڊن جا ڀٽو ٿيو ڀما هلن.

جن جون ناڪيائون ڪراچيءَ جي ڪالونين ۾ ٻڌل آهن. پروڇمنا وارا ايجنٽيءَ جو ڪم پيا ڪن. پيپلز پارٽيءَ وارا سئنون سٺو پنجابين جي مفادن سان غداري نه ڪرڻ جا اعلان پيا ڪن. ان هوندي به، سنڌ جا ماڻهو انهن جي پٺيان آهن. اسلامي برانچ جماعتون پٿريون سنڌ دشمن آهن. ۽ مول ڪلاس ۽ دانشورن جا حال تو ٻڌايا: برابر سڀ حقيقتون آهن. پر سدائين ته اهي نه رهنديون؟ نيٺ هيءَ حاڪميءَ ۽ غلاميءَ جي چڪتاڻ سنڌ جي ماڻهن کي صحيح سوچ جو احساس ڏياريندي. شعور ڏيندي، پختگي ڏيندي. تجربو ڏيندي. ۽ اهو سڀ ڪجهه ڏيندي، ڇپڪو قومي حقن کي حاصل ڪرڻ لاءِ ضروري آهي.....

’پر خدا جي واسطي اها سياست بند ڪيو، نواز هٿ ٻڌي چوي ٿو، هوڏانهن لستون پيون ٿن ۽ هتي اوهان هونل ۾ هٿيون خطرناڪ ڳالهائون پيا ٿا ڪيو. ميان ڪجهه ڪونه ورندي. ڦهليون به رڳو اهي ڳالهائون اٿو؟ ماڻ ڪري نوڪريءَ ٻوڪريءَ جي ڪا ڳالهه ڪيو. اجايو پيا ٿا.‘
’نهيو. هاڻي سياسي ڳالهائون ٿا ڪيون. بس. ٻي ڪا ڳالهه ڪيو. احمد مرڪي چوي ٿو.

’ٻي ڳالهه اها ته سگريٽ گهرهه. ڳالهايو اوهان پئي، مٿي ۾ سور مونکي پيو آهي،‘ نواز چوي ٿو.
احمد ولس جو پاڪيت گهرائي ٿو. سگريٽ چڪن ٿا. ٽيپل جي آس پاس دونهون. ان دوران پاڻ خاموش ويٺل. ڪا گهڙيون خاموشي. پوءِ.

’نواز تنهنجا لوائيفرس ڪٿي پهتا آهن؟ مون ٻڌو آهي ته هڪ ڏينھن ٺاهي اٿئي؟‘ شاهه ڪوٺڻ لاءِ چويس ٿو.
’ڪهڙا يار افيئرس اسان جهڙن غريبن جا. مڙئي دل ڀسوري، يونيورسٽيءَ جون چوڪريون، انهن مردن کي ٿيون چاهين، جنهن وٽ دولت هجي، ڪار بنگلو وغيره. سماجي حيثيت هجي. ۽ وڌيڪ آڏويل چوڪرين لاءِ شهريت هجي. مون وٽ اهي ٿئي

شيون ٺاهن. انهيءَ ڪري، نواز سگريٽ جو ڪش هڻي ٿو. ڀلا اها ڪيتري قدر حقيقت آهي ته، تون اڄڪلهه فري سيڪس جو ڏاڍو پرچارڪ ٿي پيو آهين؟ شاهه وڌيڪ چيٽڙ لاءِ چويس ٿو. اسان جي نصيب ۾ رڳو آهي ٽي پرچار، يعني زباني لست، جنهن کي ذهني عياشي به چوندا آهن. نواز چپٽي وڇائي آگرين جي وچ ۾ جهليل سگريٽ جو قلو ڪيرائي ٿو، هتي فري سيڪس لاءِ ڪجهه بنيادي لوازمات آهن: هڪ ۾ عدد ڀيٽ هجي جنهن کي — بارٽر سسٽم هيٺ ايڪسچينج ڪري سگهجي. يا ته دولت هجي يا ٽيلنٽ ۽ گئس هجن يا ڪا حيثيت هجي مثلاً ليڊري وغيره. انڪري منهنجو فري سيڪس پنهنجو پاڻ سان آهي، ڇاٽيءَ تي هٿ هڻي چوي ٿو.

سڀ کان ٿا. ڪا مهل خاموشي.

هلون هاڻي. پاڻ خاموشي ٽوڙيندي چوي ٿو.

بل ڏئي اٿن ٿا.

صبح جا ساڍا اٺ کن:

جنرل پوسٽ آفيس ۽ ريڊيو پاڪستان جي وچ واري روڊ تي اچي رنگ جي ڪار بيٺل. ڀرسان هڪ فوجي آفيسر ورديءَ ۾ ۽ هڪ اسڪوٽر ۽ هڪ نوجوان اچي پئنت ۽ گلابي ٽي شرت سان ڪجهه جهڪيل. پاسن کان پري پري، فٽ پاٽ تي، پريس ڪلب جي در وٽ بيٺل، ڊنل، هيسيل، تماشو ڏسندڙ. پاڻ جو يونيورسٽيءَ جي اولڊ ڪئمپس ڏانهن وڃي رهيو هو، ٻين سان تماش ٻين جي حيثيت سان بيهي ٿو. ڏسي ٿو. 'Excuse Me' نوجوان ٻانهون ٻڌي ليلائيندي چوي ٿو.

نونو. مرغا بنو، فوجي آفيسر ڏنڊي هوا ۾ ڦيرائيندي چوي ٿو.

ڇا ڳالهه آهي. ڀرسان بيٺل هڪ کان پڇي ٿو. جنهن جي

منهن جو رنگ ڦريل آهي. 'اها اسڪوٽر وارو فوجي آفيسر جي ڪار کان آڳاٽ پيو ڪڍي. انهيءَ ڪري' ورائي ٿو. 'ٿيڊي پينٽ سان مرغو ڪيئن ٺهي، هنجي ته پينٽ ٿي ڦاٽي پوندي.' ڪو ٻيو بيٺل چوي ٿو. 'نوجوان ليلائي رهيو آهي. جلدِي ڪرو جلدِي ڪرو.' فوجي آفيسر هوا ۾ ڏنڊي ڦيرائي رهيو آهي. سندس وار ڪانڊار ڇنڊڙ. سيڪنڊريٽ سٽيزن. 'نم. انڪان به ڪريل.'

'اڃا ڇل بي.' فوجي نوجوان جي چٽون جي وچ ۾ ڏنڊيءَ جو چيٽو رکي، ان سان ٽڪو ڏيندي چوي ٿو. ۽ ڪار ۾ ويهي زُمر سان دروازو بند ڪري، هليو وڃي ٿو. اسڪوٽر وارو نوجوان، سواءِ ڪيڏانهن نهارڻ جي، اسڪوٽر تي چڙهي يونيورسٽيءَ جي پاسي ڏانهن هليو وڃي ٿو. ڏهندڙ، سواءِ ڪجهه ڪڇڻ جي پنهنجن بيٺل، هڪ هنڌ ڄميل وجودن کي ڇرپر ڏين ٿا. خاموش ۽ مثل انداز ۾ رڳو ڇرڻ وقت مثل چهرن هڪ ٻئي ڏانهن ڏٺو؛ اکين ۾ ڪجهه به نه هو. چهرن ۾ ڪجهه به نه. زندگيءَ جي اهڃاڻ جي ذري نم. نم موت! پاڻ به اڳتي رڙهي ٿو. 'جيڪڏهن مان انهيءَ نوجوان جي جاءِ تي هجان ها ته؟' ۽ تصور ڪري ٿو پاڻ کي ان نوجوان جي جاءِ تي بيٺل. 'مان جواب ڏيانس ها. پوءِ چاهي ڪهڙي به بي عزتي ڪري ها. وڌ ۾ وڌ ڏنڊيون هڻي ها، يا ماڻهن آڏو ماري، فوجي ڪورٽ ۾ موڪلي ها.' پاڻ مار ڪائيندڙ روڊ تي، ماڻهن آڏو. ماڻهن جون نظرون کٽل منجهس: بي عزتو. ذليل. ڪريل. رڳو رحم ڪائيندڙ نظرون. وڌي رهيو آهي. ڀرسان لنگهندڙ ٻه فوجي سپاهي وردين ۾. ڏانهن ڏسي ٿو. يونيورسٽيءَ جي گيت تي اچڻ تي ڄاڻ پويس ٿي: دروازا بند. فوجي سپاهي بيٺل. 'يونيورسٽي فوج

جي حوالي ٿيل. ' مين گيت جي شيخن مان اندر ڏسي ٿو: راکاس گهميل. پڙ پانگ. فوجي مڀاهي پارڪ ۾، ڪي مڀا پيا آهن، ته ڪي تاس پيا ڪيڏن. ڪي رائفلون جهليو هلي رهيا آهن. ماني ڪاڻي لپيٽيو آهي. پاڇائس ٻارن سميت ننڍ پئي آهي. پاڻس به پنهنجي ڪت تي سٽو پيو آهي. بتي وسایل. خاموشي. ' اهو — يونيورسٽيءَ مان گرفتاريون ڪيون اٿن ڇا؟ ' اوندھ ۾ پاڻس جو آواز.

' جي؟ — ها. ليڪچرار ۽ شاگرد.

پاڻس وري خاموش. لڳي ٿو هن سوال آهين ئي پڇيو آهي. گهڙي رکي چوي ٿو: ' تون خيال ڪجانءِ. مٿان وري انهن ڦڏن ۾ ڦاسين. ' پاڻ چپ.

پاڻس وري چوي ٿو: ' سنڌ ته ٺيڪ آهي، پر وقت وقت ڪي ڏسبو آهي. هينئر اهو وقت ڪونهي. فوجي هاڻ آهي ناهن. هونئن به تو انهيءَ جيئي سنڌ مان ڇا کڻيو آهي؟ اسين غريب ماڻهو.... '

' ٺيڪ آهي ادا. ' جان چڏائڻ لاءِ آهستي چوي ٿو. ' پنجاين جو ظلم ته برابر آهي. پناهگيرن به ملڪ ڪي پيلي ڇڏيو آهي ' پاڻس اڃا سمجهائڻ جي موڊ ۾ آهي، ' پر انهن کي هتي سنڌ ۾ آندو ڪنهن؟ آهي به ته سنڌي آهن. يا ڪي ٻيا؟ ون يونٽ ٺٽو، ڪيترا سنڌي آفيسر آيا آهن، ڇا ٿيو؟ ميان غريب جو ڪير ڪونهي... ' ڳالهائيندو رهي ٿو. ڪيس پاڻس جو اهو ڳالهائڻ بنهه ٺٽو وڻي. ڇڙ ڌياريٺڙ لڳيس ٿو. پر چپ آهي.

اڄ ڪنهن پان واري کي ڀريءَ بزار ۾ ڦٽڪا هنيا اٿن. ٻي آني وارو ساڄيس، چئين آنسي ٿي ڏنائين. هيڏا وڏا سينيا بلڪ ميلون ڪن، آفيسر رشوتون کائڻ، اتي ڪجهه ڪونهي. باقي هڪ غريب ٻچڙيوال — ۽ هڪ ٻهراڙيءَ واري سنڌيءَ کي

چوراهي تي لڪڻ سان ماريو اٿن، پٽڪا پٽڪا لاهي مڇون پٽي
 ڏاڍو بي عزتو ڪيو اٿس. هڪ ڀت جي پاسي ۾ پئي مٽيائين.
 پاڻس اڃا تائين ڳالهائي رهيو آهي، 'وقت ڏاڍو تنگ اچي ويو
 آهي. ڪنهن غريب جي نم عزت محفوظ نه جان'
 پاڻس کي ٻڌڻ ڇڏي ڏنو اٿائين. نه لاءِ پتوڙي رهيو آهي.

‘Crush-India’، - هندستان کي ڪچليو، - هلندڙ فوجي
 ٽرڪون روڊن تي. ويٺل تن ۾ فوجي سپاهي وردين سان. ڇڪر
 ڪاٽي رهيون آهن. ’هماري پاڪ افواج - زندهم باد، - ’ پاڪ
 افواج کي جانباز - زندهم باد، انبوه طرفان بيهاريل سي فوجي
 ٽرڪون، جيڪيون. فوجين جي گڏجڻ ۾ ٻوندڙ گلن جا هار. کين
 ملندڙ گلستا. مڙين جا دٻا. عقيدت وڃان ڇهنندڙ تن جا هٿ.
 ’ نعره ٽڪير. - الله اڪبر. - نعره ٽڪير الله اڪبر. -
 ’ پاڪستان زندهم باد. - ’ پاڪستان زندهم باد، - هندستان سامراج
 ڪو - ڪچل دين گي. - ’ فتح! فتح! فتح! ’

’ دهم جا رها هي سوئر ڪا بچا. - ’ مگ لڙاڪا هي.
 - ’ نهين چوڙين گي. ٻي آواز سن رهي هو؟ - ايمتي ائڪرافٽس
 گن ڪي هي. اپني هي. ’ مادرچو ... ڪيسي گوليان ٿڙا ٿڙا
 لڳا رها هي. - ’ پاڪ گيا. - ’ نعره ٽڪير. الله اڪبر. -
 ’ ابي آواز نه لڳائو. - ’ ٻي سائرن والا الو ڪا پٺا سوگيا
 ڪيا؟ - ’ نهين بي. اب دوسرا رائونڊ ڪري گا. ...
 ’ او ڀائو! بيل گاڏيءَ کي پاسي ڪري بيهار. سائرن
 ٿي چڪو آهي.

ڊگهي گاڏيءَ وارو سواءِ ڪنهن ٿيان ڏيڻ جي، ڀاڄين
 سان سٺيل ڊگهي گاڏي هڪليندو وڃي ٿو. ڊگهي گاڏيءَ مان
 ايندڙ ڇيڪاٽ. ’ ڀائو - او رئيس ... ’ روڊ جي پاسن ۾ ڪنڊن
 ۾ بيٺل ماڻهن جا آواز. ڊگهي گاڏيءَ وارو بي پرواهه. رضاڪارن
 جو ٽولو ڏانهن وڌي ٿو. زوريءَ ڊگن کي بيهارين ٿا - ’ ٻي
 منڌي ڪيسي چوٽي هين! - ’

’ اڙي اڳ نه جهليو پيڻان - ’
 ’ وڊيرا سائرن ٿيو آهي. هندستاني جهاز ٿا اچن. ٻي ڦٽا

ڪندا. بيلن کي ڇوڙي پاسي ڪري بيهار. هڪ رضاڪار سمجھائينس ٿو.

اڏي پاسي ٿيو پيٿان. هندستاني جهاز ٿا اچن. مٿ تي بي وي آهيو.

زوريءَ ڏيکي گاڏيءَ کي هڪ پاسي گھلين ٿا.

(سوچي ٿو: منهنجي هن جنگ ۾ ڪيڏا نه لا تعلق

الڳ ٿلڳ ۽ غير جانبدار آهن!!)

اولهه. رضاڪارن جي لڏين جا ٺڳا. ٻئي بجهائو.

- ٻئي بجهائو. - روشني آ رهي هي. - ٻيتم منالا ڪوئي

عوامي ليکي هي. - ووئي - لائيت ٻاهر آ رهي هي. ٻيتم

منهنجي ڪا گهر هي نا؟ ٻيتم لوگ پاڪستان سي سڄي نهن هين.

فتح! فتح! هر محاذ پر فتح! هماري افواج ني دشمن

کي چڪي چٽا ڏيئي....

.... سيڪٽر پر دشمن کي مڪارنم، بزدلانم حملي ڪو.

پسپا ڪرديا.... حوصلي بلند....

- ڏي خبر ڪتي پهتا آهن؟

- ٻڌڻ ۾ آيو آهي ته عمر ڪوٽ ڏانهن وڌي رهيا آهن.

- اها رفتار رهي ته پوءِ حيدرآباد پري ناهي.

- ها.

- ها يار جلد اچن ته چٽي چنڊ.

- توکي ائين نه چوڻ گهرجي. نيٺ هو اسان جا

دشمن آهن.

- اسان سندن لاءِ ڪهڙو فرق ٿو پوي! هڪ غلام

قوم لاءِ اهو اهم ڪونهي ته سندن حاڪم ڪير آهي. هتي

پوءِ گهٽ ۾ گهٽ جمهوريت ته آهي. اسانجي قومي Identity

کي ته ڪڇليو نه ويندو. منهنجي....

- ڪواس نه ڪر. نيشنلزم جي به ڪا حد هوندي آهي.

- اها حد ڪهڙي آهي؟ پيارا ياد رکجانءِ اهي پنجابي

فوجي، بنگالين کي مارڻ کانپوءِ توڏي وڌندو.

— ٺيڪ آهي. مان ڪنهن هندوءَ جي هٿان مرڻ بچاءُ،
پنجابي مسلمان هٿان مرڻ وڌيڪ پسند ڪندس. نيٺ هيءُ مسلمان
تم آهي.

بنگالي ڪنوارين چوڪرين جون ڪئمپون. ڪڏ ڪوئڻ
تي سوين لاش. الشمس البدر جي رضاڪارن ... ڳوٺن کي
باهيون. تيل جي ڪڙهندڙ ڪڙاهين ۾ بنگالي ماڻهن آڏو ٻارن
کي ذبح لکت بنگالي، هندستان جي پناهگيري ڪمپن ۾.
وڌندڙ تعداد ... بنگالي دانشورن کي ماري پوريو ويو. سندس
لاش. ڀاڄوڪڙ پاڪستاني فوجين جي وردن ۾ اعليٰ درجي جي
سينٽ لڳل. شراب جون بوتلون ... ميدانن ۾ گڏ ڪري چرن،
ڀالن ۽ ڇاڪن سان ڪٺو ويو. انڌا ڌنڌ بمباري

بي. بي. سي ۽ آڪاش وائي دشمن جون ريڊيو اسٽيشنون
آهن. انهن تي اعتبار نه ڪريو.

— ڏي خبر ڏاڍيون مٺايون پيو کائين.

— بس ڀار ٺڪا خان پيو اچي. انڪري مون سوچيو ته

ڪائي وٺان.

— ؟!

— ڳالهه دراصل هيئن آهي ته جيئن ئي ٻڌم ٺڪا خان

کي سنڌ ۾ مقرر ڪري رهيا آهن، يقين ٿي ويو ته موت يقيني
آهي. انڪري سوچيم ته ڪائي ٻي وٺان. زندگي کي ڏهاڙا
آهي

— پر تون ڇو ٿو ٻڃين؟! تو ته سياست ڇڏي ڏني نه؟

— عجيب مصيبت آهي، هن ملڪ ۾، ڪڏهن شاگرديءَ جي

زماني ۾ سياست ۾ حصو ورتو هوم. ان کان پوءِ به ٻه دفعا
پوليس وارا گهر آيا آهن ۽ ٿاڻي تي وٺي ويا آهن. يار، ڪا
سڪيورٽي ڪانهي. ۽ هينئر ٺڪا خان ايندو. هنن حالتن ۾ ته
هتي به بنگال وانگر چونڊي چونڊي سارائيندا.

ڪلهه صبح جو اهو ٺڪا خان وارو افواهه ٻڌم. منجهند

جو هڪ هوٽل ۾ ويٺي ويٺي اڃانڪ عجيب قسم جو احساس وڪوڙي ويٺو. بس يار توکي ڇا ٻڌايان. مان ان احساس کي Express نٿو ڪري سگهان. ان گهڙيءَ کان وٺي هن وقت تائين مان ڪئين دفعا انتهائي پيانڪ ۽ اذيت ناک ڏنگن سان مري چڪو آهيان: ڪڏهن پنهنجو پيٽ چيرجندڙ ۽ آندا ٻاهر نڪتل ڏٺا اٿم. ڪيڏي مهل پنهنجي ڪل تيز چاقوءَ سان لهندي ڏٺي اٿم. ڪڏهن پاڻ کي اڪيون نڪتل ۽ ڪليون نرڙ ۾ ڪپچندڙ حالتن ۾ ڏٺو اٿم. ته ڪڏهن بهر سان اڏيل عمارت منجهه پاڻ کي تڙپندو ڦٽڪندو ڏٺو اٿم! ۽ هلندي هلندي جنهن به پناهگير ڏاڙهيءَ واري کي ڏٺو اٿم ته ان ويساهه سان، پڪ، اهو الشمس يا البدر جو رضاڪار آهي. مونکي سنڌي ڏسي هيٺ ڇنڇر ڪيندو ۽ پيٽ ۾ گهڙي ڏيندو. ۽ ان وقت ڏکڻي ۽ پگهر. ۽ جڏهن به ڪنهن پنجاهي فوجيءَ کي ڏسان ٿو، لڳي ٿو بس اجهو مون ڏانهن وڌيو، ۽ پوءِ هٿ هٿ منهنجي گچيءَ ۾. منهنجا دودا ڪوپن منجهان ٻاهر نڪري آيل. وات ڦاٿل. چپ نڪتل. ۽ نڙيءَ مان عجيب ڪيڪڙائي ۽ گهڳها آواز.

— تون واقعي حد کان وڌيڪ حساس آهين. — ڀلا ڀيا

ڪهڙا ڪهڙا عيش ڪيم؟

— ڪلهه کان وٺي فروٽ جام کائڻ اٿم. ۽ شهر جي

گهٽي گهٽي گهميو آهيان. ۽ هر هنڌ مون نئين زندگي پيشي آهي. هر شي ۾ عجيب قسم جي دلڪشي جو بصورتِي ۽ نواڻ ڏٺي اٿم. حسرت ارمان ۽ اداسيءَ ساڻ. ڪلهه شام Brothel ۾ ويو هوم. جيتوڻيڪ هوءَ ڪاٺي هئي ۽ اڌڙوٽ، ڇاڪاڻ ته رات جو ڏهن بجي کانپوءِ منجهان چونڊ ڪري، ويڳڻن ۾ ڪيڏانهن نيو ويندو آهي. جيڪي رات جو دير سان موٽڻ وقت چڪنا چور هونديون آهن. ۽ ڏينهن جو ڌنڌي لائق نه هونديون آهن. باقي وڃي ڪاڪڙ ڪوڪڙ بچنديون آهن. بهرحال مون انهيءَ ڪاٺي ۽ اڌڙوٽ مان به تڪميل ۽ تسڪين جو اهو احساس ماڻيو، جيڪو اڳي

ڪنهن نوجوان مان به نه مائيو هوم. مون وٽ باقي ڇاڙ رهيا ۽
ڪي آنا بچيا آهن، ٻن رپين جي مٺائي کاڌي اٿم. اسپيشل چانهه
پيئندس. ۽ باقي—

— ۽ پوءِ؟

— پوءِ گهر ويهي مرڻ جو انتظار ڪندس. دراصل موجوده
حالتن ۾، اسان سنڌين لاءِ مان سمجهان ٿو ته، بنيادي مسئلو
آهي ته مرڻ جي ڪهڙي شڪل اختيار ڪجي. يعني ته ڀالن،
خنجرن ۽ ڏقن مان پيٽ ڦاڙائي، آندا ڪيرائي، ڪلون لهرائي،
جسم جي ٻوٽي ٻوٽي ڪپائي ٿڙي ٿڙي، ڇچلائي ڇچلائي ۽
پنهنجين زالين ۽ پيئرن ۽ ننڍن ٻارن سان ٿيندڙ جبريه بدفعلي
ڏسندي ڏسندي مرون. يا، جيئن مان پنهنجي مرڻ جو قسم جو
چونڊيو آهي. ننڍي جي گولين جو تمام گهڻو اوڀرڻ ڪرائي سمهي
رهجي. منهنجي خيال ۾ مرڻ جو اهو طريقو انتهائي آسان، منهنجي
نفيس ڪا به تڪليف نه ڏيندڙ ۽ ڀرپور آهي.

— پر اسان کي پنهنجو پاڻ کي مازڻ لاءِ به ڪنهن شڪل
اختيار ڪرڻ جي چونڊ جو حق ناهي. (ڦڪي مرڪ چين تي).
— ڪلاڪ اڳ تنهن کي مختيار مليو هو. چيائين، ٽيون
ڏينهن بي بي سيءَ تان خبرون ٻڌندي، اوچتو ئي اوچتو مون کي
الائي ڇا ٿئي ويو: ڏسان ته منهنجي ننڍي پيڻ نيت اگهاڙي
فوجين ۾ وڪوڙيل. اسان کي هڪ فوجي مٿي وارو رائفل جو
ڪنداڪ هنيو آهي ۽ هو ڏرڪندي پٺي وڃي. بابا اونڌي منهن
اڻڻ تي مٿو پيو آهي ۽ ڀرسان رت جو ڏٺو. اوڏي مهل ئي
منهنجي پيڻ منهنجي سامهون خبرن ٻڌڻ لاءِ ڪرسيءَ تي اچي
ويئي. اوچتو ڪرنٽ وانگر دل ۾ خيال آيو، ڪنڪي ۽ اسان کي
گهر پيل بندوق سان ماري ۽ پوءِ پاڻ کي گولي هڻي ماري ڇڏيان؟
يسار. اسين سنڌي هن دور ۾ زندگيءَ ۽ موت جي ڪيڏي نه
اڌيتاڪ پوڳيا ۽ پيانڪ به وائي تي لوهڻون پوڻجون پيا. (!)
ڏسندي، ڏسندي، محسوس ڪندي، ڀٽڪندو رهيو آهي.

راتين جي اوندھ ۾، ڏينھن جي روشنيءَ ۾، گھڻين ۾، روڊن تي،
هوٽلن ۾، دڪان تي، حيدرآباد جي هر ان هنڌ جتي زندگيءَ جو
ذرو به اھڃاڻ آھي: پروٽيل، پرجوش، سڌڪندڙ، ھنموچيون ھٽندڙ،
پيڙجندڙ، خوشيون ملھائيندڙ، ۽ ٻلي اٿس رڳي پيڙا، پوڳنا، عذاب،
زندھ ھجڻ ڪارڻ عذب.

سچ لئي ڪي ڪا مهل ٿي آهي. وقت پنهنجون وڪون سواءِ
ڪنهن احساس ۽ آواز جي ٻاٽ اوندھ ڏانهن وڌائيندو پيو ٿو
وڃي. ۽ ائين جيئن زندگي سواءِ ڪنهن احساس ۽ آواز
جي موت جي اولڏانهن غار ڏانهن وڌندي رهي ٿي، زندگيءَ جي
هر وڪ فنا ڏانهن.

ٻاهريون در ڪولي، ٻاهر وڃڻ لاءِ وڌي ٿو، ته ڀائڻ جو آواز:
’ڪيڏانهن ٿو وڃين؟‘
’بس ادا، اتيئي‘

ڪجهه خيال ڪري هلاجان، پاڻ هنن پناهگير پاڙي وارن
جي نظرن ۾ آهيون. اهو چورؤ زبديءَ جو پٽ جھڪو رضاڪار
ٿيو آهي، چوي پيو ته اوهانجي گهر مان لائيت جا ڪرڻا ٻاهر
اچن ٿا، جڏهن مون چيو مانس ته اسان ته مرڳو مين سٽيج ٿي بند
ڪري ڇڏيو آهي ۽ رات جي ماني شام جو پنجنين اندر ڪري
ڇڏيندا آهيون. ته چيائين: ويسِي آپ تو بهت منجهندھ ھين،
البته آپ ڪي چوڻي ٻائي صاحب ذرا جيئي سنڌ سي، تعلق رڪتي
ھين. اس ائسي ۽ اس ۾ اختلافات هونتي رهتي هئن، ليڪن ۽
وقت اتحاد اور حب الوطني ڪا، متناضي هي. ڪيڏا نم ڪميٽيا ۽
ذليل انسان آهن هي.

’ٺيڪ آهي.‘ ٻاهر وڃڻ لاءِ وڪ وڌائي ٿو ته ڀائڻ جي
ڳالهائڻ جو سلسلو جاري هئڻ ڪارڻ ٻيهر رهي ٿو. ڀائڻ چئي
رهيو آهي ته:
’اڦيس ۾ پناهگير هيل ڪلارڪ چوي پيو، ته اوهان سنڌي

ڏاڍي اطمینان ۾ آهيو؛ ڇاڪاڻ ته هندستاني جهاز حيدرآباد جي سنڌي علائقن ۾ بمباري ڪرڻ بجاءِ لطيف آباد ۽ ٻين مهاجر آبادين تي بمباري ڪن ٿا. جو هندستاني جهازن جي پائليٽن کي هدايتون مليل آهن ته سنڌي علائقن تي بمباري نه ڪيو. ڇاڪاڻ ته سنڌي اڪنڊ پارت جا پڪا حامي آهن. ۽ انهيءَ ساڳي ڪلارڪ جو پاڻ، جنگ ٿيڻ کان اڳهر منڍ ۾ بنگال ويو، ته نوجوان بنگالين وقت ۾ عيش لاءِ ملن ٿيون. ۽ بنگالين جي هندستان لڏڻ ڪري ڪيتريون جايون، ڪارخانن وغيره خالي پيا آهن. تن تي قبضو ڪرڻ لاءِ.

ها، شروع ۾ مهاجر ۽ پنجابي محض انهيءَ لاءِ بنگال ويا هئا. چوي ٿو. 'تيڪ آهي ادا، مان خيال ڪندس.' دروازو بند ڪري ٻاهر اچي ٿو.

هلي رهيو آهي. پهرين محسوس ڪري ٿو. پوءِ ڏسي ٿو پڪ سان. سندس پٺيان، اصل لڳو لڳ ڪو ڀراسراو شخص هلي رهيو آهي. ڪاري ڌاڙهي. اچي ڪپڙي جي ٽوپي. پهرائ. وڏن پائينجن. وارو ٻاجا مون. هٿ ۾ لٽ. اکين تي ڪارو چشمون. جسم ۾ ٻپ جي لهر. اهو شخص خاموشيءَ سان ڪلهي تي هٿ رکيس ٿو. بيهي ٿو رهي. هراس. 'سيچاڻي؟' 'نه.'

چڻو منهنجو ميڪاپ ڪامياب آهي. هم هم هم....

'سيچاڻي. آواز مان.'

ته اڃا آواز تي محنت ڪرڻي پوندي. خير. ڀلا ٻڌاءِ ته اڄڪلهه ڪهڙي سرگرمي آهي؟ 'سرگرمي؟! ڪابه نه.'

هن موقعي تي به خاموشي! اها ته زيادتي آهي ڀارٽر، ڊرامائي انداز، پاڻ چپ.

'ڀارٽر، هتي ٻيڻ مناسب ناهي، هل ته ڪنهن Safe جاءِ تي هلي ڳالهائون سان خاص توسان ملڻ لاءِ هتي آيو

هوس. هليون؟

پر ڪيڏانهن؟

اهو مون تي ڇڏ. پر اهو ياد رک U.G جي حالت ۾

اهي جا يون پڇيئون ٺاهن.

ٻئي رکشا تي چڙهي، اچي موريءَ تي اچن ٿا. ۽ ڦليليءَ جي ڪناري، ڪپڙن جي آڙ وٺي، اهڙي ريت وهن ٿا، جو ايڪڙ پيڪڙ، ايندڙ ويندڙ ماڻهو سمجهي ته ائين ئي ڪچهري وينا ڪن.

هن دور ۾ تو جهڙو ماڻهو به خاموش رهي ته پوءِ هن قوم جو ڇا ٿيندو، هو ڳالهائي رهيو آهي، نيٺ اسين سنڌي

نوجوان جنکي ذرو به ترقي پسند سياست شعور آهي، هن وقت به

ڪجهه نه ڪندا اسين ته پوءِ ڪڏهن ڪندا اسين!.... نيٺ زندگيءَ

جو ڪو مقصد ته هوندو آهي.... هيئنر سنڌ جي تاريخ ٺهي رهي

آهي، نيٺ هن ۾ تنهنجو يا منهنجو ڪهڙو رول هئڻ گهرجي. اهو

اڄ جو اهم ۽ بنيادي سوال آهي، هر محب وطن ۽ ترقي پسند

سنڌيءَ لاءِ.... تاريخي جوابداري به ته ڪنهن شي جو نالو آهي،

دوست!....

چند سائين Resistance Moment هلائڻ لاءِ هڪ ميل

ٺاهيو آهي. حال في الحال اسين انجا ئي سيمر آهيون. منهنجي

ذهن ۾ تون هئين، انجو سبب اهو آهي ته، مان توکي هر استودنٽس

مومينٽ ۾ ۽ جيل ۾ ڇڏيندو رهيو آهيان. جيڪو اسان ڪميونسٽن

جو ڪم آهي. ماڻهوءَ کي پرکي ۽ ڦاسايون. مون توهان جيل

۾ C.P جو ذڪر ڪيو هو. نه؟

تم هيءَ Resistance Moment، اوهانجي C.P طرفان

هلائي پئي وڃي؟

Initiative ته پارٽيءَ جو آهي. پر هيءَ مومينٽ بنيادي

طور قومي جمهوري تحريڪ جو هڪ حصو هوندي. ۽ نيشنل

يونائيٽيڊ فرنٽ جي شڪل ۾ هلائي ويندي. ڇاڪاڻ ته هن ۾

سنڌ جا ترقي پسند قوم پرست، جمهوريت پسند، ڪميونسٽ ۽

ٻيا ترقي پسند عناصر شامل هوندا. جي هڪ ڪامن ڪار، يعني

National Resistance لاءِ گڏجي جدوجهد ڪندا.

‘مونکي ڪهڙي حيثيت مان ٿو شامل ڪرين؟’
 ‘هم هم هم اهو سوال ته مونکي توکان پڇڻ گهريو هو.’
 پر مونکي خود خبر ناهي ته مان ڇاهيان! نيشنلسٽ؟
 ڪميونسٽ! يا ٻيو ڪجهه. البت پنهنجي باري ۾ هڪ ڳالهه
 ڄاڻان ٿو: مونکي نوڪري ڪپي. جيئن منهنجو گذر سفر ٿئي. ۽
 بس. باقي هر ازم جي باري ۾ پوءِ اهو نيشنلزم هجي يا سوشلزم
 هجي - مان انهن تي فقط ڳالهائون آهي، بحث ڪيو آهي، ڪئي
 رايو ڏنا اٿم، جيڪي هڪ ئي ڳالهه جي باري ۾ مختلف هوندا
 آهن. ۽ ڪڏهن ڪڏهن هن انتهائي جوش وڇان بحث ڪري،
 پوءِ پنهنجي منهن پڇتائيندو آهيان: اجائي يخي هيم. لا حاصل
 آهي. بي معنيٰ آهي....’

‘هاڻي حراسيڙائي نه ڪر. اهو پيٽي بورز وائي انٽيلڪچيوئلزم
 ڇڏي ڏي. گذر سفر ته ڪتو به ڪندو رهي ٿو. هن سماج ۾
 توکي ڪهڙي نوڪري ملي سگهي ٿي؟ ڪلارڪي! بس نه؟ جيڪڏهن
 تون هارين ۾ تحريڪ لاءِ ڪم ڪرين ته ڇا هو توکي ڪاٺ
 لاءِ ويلبي تي لسيءَ جو وٺو ۽ هڪ ڍوڍو به ڏئي نه سگهندا.
 تو جهڙن سنڌي نوجوانن لاءِ سوشلزم جي تحريڪ ۾ اچڻ کانسواءِ
 ٻيو ڪو چارو ناهي. ٻارنڻ، هڪ ڳالهه سمجهه ۾ نه ٿي اچي،
 جيڪا منهنجي آڏو سنڌ مان وڏي ٽريڊجي آهي. اها هيءَ آهي
 ته: سنڌ جي مڊل ڪلاس مان سياسي ورڪر ۽ اڳواڻ گهٽ
 ٿا پيدا ٿين ۽ شاعر، اديب، ايڊيٽر، انٽيلڪچيوئل ڏاڍا. ڪاٺوئي
 ڪونهي! سياست ۾ وري جيڪي ٿورا گهڻا، سي رڳو يا نعري باز
 يا تقرير باز! يا ڀارت. ٽائيمر سياست ڪندڙ. اوهو! آئن ۾ ڏهه منٽ.
 مونکي پوري اٺين بجي ڪنهن ٻئي هنڌ ضروري پهچڻو آهي. پوءِ
 تون ڇا ٿو چئين، سڀاڻي اسان جي ميننگ آهي. تحريڪ ۾ شريڪ
 ڪرڻ لاءِ تنهنجو نالو تجويز ڪيان؟’

‘ڀلي.’ سواءِ ڪنهن ويچارڻ جي ورائي ٿو.
 ‘پوءِ سڀاڻي شام ساڍي ستين بجي هتي پاڻ ملنداسين. ۽

هتان گڏ جي ڪيڏانهن هلنداسين. (Secrecy) جي خيال کان سان توکي هينئر اهو نه ٻڌائيندس ته ڪيڏانهن هلنداسين. ساڻي، هن دور ۾ سيڪريسي انتهائي اهم آهي. ۽ ها، هتي سڀاڻي پوري سڀاڻي ستين بجي پهچي وڃان. ڇاڪاڻ ته هن دور ۾ نائيم انتهائي اهميت رکي ٿو. هلون هاڻي؟
'پلي.'

'پنهجي جو گڏ هلڻ نيڪ ناهي. پهرين تون وڃ يا مان؟
چڱو پهرين مان ٿو وڃان. چڱو: جيئي پورهيت عوام، جيئي سنڌ،
پاڻ ڪجهه نٿو ورائي. هن جي وڃڻ کانپوءِ گهر ڏانهن
وڌڻ لڳي ٿو.'

'ساڻيو هاڻي ميٽنگ جي ڪارروائي شروع ڪرڻ گهرجي،
ساڻين هڪ منٽ. ڇانهه تيار آهي پي وٺون،
'بادشاهه اٿن قصو ڪيئن هلندو! ميٽنگ جو نائيم اٺ
هو. هينئر هو اٺ ڀا ٿين. وقت ۽ حالتن کي ڏسو. ساڻي يارهين
جي اندر پاڻ کي ميٽنگ ختم ڪرڻي آهي. مون تي يارهين کانپوءِ
نڪرڻ تي ڀا بندي آهي. اوهان خود سمجهو ٿا. هنن ساڻين کي
بم گهرڻ ڏانهن پهچڻو آهي. تنهن کانسواءِ ساڻن جو خطرو
رهي ٿو. منهنجي راءِ آهي ته ڇانهه ۽ ميٽنگ گڏوگڏ هلندي رهي،
'نيڪ آهي جيئن اوهانجي مرضي.'

'چڱو ساڻيو ڪارروائي شروع ڪيون ٿا: سڀ کان پهرين
مان پنهنجي هن (ڏانهن اشارو ڪندي) نئين ساڻي کي خوشخبري
ٻڌايان ٿو ته، اسانجي هن سيل ڪيس ميمبر پٺاڻ منظور ڪيو
آهي. مان ڪيس ان لاءِ مبارڪباد ڏيان ٿو. ساڻي، (ڏانهن
نهاريندي) اسين تعداد ۾ جيتوڻيڪ ٿورا آهيون، پر رڪ جي
ديوار مثل آهيون. اسان پنهنجي هن (Resistance Moment)
جو بنياد تاريخ جي انتهائي منگين ۽ خطرناڪ دور ۾ رکيو آهي.
مان هڪ ڳالهه اوهان تي واضح ڪري ڇڏيان ته، اسانجي

سومينٽ قوسي ڪردار جي حاصل آهي. ۽ هن ۾ هيٺي جيڪي ويٺا آهيون، سي مختلف نظريا رکون ٿا. سائين، نيشنلسٽ آهي. ۽ اسانجو هي سائي ٻم. ۽ مان ته اوهانجي آڏو، (ڪلهن کي لوڏيندي.)

ڪيس اهو سڀ ڪجهه رسمي ۽ عجيب عجيب لڳي ٿو. مان اوهان کي هن تحريڪ جا ڪجهه ٿلهي ليکي نارمس (Norms) ٻڌائيندس. هو وري ڳالهائڻ شروع ڪري ٿو: هتي پنهنجو اوريجنل نالو ناهي ظاهر ڪرڻو. سڀني سائين پنهنجا پنهنجا فرضي نالا رکيا آهن. مثال طور مون پنهنجو نالو 'سائي' يعني تم ڪامريڊ رکيو آهي. هن سائي پنهنجو نالو دريا خان رکيو آهي ۽ هن سائيءَ هوشو. امين هتي انهن نالن سان ڄاڻا سڃاتا ۽ پڪاريا وينداسين. ٽائيم جي پابندي ضروري آهي. تنقيد، خود-تنقيد جي اصول هيٺ اسين هڪ ٻئي جون غلطيون سڌاريندا رهنداسين....

'هي ڪميونسٽ ڪيڏو نمائشي آهي.' هن جي چرپر ۽ ڳالهائڻ انداز کي ڏسندي ڏسندي سوچي ٿو. 'نيڪ آهي سائيو؟' هو هاڻي مڙني ڏانهن منهن ڪري چوي ٿو. 'هيٺي ايجنڊا مطابق ڪاروائي هلايون ٿا.' چانهه جو ڍڪ پريندي ايجنڊا پڙهي ٿو:

۱. موجوده سياسي صورتحال جو جائزو. ۲. رپورٽنگ. ۳. ايندڙ فيصلو. — منهنجو خيال آهي ته، سياسي صورتحال تي آخر ۾ ڳالهائون. سڀ کان پهرين هر هڪ سائي پنهنجي گذريل فيصلن بابت رپورٽ پيش ڪري.

'سائيو، پهرين مان پنهنجي رپورٽ پيش ڪيان ٿو.' دريا خان چوي ٿو، 'مون ويڪلي بليٽن لاءِ اسٽينسل، قلم ۽ ڪاغذ وغيره سڀ هٿ ڪري ڇڏيا آهن. جنهن ڪلارڪ پنهنجي آفيس سان سائيڪلو اسٽائل ڪرڻ جو انجام ڪيو هو، سو هاڻي ڊپ ڪري ڦري ويو آهي. هن معاملي تي پهر وري

غور ڪرڻو پوندو.

‘تم ڇا ڪٿي ٻڌي هوند ٿي نٿو سگهي؟’

‘مشڪل آهي. هن دور ۾.’

‘نڪ آهي. مان پنهنجي ليکي ڪوشش ڪندس. تون سڄو سامان مونکي ڏئي ڇڏجانءِ.’ ساڻي کي گهڙيون خاموش رهندي، ڪجهه سوچيندي چوي ٿو، ‘ساڻي، اوهان ليف ليٽ جو ڊرافٽ تيار ڪيو؟’

‘ها ساڻين، رف لکيو اٿم. پڙهان؟ پر ٿورو ترسو، ٻاهران جائزو وٺي اچان، ڪٿي روشنيءَ جو ڪو ڪرڻو ته ٻاهر نٿو وڃي—’

ٻاهران ٿي اچي ٿو: ‘سڀ نڪ آهي. پڙهان؟’ پڙهي ٿو:

سنڌ ڍو - سڄاڳ - ٿيو!

حڪمران فوجي ٿولو هيئر چٽو ٿي پيو آهي. بنگال جي ٻهري ۽ انسان-ڪش ڪارواين مان پٿرو آهي ته هيءُ قومي حقن، عوامي جمهوري، ترقي پسند تحريڪن ۽ پورهيت عوام جي سڙني جدوجهدن کي مڪمل طور ناس ڪرڻ ٿو چاهي. ۽ سموريون رجعت پسند طاقتون سندس همراهيءَ ۾ آهن. پر بنگال جو عظيم، بهادر ۽ جرئت مند عوام، انهن وحشين جو ڀرپور مقابلو ڪري رهيو آهي.

اسين سنڌ ڌرتيءَ واسين کي چٽاءُ ٿا ڏيون ته اهو خوني ۽ نسل ڪشيءَ جو ڊرامو هتي به دهرايو ويندو.

سنڌ ڌرتيءَ جا محب وطن، جمهوريت پرست ۽ ترقي پسندو! تيار رهو—

— فوجي جنٽا مردھم باد. — بنگال جو عظيم عوام
زندھم باد.

— سنڌ جو عوام، بنگال جي عوام ساڻ آھي.

— مظلوم قوميت جي عوام جو اتحاد زندھم باد.

— پنجاب پناهگير مستقل مفاد مردھم باد.

— حب الوطني، ترقي پسندي، جمهوريت زندھم باد.

پاران: —

پڙھڻ کانپوءِ، مڙني ڏانھن راڻي لاءِ سواليم انداز ۾
ڏسي ٿو.

’نيڪ آھي، دريا خان چوي ٿو.

’اڃا ڪجهه زوردار ۽ سخت هجي ها، ساڻي چوي ٿو،

’نيڪ آھي. شروعات ان سان ٿي ڪيون ٿا. مونکي ڏيو. مان

هيءُ ليف ليت ٻن ڏينھن جي اندر پنج هزار سائيڪلو اسٽائيل

گرائي ڇڏيندس. هاڻي سوال آھي. هنکي ورھائڻ جو—

ڪي گھڙيون سڀ خاموش.

’هونئن ته اسين سڀ پنھنجن پنھنجن اعتماد وارن ذاتي

دوستن ۽ ميجوئر سياسي ڄاڻ رکندڙن ۽ دانشورن کي ڏئي

سگھون ٿا. ساڻي چوي ٿو، ’باقي سوال آھي، پبلڪ پليسز تي

پھچائڻ. ۽ ٿي سگھي ته ڪن جاين تي چنڊڙائي ڇڏجي. ساڻيو

هي ڪم ظاهر آھي ته هنن حالتن ۾ ڏاڍو خطرناڪ آھي. پر

احتياط سان ڪري سگھجي ٿو. ۽ اسانکي ئي ڪرڻو آھي.

’نيڪ آھي. اهو ڏمون مان ٿو ڪٽان، پاڻ چوي ٿو.

’تون؟ ساڻي چوي ٿو، ’دوست فيصلو ڪن. ساڻيو ڇا

خيال آھي. هن ساڻيءَ کي اهو ڏمون ڏجي؟

’جيڪڏهن ساڻي رضاڪارانه طور ڏمون کڻي ٿو ته

نيڪ آھي. دريا خان چوي ٿو.

’هاڻي سوال آھي ورھائڻ جي طريقي جو— ساڻي چوي

ٿو، ’ظاهر آھي ته هتو هٿ عام هنڌ تي ته ڪنھن کي ڪونه

ڏٺا. منهنجي راءِ آهي، جيڪا مان پنهنجي تجربي مان ٻڌايان ٿو: هڪ تم لئبررين ۾ اخبار پڙهندي پڙهندي اٽڪل سان ٻين جي نظرن کان پٺاڻ بچائيندي، پڙهڻ جي ٿيڻ تي رکي سگهجي ٿو. ٻيو ته پيشاب وغيره جي بهاني هوٽلن جي Toilets ۾ سامهون پٽ ۾ چٽوڙائي سگهجي ٿو. ساڳي ريت اسٽيشن تي بيٺل ريل گاڏين جي Toilets ۾ ۽ مسجدن ۾. ٽيون ته صبح جو سڄ اڀرڻ کان اڳ، گهرن جي درين مان اندر ڦٽو ڪري سگهجي ٿو. پر عام ڪليل روڊن وارن گهرن ۾ نه. گڏيل گهٽين ۾ اندر جيڪي گهر آهن؛ تن جي درين مان. ٻيو هاسٽلون آهن، سي ته بند آهن. انهن جو ته سوال ئي پيدا نٿو ٿئي. بهرحال هن ڪم ۾ ڇوڪس ذهن، ڦڙڙي، حاضر دماغيءَ، ڪامن سينس، جرئت ۽ تخليقي سوچ جي ضرورت آهي. مقصد اجايو اڏو ويندڙ ڪري پاڻ ڦاسائڻو ناهي، پر پاڻ بچائيندي هي آواز گهڻي کان گهڻن تائين پهچائڻو آهي. ۽ نه وري اجايو Over cantions رهي بزدلي ڪرڻي آهي.

ٽيڪ آهي، وراڻي ٿو. پنهنجو اهو ورجائڻ رسمي ۽ غير ضروري لڳيس ٿو.

’دير ٿيندي پئي وڃي. منهنجو خيال آهي ته هاڻي اڃاندا جي اڳئين پوائنٽ ڪٿون،‘ هوشو پاسو بدلائيندي چوي ٿو. ’ڪاسريڊا‘ لفظ تي زور ڏئي ساڻي چوي ٿو: ’جنهن مقصد لاءِ گڏ ٿيا آهيو، نيٺ انکي مڪمل ڪري ٿي ته اٽنڊاسين. مونکي خود ٽائيم جو احساس آهي.‘ پوءِ آهستي پيار منجهان چوي ٿو، ’بس هيءَ جلد ختم ڪري، اڃاندا جو اڳيون نڪتو ڪٿون ٿا. ها سو— باقي سوال رهيو هنن ليف ليٽن جي دستري بيوشن جو. منهنجو خيال آهي ته، حيدرآباد لاءِ ڏيڍ هزار ڪافي ٿيندا. ۽ ٻيا سنڌ جي انٽيريئر لاءِ. سنڌ جي اندرين حصن ۾ ورهائڻ جو ذمون مان ڪٿان ٿو.‘

۽ ميٽنگ هلندي رهي ٿي. پوءِ بحث: بنگال. هندستان. روس. آمريڪا. پنجاب. جماعت اسلامي. الشمس المدر. سنڌ جو مستقبل. ڀٽو. پيپلز پارٽي. يحيٰ فوجي ٽولو. عوامي ليگ. مجيب. مڪتي باهني. سنڌ جي ڪن ترقي پسند ۽ قوم پرست دانشورن طرفان اوچتو عوامي ليگ تان استعيفيٰ. ۽ ڪن جي فوجي ٽولي جي انهيءَ ايڪشن جي حمايت (!!) پاڪستان جو مستقبل... (ان وچ ۾ ٻه دفعا خطري جو ۽ خطري ٽرڻ جو گڱڱهو وڃي ٿو).

ٻڌندو رهي ٿو. ڪٿي ڪٿي ڪنهن ڪنهن وقت مختصر لفظن ۾ راءِ جو اظهار ڪري ٿو.

رات جا سوا ٻارهن. ٻاٽ اوندهم. رستي هلندي رضاڪار ڏانهس شڪي نگاهن سان ڏسندا رهن ٿا. سندس در ڪڙڪائڻ تي، ڀاڻس در کولي ٿو. هن مهل تائين ڪٿي هئين؟
'اٿيئي.'

'سويل ايندو ڪر. وقت تمام خراب آهي.'
ڪجهه نٿو ورائي. ماٺ ڪري پنهنجي ڪٽ تي اچي لپتي ٿو.

ليٽيو پيو آهي. اڪيون کليل: ٻاٽ اوندهم. هڪ عجيب خوشيءَ جو احساس، ايڊونچر جي احساس ساڻ. ٽڪي پيو ٿو اوندهم. ۾. اوندهم ئي اوندهم.... 'هون! هن وقت تائين مون رڳو پنهنجي ذات جي باري ۾ ئي پئي سوچيو آهي. رڳي پنهنجي ذات. پنهنجي سوچ جي هر وهڪر هر وقت پنهنجي ذات جي چوڌاري ئي پئي گهمي آهي. ۽ مان، انهيءَ ڪُن جي وهڪري ۾ پنهنجو پاڻ کي ختم ڪري ڇڏيو آهي. ٻوڙي ڇڏيو آهي. زندگي پنهنجي ذات تائين محدود ناهي. ذات مري سگهي ٿي، جيڪڏهن محض ذات آهي. الڳ ٿلڳ. پر جڏهن اها ذات زندگيءَ ساڻ سنڌ قائم ڪري ٿي، ته اهو رهي ٿي. مڪمل

ٿئي ٿي، اوندو گم.
 هڪ سوڙهي گهٽي. اوسي پاسي ڏسي ٿو. ماڻهو ڇيڻهون
 ڪونهي. فولڊ ٿيل ليف لٽ هڪ گهر جي دريءَ مان اندر ڦٽو
 ڪري ٿو. ان مان ملندڙ خوشي. عجيب خوشي ۽ تسڪين.
 لمبريريءَ ۾ ماڻهو ليف لٽ پڙهي رهيا آهن. هڪ
 ليف لٽ جي مٿان ميڙا ڪو. هڪ تسڪين ڀريو احساس. اخبارن
 ۾ سرخين سان انهيءَ ليف لٽ جي باري ۾ خبرون. غدار ۽
 وطن دشمن عناصر....

اوچتو: گرفتار ٿيل - هڪ ڪمري ۾ پنجابي فوجي لٽون
 ٺونڀا هڻي رهيا آهن. وات مان رت وهندڙ

سنڌي هارين کي پٺن تي لڳندڙ ڦٽڪا
 بلوچ ڪلبي ڪئمپ ۾ - خصمين سان پنج ميريسون -
 ڏهه سيريون - اڌ مٺيون - مٺيون ٻڌل. ڪاڪوس جي جاءِ ۾
 ميرچ پوندڙ - ڪاڪوس جي جاءِ ۾ برف - سگريٽن جا ڏنپ،
 ۽ امريڪي فوجي هڪ ويٽناميءَ جو ڀٽ چيري رهيا
 آهن. آندڙ ٻاهر نڪتل

حيدرآباد سينٽرل جيل - ڪارو چڪر - اڇو چڪر - چوڪرا
 پارٽي - پوئين تي ويڙهه -

- پٽوٽ ٿو ڪري اختياريءَ وارن جي ل.... جو ليڊر
 آهي. سڄيون رپورٽون -

- يار سال کن ٿيو آهي (هڪ قيدي)
 - ڪمال ٿو ڪرين هيءُ جيئي سنڌ وارا ويٺا آهن
 (ٻيو قيدي)

- هان!؟

- بس! سگريٽ جو پاڪيٽ

- ڀلا ڪهڙا ڪهڙا چوڙا آهن

- اڄ ته ڏيکاريانءَ

- هلهه ٿي پيو آهي. اسانجو نڪ پوڙي ڇڏيو

اٿائين ڀڙوي

— ٻڌي مار ڏيونس. پهرو رڪنوس
— چڏيوس يار ڀلي پيو عيش ڪري. اوهانجي گهران

تو وڃي

— تحريڪ ته وٺي. تي چڙهي. هاڻي مرڳو خوار ٿيا
آهيون. هرڪو قيدي سمجهي ٿو سڀ جيئي سنڌ وارا ائين آهن
— پاڻ قيدين لاءِ سک ٿي پيو سالن کان سڙيا ويٺا آهن
— تون نه لکي ڏيندين نه؟

— نه

— ڇو؟

— بس.

— ڏس نه — ڊپلومي سي به ڪا شي هوندي آهي. هتي
اسين ويٺا ويا ڇا ٿا ڪيون؟ ٻاهر گهٽ ۾ گهٽ تحريڪ ته
هلائينداسين. اختياريءَ وارن کي چوتيو ٿا ٺاهيون. لکي ڏيڻ ۾
اسانجي گهران ٿو وڃي؟ هان معافي نامي تي صحيح ڪر
— مان نه ڪندس. هن تي صحيح ڪرڻ معنيٰ ته ڏوهه
قبول ڪرڻ. اسان ڪو ڏوهه نه ڪيو ڪونهي پنهنجا حق گهريا
آهن. ۽ هن تي صحيح ڪرڻ جو سڌوسنئون مطلب آهي اسان
غلط هئاسين

— يار تون ڪميونسٽن جي اثر ۾ اچي ويسو آهين.
هنن کي ته ٻاهر ماني ٿئي ملي، توکي ته ماني ملي ٿي.
— مان اوهانکي نٿو جهليان
— ڀر گهٽ ۾ گهٽ ٻن جو ته خيال ڪر. اوهان چئن
ٻنهن چئن جي ڪري —

— خوش آهين نه؟ (پاڻس پڇيو هوس.)

(لڳندڙ رسمي)

— ها

— هان هي وٺ. ڏٺائين: صوف. ڪجهه ڪيلا

— چون ٿا معافي لکي ڏيڻ سان ڇڏي ڏيندا، ڇا اهو صحيح آهي؟

— مون به ٻڌو آهي.

— پوءِ؟ تون به لکي ڏجانءِ. پاڻس منهن ۾ نهاريندڙ

— نه. جارحانه انداز. مان لکي نه ڏيندس

— ته پوءِ — ڇڙ مان پاڻس

— مان سڄي عمر هتي هوندس (جملو پورو ڪندي) ادا

مان هتي هجان يا ٻاهر منهنجي لاءِ ڪو فرق نٿو پوي

— چون ٿا $V.C$ خود چيو آهي لکي ڏيڻ لاءِ

— منهنجو تعلق منهنجي مان آهي $V.C$ مان نه

پاڻس جي موجودگي بار، بوريٽ، پرپور خواهش: هتان

هليو وڃي

پاسو ورائي ٿو. ساڳي اونداهه. ذهن خالي.

ذات جو زندگيءَ سان تعلق قائم ڪرڻ؟ اسرٽا! ڇا

سوچ جو هي انداز به ذات جي اپار لاءِ ناهي؟ منهنجي پنهنجي

ذات چوڌاري نٿو ڦري؟ پر نه. حقيقت ۾ هيءَ خود فراريت

آهي. پنهنجي وجود جي احساس کان چوٽڪاري

حاصل ڪرڻ لاءِ. نيٺ هن کان اڳ، شاگرديءَ جي ڏينهن ۾

مون تحريڪ ۾ حصو ڇو ورتو؟ قومي ڪاز جي احساس هيٺ؟

۽ هيٺئر به سواءِ اڳ پٽ موچڻ جي مان Retistance Moment

۾ شامل ٿي ويس! نه. مونکي پاڻ سان ڪوڙو ٿيڻ نه گهرجي،

پاڻ کي ٽپڻ نه گهرجي. تجربيڪن ۾ حصو وٺڻ لاءِ بنيادي طور

محرڪ ۽ مقصد رڳو اهو آهي: مان پنهنجو پاڻ کان، پنهنجي

وجود جي احساس کان، چوٽڪارو حاصل ڪرڻ چاهيان ٿو.

منهنجو پنهنجو وجود، ۽ ان وجود جو شدت سان احساس، جيڪو

حياتيءَ جي ڌڻ ۾ ڦاٿل آهي. جيڪو اهڙين حالتن ۾ جڪڙيل

آهي، جن تي منهنجو وس نٿو هلي. نه مان انکي ختم ڪري

سگهان ٿو. ۽ نه ئي وري زندهه رهڻ جي خواهش ڪري سگهان

ٿو! ۽ جڏهن منهنجي سهڻ ۽ برداشت جون حدون ٽپڻ لڳن ٿيون، مان قرارت چاهيان ٿو. پنهنجو پاڻ کان. پنهنجي زندم هجڻ جي احساس کان! مان پنام چاهيان ٿو. ڪنهن اهڙي سرگرميءَ ۾ جتي منهنجو پنهنجو زندم هجڻ جو احساس ختم ٿي وڃي. يا وقتي طور دٻجي وڃي، ته مان جيئرو آهيان. مان آهيان. ۽ بس!

‘مان آهيان. ها: مان آهيان. اها ته ٿوس حقيقت آهي: مان آهيان. پنهنجو پاڻ کان قرار ٿي، ڪنهن به سرگرميءَ ۾ پنام وٺڻ سان اها ٿوس حقيقت فنا ٿي سگهي ٿي؟ ختم ٿي سگهي ٿي؟ شايد وقتي طور. خوش نصيب آهن اهي انسان، جيڪي ڪنهن لڳن ۾ جنوني طور جنمبي، پنهنجي سموري زندگي ڪپائين ٿا. پوءِ ڪنهن مقصدي ڪار جي نالي ۾. شراب ۾. محبت ۾. عادت ۾. تشدد ۽ بغاوت ۾. اصلاحي ۽ فلاحي ڪمن ۾. دولت ڪمائڻ ۾. ڪيريئر ۾. ۽ - مان سمجهان ٿو: زندگيءَ جو انسان جو بنيادي مسئلو ٿي اهو آهي: پنهنجي زندم وجود جي احساس کي مٽائڻ لاءِ قرارت: پنام.

‘۽ مون جهڙو انسان. جيڪو ڪنهن به قسم جي قرارت ۽ پنام حاصل ڪرڻ ۾ ناڪام وڃي ٿو: اوه (!!) ڪيڏي نه پوڳنا ڏيندڙ پيڙا ۾ -‘

بيچيني. پيانڪ انجام جي پيانڪ انديشي، ۽ بي مقصد زندگيءَ جي وڌيندڙ احساس هيٺ پوڳيندڙ پنهنجو وجود. ٿي رستا آهن: تاريخ جي، جنهن وقت ۽ جاءِ منجهم ڦٽو ڪيو ويو آهيان، انهن حالتن سان سمجهوتو ڪري پاڻ هيرائي ڇڏيان. يا نه هيرائڻ جي حالت ۾ پوڳيندو رهان. ۽ موت جو انتظار ڪندو رهان. پيو ته خود ڪشي ڪري ڇڏيان. ٿيون ته بغاوت ڪيان: ڪنهن به شڪل ۾.

‘۽ منهنجي زندگيءَ؟ وڌ ۾ وڌ جي ڪا ڪارڪي ملي ته؟ ڇا مونکي ذاتي سطح تي به اهو سڀ ڪجهه ملندو،

جنهن کي زندگيءَ جي Perfection ڇڻجي؟ ڪلارڪي! محض ڪلارڪيءَ ۾ زندگيءَ جا باقي ٽيهه - پنجٽيهه سال پوڳيندو رهان. ڪلارڪي يا ٻي ڪا ايتريءَ ئي پگهار واري نوڪري ملڻ ڪري، انهن حالتن، جن هيٺ هينئر آهيان، پوڳيندو رهان ٿو، قرار يا پناهه ملي سگهندي؟ جيئن مان پنهنجي وجود جي غير ضروري هجڻ جي ڇيندڙ احساس کان چوٽڪارو حاصل ڪري سگهان. مان شادي ڪري، ڪنهن عورت جي قربت حاصل ڪري نه سگهندس. جنهن قربت لاءِ مان سڪندو رهيو آهيان. ناممڪن آهي.

پر فرض ڪر ته نوڪري ملڻ سان، ڪٿي شادي به ٿي وڃي. ته نتيجي ۾ ٿيندڙ ٻارن جو لوڊ ڏوٽي سگهندس؟ يا ائين ادا وانگر، هر ڪلارڪ وانگر، هر ماستر وانگر، لوڊ ڏوٽي ڏوٽي، ان ڏوٽن ۾ گسجي پسي، ڪچي ڪاڇي ويندس. ۽ محض ان لاءِ مان زندهه رهان! ان کان بهتر آهي، خودڪشي ڪري ڇڏيان. پيشاب. پيشاب ڪرڻ لاءِ سوچي پيو ٿو. اٿس تي دل نه ٿي ٿيس. ڏاڍو آيو اٿس. نيٺ زور کان مجبور ٿي اٿي ٿو. پيشاب ڪري وري اچي لپتي ٿو. لپيندي، ڏائيم ڪيترو ٿيو هوندو. ننڊ نٿي اچيس. ننڊ ڪرڻ به نٿو چاهي. اوچتو خواهش: چانڊوڪي هجي. ڪنهن ويران روڊ تي پसार ڪرڻ جي. يا چانڊوڪيءَ ۾ ڪنهن قتل، اجڙيل، ويران ڪنڊرن ۾، ڪنهن مڇري دڙي تي سڌو سنئون لپيندي، اداسيءَ ۾ غم مان سوچيندو رهڻ جي. اوھ! مان ڪيڏو نه بد نصيب آهيان. اڄ ڏينهن تائين، عمر جي ٽيهن ورهين تائين، ڪنهن به عورت جي قربت ماڻي نه سگهيو آهيان. (!!)

مونکي هن تحريڪ ۾ ڀرپور حصو وٺڻ گهرجي. ممڪن حالتن هيٺ، جنهن کي مان چونڊي سگهان ٿو. پنهنجي غير ضروري وجود جي احساس کي مٽائڻ لاءِ. ۽ ان سان گڏ، مونکي ذهني طور صاف هئڻ گهرجي. ۽ پنهنجو پاڻکي ٽڳڻ نه گهرجي ته: مان تحريڪ ۾ حصو وٺڻ تي احسان ڪرڻ لاءِ وٺان ٿو. يا ڪنهن

Heroism جي Complex هيٺ. يا تاريخي فرض جي ڪوڙي احساس هيٺ. جيئن هو ڪامريڊ چوي ٿو. بس، ڪنهن حادثي، مونکي سنڌ ڌرتيءَ تي، تاريخي وهڪري جي انهيءَ دور ۾ ڦٽو ڪيو آهي، جو مونکي ائين ڪرڻ کان سواءِ ٻيو ڪو چارو ڪونه آهي. ۽ مون جهڙن ٻين انسانن کي به، هي تاريخي وهڪرو، مون وانگر هن هنڌ تي گهلي اچي بيهاريندو. ٻيءَ حالت ۾ هو، ذهني طور ۽ اعصابي طور ڇيڇاڙجي، ڇيڇاڙجي، ڇيڇاڙجي ڇيڇاڙجي ناس ٿي ويندا. پر هن تحريڪ ۾ حصو وٺڻ کانپوءِ به، هر جاندار وانگر، هر ڇٽو، نيٺ انجام طور فنا ضرور ٿيندو. جو هر حياتيءَ جي پڄاڻي موت ئي آهي. پر هن تحريڪ ۾ پناهه وٺڻ سان، عام زندگيءَ ۾ ڇيڇاڙجڻ ۽ ڇيڇاڻجڻ جي اذيت ۽ پوڳنا جي احساس کان چونڪارو ملي سگهي ٿو. مونکي هن Resistance Moment ۾ حصو ضرور وٺڻ گهرجي. ۽ پرپور انداز ۾....

صبح ٽائين جاڳي ٿو. ۽ سوچيندو رهي ٿو.

جنگ ختم ٿي چڪي آهي.

اڄ هيٽرن ڏينهن کانپوءِ، دريا خان جي فرضي نالي وارو همراھ رستي هلندي مليو اٿس. گاڏي کاتي ۾. هڪ بڪ اسٽال وٽ. اڳ کان بدليل: ٽيٽران جي باداسي لائيت ڪلر سان پينٽ. اچي ٽيٽران جي قميص. اجرڪ جي ڪپڙي جهڙي ٽاء، اکين تي لائيت ڪلر سان شيشن جو وڏو چشمون، وار، قلم ۽ مڇون نئين فيشن پٽاندڙ وڌيل.

‘هلو ڊيئر. ڪٿي آهين؟’

‘اٽيشي. تنهنجي باچاهيءَ ۾.’ ورائي ٿو.

‘اڇڪلھ ڇا ٿو ڪرين؟’

‘ڪجهه به نه.’

ڇپ.

ڍلا ڏي خبر، پاڻ واري هن Resistance Moment جي؟

هنڪن پوءِ ڪا به ميٽنگ ٿي ڪانه ٿي، پڇيس ٿو.
 'بس يار، ڇا ٿيندو. سنڌي ڪڏهن نه سڌرندا. هيءَ ذليل
 ۽ مردهم قوم آهي....'

'نيٺ اسين به هن قوم جا فرد آهيون،' ڳالهائڻ وڃي
 ڪٽيندي چوڻس ٿو، 'مان ته توکان رڳو هن مومينٽ جي باري
 ۾ پيو پڇان.'

'ها، ادا، انڪان پوءِ به ڪا ميٽنگ ڪانه ٿي سگهي.
 مونکي نوڪري ملي وئي انڪري مان مجبور ٿي پيس. باقي هو
 پاڻ وارو ڪامريڊ مولانا، سو پنهنجي هاءِ ڪمانڊ جي حڪم تي
 ٻڌو اٿم ته هارين جي فرنٽ تي لڳي ويو آهي. ۽ اها مومينٽ
 مومينٽ وئي ائين ئي—
 ڪي گهڙيون ماٺ.'

'نيٺ سنڌ جو ڇا ٿيندو؟ بنگالي ته جان ڇڏائي ويا.
 قربانيو سو عظيم ڏنائون،' چوي ٿو.

ڇا ٿيندو؟ ڪجهه به نه ٿيندو. پاڻ واري جي-ايم-سيد
 جون ڳالهون پليون، پر آهي رڳو وڏيرن جي پٺيان. پتو پنجاب
 جي مفادن سان غداري ڪرڻ نٿو چاهي. ڪميونسٽ: هڪڙا
 پناهگيرن جا پٽو، جن جون ناڪليون ڪراچيءَ جي ڪالونين ۾
 ويٺل پناهگير ڪامريڊن جي هٿن ۾. ٻيا، ڏينهن جو سياسي
 لائينون هلائين، منجهند جو سرمائيدارن ۽ وڏيرن مان ڳجهيون
 ڪچهريون ڪن ته رات جو ڌرتيءَ جي ٽچيائين تي محنت ڪن.
 ڇا ٿيندو منهنجا ڀاءُ، ڪجهه به نه—'

پاڻ مرڪي ٿو. ڦڪي مرڪ. 'نيٺ اڳي پوءِ اسان سنڌ
 جي نوجوانن کي، هن ٺهيءَ کي ئي ته سنڌ لاءِ ڪرڻو آهي.'
 'بڪواس آهي يار. ڇا ٿو ڪري سگهجي هن مثل قوم
 لاءِ. حالت اها آهي ته— هو مولود ڪونه ٻڌو ائين: شل مديني
 جو ڪتو هجان هاڻ مديني جي گهٽين ۾ گهمان هاڻ!— سنڌي
 مسلمان، پنهنجي مادر وطن جي ڌرتيءَ تي عزت، آزاديءَ، وڌار

۽ خودمختياريءَ سان رهڻ بجاءِ مديني جو ڪٿو پنجن وڌيڪ
ٿو پسند ڪري. ۽ انسان مان ڪٿو پنجن مديني جي گهٽين
۾ نوس نوس ڪرڻ کي وڌيڪ عزت وارو ٿو سمجهي! پاڻ نا اميد
آهيون پيارا—

انهيءَ معاملي تي اڳتي ڳالهائڻ نٿو چاهيس. ڳالهه بدلائڻ
لاءِ پڇيس ٿو:

’يحيٰ خان پتي کي اقوام متحده مان گهرايو آهي. تنهنجو
ڇا خيال آهي؟‘

’اقتدار حوالي ڪندس. ٺيڪ آهي يار، پوءِ به پنهنجو
سنڌي آهي.‘

منهن ۾ ڏسي ٿو.

’ڇڱو ڊيئر. هلاڻ ٿو، گڊ باءِ. (جيئي سنڌ بدران)‘ موڪلائڻ

لاءِ هٿ ملائيس ٿو.

’ڇڱو پلا نوڪري ڪهڙي ملي اٿئي؟‘

’الڪشن آفيسر. ڪلاس ٽو جي پوسٽ آهي. ڇڱو—‘

هٿ کي زور سان لوڏيندي موڪلائي وڃي ٿو.

صبح جا ساڍا ڏهه. گاڏي کاتو. ويٺا آهن ايرانيءَ جي هوٽل، ڪيئي پرشن ۾. احمد، شاهه، نواز ۽ پاڻ. شيشي جي وڏن درن مان ٻاهر ڏسن ڀيا ٿا: ايندڙ ويندڙ ٽرئفڪ. حيدر چوڪ (يا) جيئي سنڌ چوڪ. ڦيصلو ٿي نه سگهيو آهي. ڪي ڏينهن هٿا، جڏهن يونيورسٽيءَ جا ڪلاس اولڊ ڪئمپس ۾ ٿيندا هئا، هيءَ هوٽل ڦڪڙ ۽ ڪامريڙ سياسي ورڪرن جو اڏو هئي...

سوچي پيو ٿو.

نيٺ هنن کي گهرجي ڇا ٿو؟ نواز، هوٽل جي سامهون ڪو آڀريٽو بئنڪ جي ڦڪيءَ پٽ ڏانهن اشارو ڪندي چوي ٿو. سڀ اوڏانهن ڏسن ٿا. جتي، اڳ لکيل هو: ايوب شاهي مردم باد. تازو لکيل آهي: ايوب خان ڪو واپس لائو. اڳ لکيل: مجاهد اسلام - يحيي خان. تازو: يحيي خان ڪو ڦانسو ڏو. اڳ: مجيب غدار اور هندستان ڪا ايجنٽ هي. تازو: اقتدار مجيب کي حوالي ڪرو. ۽: همين سنڌي نهن، پاڪستاني صدر چاهي. سنڌ ڪو ڏو لساني صوبو تسليم ڪرو. سنڌ کي سرڪاري زبان - اردو.

هنن کي پيو ڪجهه نه؛ رڳو ڦرلٽ لاءِ سنڌ جي زمين گهرجي. هي تال تيتال رڳو انهيءَ لاءِ آهن.

شاهه چوي ٿو: جيتوڻيڪ پٽو بنيادي طور هنن پناهگيرن ۽ پنجاين جي مفادن جو محافظ آهي.

تم ڇا تون سمجهين ٿو ته پٽو سنڌين جي مفادن سان غداري ڪندو؟ نواز جارحانه انداز ۾ پڇيس ٿو.

منهنجي تم خيال ۾، مسلم ليگين، جماعت اسلامي ۽

پيپلز پارٽيءَ ۾ ڪو بنيادي فرق ناهي. 'شاهه ڏدي نموني ۾ مرڪندي چوي ٿو.

'بڪواس ٿو ڪرين،' نواز ڏاڍيان چوي ٿو، 'ميان! هيءُ پٽوئي آهي، جنهن اوهان سنڌين کي نئين زندگي ڏني آهي. ۲۵ سالن تائين جي - ايم - سيد ڇا ڪيو آهي؟ رڳو پيڇ ڊاهه، تخريب. ڪڏهن ڪو تعميري ڪم به ڪيو اٿائين؟ هيءُ پٽوئي آهي، جنهن طوفان وانگر سنڌ جي گهر گهر ۾ پهچي سڄاڳي آندي، جتي جي. ايم. سيد ۲۵ سالن ۾ ڪجهه نه ڪري سگهيو هو. هيءُ پٽوئي آهي، جنهن جي سياست ڪري پاڪستان جي تاريخ ۾ پهريون ڀيرو صدر سنڌي ٿيو آهي. گورنر، وزير سنڌي ٿيا آهن. آفيسر سنڌي آيا آهن. سنڌي، سنڌ جي واحد سرڪاري زبان بڻجي رهي آهي. اوهان ته اهي ڳالهائون خواب ۾ به ڪونه ڏٺيون هونديون.....'

'مهربان ٿورو آهستي ڳالهه. تقرير نه ڪر. هيءُ هونل آهي. ۽ اسين پاڻ ۾ رڳو چار چٽا ويٺا آهيون،' احمد، نواز جي ڳالهائڻ جي وچ ۾ آهستي آهستي، طنز ۾ انداز ۾ چوي ٿو. نواز ڪانسواءِ ٿيئي ڪلن ٿا. 'نه، مان اڄ هن سان بحث ڪري صفائي ڪندس.' نواز چوي ٿو.

'تون ڀلي صفائي ڪج. پر خيال سان، هونل ۾ ويٺا آهيون. هاڻي سلسلو جاري رهي. ها، پوءِ اڳتي.' احمد ساڳي طنز ۾ انداز ۾ چوي ٿو. 'بس، مون ڳالهائڻ بس ڪيو.' نواز پاڻيءَ جو گلاس کڻندي پاڻي پيئندي چوي ٿو.

'تون ڏسجانءِ وينو، پيپلز پارٽي سنڌ جي مفادن سان غداري ڪندي. سنڌ جي واحد سرڪاري زبان سنڌي نه ٿيندي. ۽ ٻوليءَ جو هيءُ بل ته، سرڪاري زبان بنائڻ لاءِ نه، پر ترقي ۽ واڌاري وغيره لاءِ آهي. ۽ سنڌي ٻولي قومي ٻولي به نه ٿيندي. نه مڪمل

صوبائي خودمختياري ماندي. پمپلز پارٽي سنڌين کان وڌيڪ پنجاين ۽ پناهگيرن جي مفادن جو خيال رکندي. باقي اوهان جهڙن چوٽين سنڌين کي راضي ڪرڻ لاءِ ايڪٽو پيڪٽو مطالبو ڪئي کي اڇايل هڏيءَ وانگر پورو ڪندي ۽ بنيادي مسئلن کان لنوائيندي. ڇا سمجهيس. شاهه لفظن تي زور ڏيندي چوي ٿو. 'باقي جي - ايم - سيد! سو ويچارو پاڪستان اندر پنهنجي زندگيءَ جو سٺو حصو جيلن ۾ نظر بند رهيو آهي. انجي باوجود هن ويچاري جو ڪجهه ڪيو آهي، انهيءَ جي ئي سهاڻي تون اڄ سنڌي حقن، سنڌيت جو شعور رکين ٿو. اهو شعور هن ئي جو ڏنل آهي، منهنجا پيارا،'

'اهو ته ٺيڪ آهي، جي. ايم. سيد نظريات تي ڏس کان سنڌي نيشنلزم جو شعور ڏنو آهي. پر هن تنظيمي طور ۽ تحريڪي طور ۽ طريقن ڪار ۾ بنيادي غلطيون ڪيون آهن. مثال طور قومي تحريڪ ۾ هارين کان وڌيڪ وڏين ۽ پيرن تي ڀروسو رکڻ. ۽ هارين جي مسئلن کي نظرانداز ڪرڻ. يا... احمد چوي ٿو. 'اهو ئي سگهي ٿو. پر انهيءَ جو اهو مطلب ناهي ته جي. ايم. سيد غدار آهي، شاهه.

'بلڪل نه. ڪوبه سنڌي ائين چئي نٿو سگهي، احمد. 'بڪواس آهي، نواز چوي ٿو. 'جي. ايم. سيد تخریب ڪانسواءِ ڪجهه نه ڪيو آهي.'

'هان، هي ٻيو پاڻي پيئي، شاهه ڏانهن ڪلاس ريڙهيوندي چوي ٿو، ڏاڍو جوش چڙهي ويو اٿئي. 'پاڻي نه، سگريٽ پيار، نواز چوي ٿو.

احمد سگريٽن لاءِ پيري کي چوي ٿو. ۽ پوءِ نواز کي چيٽائڻ لاءِ کيس چوي ٿو، 'نواز، اهو سچ آهي ته سنڌين جي حڪومت آهي. صدر به سنڌي آهي. پوءِ به سنڌ ۾ ساڳيا پنجاڻي آفيسر، چوڌري، سنڌ جون زمينون اڳي وانگر پنجاڻي فوجين کي مليل. ٻڌڻ ۾ آيو آهي ته بلوچستان مان ٻين صوبن جي آفيسرن

کي کڍيو ويندو. ۽ هتي پاڻ وٽ اهڙي ڳالهه ڪانهي. اهو قصو ڪيئن؟

’يار خدا جي واسطي مٿو نه ڪاڙ. بلوچستان ۾ ته اهي ساڳيا تمهنجا نعب وارا اٿئي، جن ٻوليءَ جي مسئلي تي سنڌين سان غداري ڪئي آهي. ۽ پنهنجي منشور کان ڦريا آهن. نواز ورائي ٿو.

’انهيءَ جي معنيٰ ته جي-ايم-سيد جو نظريو صحيح ثابت ٿيو آهي: سنڌ جي مخصوص حالتن هيٺ، هر آل پاڪستان بنيادن تي ٺهيل سياسي پارٽيءَ سنڌين کي ڪڏهن به دوکو ڏئي سگهي ٿي. ڇاڪاڻ ته انهن آل پاڪستان بنيادن تي پارٽين جو گهڻو ڪري لاڙو يا ته پناهگيرن کي يا ته پنهنجين کي ۽ گهڻو ڪري ٻنهي کي خوش رکڻ ڏانهن هوندو آهي. ۽ سنڌ جا مفاد انهن جي Contradiction ۾ آهن. ۽ ڇاڪاڻ ته اهي سنڌ جي اقتصاديات، تهذيب تمدن ۽ جاگرافيائي وسيلن جا غاصب ۽ ٽرلٽ ڪندڙ آهن. ۽ سنڌي سندن هٿان ڦرجندڙ سنڌين جو حافظو ڪڍڻو نه ڪمزور آهي ۽ سوچ ڪڍي مٿاڇري: ڪلهه سنڌ کي پنجاب سان ڳنڍيندڙ ايوب ڪهڙو غدار هو. ۽ اڄ پنجاب جي مفادن جي ڪلم ڪلا حفاظت ڪندڙ سنڌين جو هيرو!! نيٺ هن قوم جو ڇا حشر....‘ شاهه چونڊو رهي ٿو.

’پر، خدا کي مڃو،‘ نواز بيزاريءَ مان هٽ ٻڌي چوي ٿو،

’هاڻي سياست بند ڪيو. مون کي هيءُ سمجهه ۾ نه ايندو آهي ته اسين سنڌي، عملي طور ته ڪجهه نه ڪندا آهيون. ۽ رڳو زور سياسي ڪچهرين تي ۽ نڪتہ چينين تي. مون ڪيترا ڀيرا، انهيءَ تي سنجيدگيءَ سان سوچيو آهي ۽ فيصلو ڪيو آهي، ته اڄ کان پوءِ سياست تي نه ڳالهائيندس. پر اوهان اهڙا حرامي آهيو جو ڦيرائي گهيرائي سياسي بحث ۾ اچي ڦاسايو. هاڻي ڪا ٻي ڳالهه ڪيو. نه مان؟ هو جو هن وقت تائين ڇپ ويٺو هو، ڏانهن منهن ڪري ٿو.

‘هيءُ دور ئي اهڙو آهي، پاڻ ورائي ٿو، هر فرد کي سياست ۾ حصو وٺڻو پوي ٿو. سنڌين جي اها ڪمزوري برابر آهي: ڪچهري گهڻي ۽ عمل گهٽ.’

‘ڇاڪاڻ ته تون پوليتيڪل سائنس جو شاگرد آهين، انهيءَ ڪري چوين ٿو ته، هر فرد کي سياست ۾ حصو وٺڻ گهرجي.’ نواز ورائي ٿو.

مرڪي ٿو. ‘حالتن جي تقاضا اها آهي. ۽ سنڌ جي هن نسل کي ته، سنڌ جي مستقبل جي باري ۾ فيصلو ڪرڻو آهي. آخري ۽ قطعي فيصلو. ظاهر آهي سياست ۾ حصو وٺڻو ئي پوندو. رڳو ڳالهين سان نه، پر عمل سان ۽ رٿا سان. ڇاڪاڻ ته سياست، قومن جي وچ ۾ مفادن جي جنگ آهي. ۽ سياست جي حد علم نعري ۽ ٺهراءَ کان وٺي رائفل جي گوليءَ تائين آهي.’

‘ته سنڌين کي هينئر گوليون ڪٿڻ گهرجن؟’ نواز کيس وڌيڪ ڪوڻ لاءِ حراسائي ڪري ٿو.

‘نه. منهنجو اهو مطلب ناهي، جيئن تون چوين ٿو.’

ورائي ٿو، ‘پر مان جنرل ڳالهه ڪيان ٿو: قومي حقن جي تحريڪن ۾ اهو مرحلو گهڻو ڪري اٿ- ٿر هوندو آهي. باقي وقت، وقت جي ڳالهه آهي.’

هوٽل ۾ چوڀول. هوٽل جا ملازم ٿڌ ٿڪڙ ۾ لوهي دروازا لاهڻ لڳن ٿا. هيءُ به شيشي جي درن مان ڏسڻ ٿا: اورينٽ هوٽل واري رستي کان ايندڙ هڪ انبوهه.

‘ڇاهي؟’ نواز پڇي ٿو.

‘صاحب جلوس.’ لوهي دروازو لاهيندڙ هوٽل جو ملازم ورائي ٿو.

‘ڪنهن جو جلوس آهي؟’ نواز، احمد کان پڇي ٿو.

‘اڙي هئو- مهاجر ٻوليءَ جي بسل جي خلاف مظاهرو ڪندا هوندا.’ شاهه ورائي ٿو.

‘ڇا خيال آ، ڏسون هلي ٻاهر؟’ شاهه پڇي ٿو.

‘نم يار چڏين. هتي ويٺا آهيون.’ نواز بيزاريءَ سان ورائي ٿو.
 ‘چو پناهگيرن کان بچين ٿو ڇا. بنگال کان آيل بهاري
 به انهن ۾ هوندا.’ احمد چوي ٿو.

‘مٿين يار. سنڌين جا جو پرڪار اهڙا هوندا، پوءِ
 بهاري ته ڇا، لاءِ ڪهڙي ڪهڙي مخلوق هتي ايندي.’ نواز.
 ‘هيءُ مڃي ويندو.’ پاڻ، هلندڙ ڳالهه جو رخ ڦيرائيندي
 چوي ٿو.

‘مطلب؟’ شاهه پڇيس ٿو.
 ‘مطلب ته هيءُ پناهگير سنڌ ۾ اڙدو ڪي به صوبائي
 زبان مڃائي، ۽ اهڙي ريت سنڌ کي ٻن زبانن وارو صوبو تسليم
 ڪرائي ويندا. سنڌ جي خاتمي لاءِ اهو پهريون وار آهي، پوءِ
 آهستي آهستي، سنڌ کي، اڙدستان ۾ تبديل ڪندا ويندا.’
 ‘اهو ناممڪن آهي. سرڪار حال في الحال ته سخت استعجب
 وٺي بيٺي آهي.’ شاهه چوي ٿو.

‘نم سائين، ڏسجانءِ. هيءُ سرڪار کي جهڪائيندا.
 سنڌ جا ڊچڻا وڏيرا غريب سنڌين لاءِ ته رئيس ۽ نواب آهن.
 هنن جي آڏو لوسي ۽ جهڪندڙ آهن. ۽ پورو پنجاب هنن جو
 سات ڏيندو. اهو به ڏسجانءِ.’ احمد چوي ٿو.
 ‘جيڪڏهن ائين ٿيو ته پوءِ سنڌي هيٺئر ماڻ ڪري نه
 وهندا. وڏو گوڙ ٿيندو.’ شاهه چوي ٿو.

‘هن کان اڳي به ڏاڍا گوڙ ٿيا آهن، جو هيٺئر باهم
 ٻري ويندي.’ احمد چوي ٿو، ‘ميان سنڌين لاءِ ڀڄي جي هڪ
 تقرير ڪافي آهي. وري بي هوش ٿي ويندا.’
 ٻاهران پٿر لڳڻ ڪري لوهي دروازن جا ٽٽڪا.
 ‘ابا نواز، اچي ويٺي. سرڻ لاءِ تيار ٿيءُ.’ شاهه
 مرڪندي چويس ٿو.

‘هي ڀيڻ ڇو.... نم چڏيندا. اڳي پوءِ ضرور ماريوندا.’
 نواز چوي ٿو.

ٺڙڪا بند ٿي چڪا آهن. نعرن جا ٻڌجندڙ آواز آهستي آهستي ٿي، ختم ٿيندا وڃن ٿا. جلوس، سنڌ يونيورسٽيءَ جي اولڊ ڪئمپس ڏانهن وڌي ويو آهي. جا پوءِ، هوٽل مان ٻاهر نڪرڻ تي خبر پوين ٿي. هوٽل جي ٻاهران موڙ وٽ بيهي، ڏسي رهيا آهن: سنڌ يونيورسٽيءَ بلڊنگ تي، جلوس پٿر بازي ڪري رهيو آهي. ۽ سنڌي لاجيءَ تي پٿر بازي ڪري رهيو آهي. ڏسي رهيا آهن. ڏسندا رهن ٿا.

پٿر وسي رهيا آهن. گولا بارود وسي رهيا آهن. ديبل تي. نيرون ڪوٽ تي. منجنيقون ڌڙا ڌڙ، گيرا وزني پٿر، سنڌ مٿان، سنڌين مٿان وسائي رهيون آهن. ٺٽو ڦرجي رهيو آهي. ٻاهه جا پنيٽ. سڄي لاڙ ڪي ٻاهه وڪوڙي وئي آهي. گوليون، ٻاهيون. بارود، ترارن جا چمڪاڻا، خنجر. پالا. جلندڙ، سڙندڙ، ٻاهه جي پنيٽن ۾ وڪوڙيل سنڌ، سرنڌڙ، ڪرنڌڙ، پڇندڙ، ڦٽڪندڙ، ڦٽڪي ڦٽڪي دم ڏيندڙ سنڌي.

وقت وهي رهيو آهي. وقت، جو ماضي حال مستقبل آهي. وقت، جو تاريخ آهي. وقت جي وهڪ، جا سنڌ ۾ ڪڏهن ماضيءَ نه بڻي آهي. تاريخ، جا سنڌ ۾ ڪڏهن ماضيءَ جو داستان نه بڻي آهي. حال ئي حال، پيانڪ، اٺ - ڪٽ سلسلو حال جو. هلندو رهي ٿو. هلندو رهي ٿو. مخدوم بلال پيڙجي رهيو آهي. مدد خان جي گهوڙن جون ٽاپون مائيون نه ٿيون آهن. آها ڌوڙ، آهو ڪوس، آها ڦرلٽ بند نه ٿي آهي. کليل چوڪ تي ڪو ترخان، سنڌيءَ جي ڪل، تيز خنجر سان آهستي آهستي ڪري لاهي رهيو آهي. پيا سنڌي، هراسيل، ڊنل تماشو ڏسي رهيا آهن. ڪو ارغون سنڌي ونسيءَ جا ٿڻ ڪپي مسزو ماڻي رهيو آهي. سنڌ جون ڇايسون، گهوڙن سان ٻڌل، دمشق جي روڊن تي گهلجي رهيون آهن. ڇچريل جسم، ليڙون ٿيل لٿا. انگ انگ نامور ٿيل. چارلس نيپئر جي بارودي توپن جا آواز اچي رهيا

آهن. سڀاڻيءَ ۾ جنگ جاري آهي. نيرون ڪوٽ ۾ سازشون جاري آهن. هوشو اڏول ٿيو پيئو آهي. هيمنون، مرڪي قاهيءَ کي چمي رهيو آهي. انگريز سامراج مردھم باد، جيل ڀريل.

حال جو نه ڪٽندڙ سلسلو

نعره ٽڪير الله اڪبر. نعره ٽڪير الله اڪبر. لپ ريت- لپ ريت- قافلا اچي رهيا آهن. قافلا وڃي رهيا آهن. هن ڌرتيءَ جا جاوا وڃي رهيا آهن، روئندا، سڏڪندا، اوچنگارون ڏيندا. ڌاري اچي رهيا آهن. عجيب، اجنبي: شيروانيون، وات ڳاڙها، وات ڪڏهن ٻم ماٺ ۾ نه رهندڙ. پاڇاما، گوڏيون، ٿرا، ڪليم. — حال، ڪيڏو پيانڪ حال. اٺ — ڪٽ، جنهن جو ڪو انت ناهي. سلسلو هلي رهيو آهي. اجمير. بمبئي. سنڌو ڌام. سنڌو ننگر. بڙودا. هڪڙا سنڌي جاتيءَ جي نالي ۾، وقت جي بي رحم طوفاني وهڪ ۾ زندهه رهڻ لاءِ هٿوراڙيون هڻي رهيا آهن. ٻيا: ائيسرڊئي ۽ ٻي معنائِيءَ جي ڌنڌ ۾ پاڻ وڃائي ويٺا آهن. پاڻ وڃائي رهيا آهن. مستقبل ڪا شي ناهي. حال ئي حال! ڪراچي، حيدرآباد، ٽنڊو الهيار، ميرپورخاص، نواب شاھ، سکر، ٽنڊو ڄام. سنڌين جي گهرن کي راتاها لڳي رهيا آهن. خنجر، ڀالا، بارود، ٻم، اجهو سنڌيءَ جو گهر، ٻم سان اڏي، جلي رهيو آهي. ڪيهون، دانهون، پڪارون. اجهو، ڪنهن سنڌي نوجوان جون ٻانهون وڃي رهيون آهن، ٽنگون وڃي رهيون آهن. پوءِ نڪتي رڪيل رائفل جو منهن. ٺا. اجهو، ڪنهن سنڌيءَ جي اکين ۾ تيزاب پئجي رهيو آهي. ڪنهن جو تيز خنجر سان ڀيٽ وڃي رهيو آهي، آندا ٻاهر نڪتل. ٽچڪندڙ گرم پاڻيءَ مٿان. ڪنهن جي اکين ۾، ڪيلون هنيون پيون ٿيون وڃن. ڦٽڪندڙ وجود. ڪنهن جي جسم جا ڳڻا ڳڻا ڪيا پيا ٿا وڃن. ڪنهن سنڌي عورت سان جهري زنا ڪئي پئي ٿي وڃي. هڪ جي پٺيان ڊگهي قطار. پوءِ وڃندڙ ٿڻ. پوءِ: نعره ٽڪير الله اڪبر. نعره ٽڪير الله اڪبر. اسلام زندهه باد.

اسلام زندهم باد۔ قدم بڙهاتي چلو، سر مي ڪفن ٻانڌي چلو۔
مرفروش سپاهيوا يم جهاد هي۔ يا غازي بنو يا شهيد۔ شهداء اردو
ڪا... تعداد هوگيا...

حال ئي حال، ڪجهه ماضي نه بڻيو آهي. ابو! حال جو
ڪيڏو طويل ڊگهو سلسلو. نه ڪٽندڙ. سنڌ ڌرتي حال جو هي
اڻ۔ ڪٽندڙ وزني بار ڪٽندي پئي آئي آهي. پر ڪيستائين؟
نيٺ ڇهين ڇپي ٿيندي (؟) ڪلها گسندا ۽ پوءِ سڀ ڪجهه
ماضي ۾ تبديل ٿي ويندو (؟) ۽ سنڌ جو ماضي: ڏڙا ئي ڏڙا.
هڪ نئين ڌڙي جو اضافو ٿيندو (!) اڳ جا ڏڙا سڻي ۽ جي
ڏيرن تي ٺهيل آهن. ۽ هيءُ آخري ڌڙو—؟. (زندهم لاشن تي؟)

روڊ سنسان ۽ ويران. ڦري رهيون آهن تن تي، فوجي
ٽرڪون ۽ جپيون. فوجي: رائفلون ٽائيو ويٺا آهن. لوهي ٽوپ
پهريل. ڪٿي ڪٿي روڊن تي رڪاوٽون: ٽائر مڙي رهيا آهن.
وچ تي وڏا وڏا پٿر پيل. فوجين جي لنگهڻ تي: هماري پاڪ
افواج۔ زندهم باد. مجاهد پاڪستان۔ زندهم باد: ڀٽو جاوے۔
ٽڪا۔ آوے. چانهيون. ڪوڪوڪولا. نيرن. ڊبل روٽيون. هماري
پاڪ افواج زندهم باد. سنسان، ويران روڊ، ڦرندڙ تن مٿان فوجي
گاڏيون۔ سڙندڙ ٽائر. وڏا شاهي پٿر رڪاوٽن لاءِ.

پئي پائڻر گهر ۾ ويٺا آهن. اڪيون سڇيل، گپاڙهيون،
لڳاتار اوجاڳو ڪيڻ ڪري. بنا هٿيار ويٺا رهيا آهن. ٻڌندا
رهن ٿا: فلاڻي گهر وارن پاڻيءَ جون بالٽيون گرم ڪري رکيون
آهن، تن ۾ گپاڙها مـرج. فلاڻن وٽ هيتريون رائفلون آهن. ۽
رات جو ڪنهن نم ڪن وقت: ’هوشيارا‘ سينڊون، ٽنڀن جا آواز.
روڊن تي تيز تيز هلندڙ فوجي گاڏين جا ڇيڪاٽ. پنج ڏينهن
اڳ وڏي پائڻس جي ڇڻي تي، پاڇائڻس ۽ ٻارن کي پاڻ گپوٽ
چڏي آيو هو. جيتوڻيڪ پائڻس ڇيو هوس: تون به اتي رهي پئڄان.
تمهنجو هتي رهڻ ئيڪ ناهي. نه مڙيو. ٻارن کي ڇڏي واپس

آيو هو. نوڪريءَ جي مڃهڙيءَ ڪري پاڻس کي حيدرآباد ۾ رهي رهڻو هو.

ڪلاڪ لاءِ ڪرڻو لڳو آهي.

ٻاهر ڏسج ڏڪان ڪليا هوندا. هي شيون وٺيون آهن: اٺو. گهم. پٺاڻا. چانور. لوڻ. کنڊ. مرچ ۽ ٻانهه، پاڻس چوي ٿو. پيسا ڪٿي ٿو. سڀني جي لسٽ ڪٿي ٿو. هڪ وڏي چڇي ۽ ڪپڙو ڪٿي ٿو. ٻاهر وڃڻ لڳي ٿو.

هيڏي - ٺهيو تون نه وڃ، پاڻس سڏيندي، جهلس ٿو. ڏان ٿو وٺي اچان. تنهنجو وڃڻ ٺيڪ ناهي. تون نظرن ۾ آهين. نه ادا، مان وٺي ٿو اچان، ورائي ٿو.

نه نه - هي انتهائي وحشي ۽ ڪميٽا آهن. انسانيت جو تم هنن ۾ انگ ٿي ناهي. پاڻس ڪائونسل پيشا چڇي ۽ ڪپڙو وٺندي چوي ٿو، هنن کان ته هندو ويچارا لک پيرا سٺا هئا. پاڻس ٻاهر نڪري وڃي ٿو.

هنن کان ته هندو لک پيرا چڱا هئا، سوچي پيو ٿو. اڪيلائي ۾. پاڻس جي لفظن تي. سنڌ جي ۽ برصغير جي مسلمانن جي ذهنيت به عجيب آهي. ٻئيون وفاداريون رکندڙ. پر نه - سنڌ جي مسلمانن ۽ يولي، سي پي ۽ پنجاب جي مسلمانن ۾ بنيادي فرق آهي. سنڌي، خاص ڪري هيٺين طبقن جا صوفي طبع جا آهن. سياست سان گهٽ واسطو رکندڙ. هڪ ئي وقت سچل، سامي، لطيف جا عقيدتمند. جڏهن ته هو مسلمان، ڌرتيءَ سان غداري ڪندڙ، منافق، ڪريل ذهنيت ۽ ڪوڙي احساس برتري رکندڙ. البت سنڌ جا وڏيرا، پير، اسلامي رجعت پسنديءَ ۽ هٿ ٽوڪڻي مسلم قومي نظريي سان هڪجهڙائي رکڻ ڪري، سندن ٻانهن پيلي سوچي پيو ٿو. هندو هوندا هئا ته قرب هو، ميٺ محبت هوندي هئي، منهنجو هڪ دوست هندو هورتن ڪرڻو دوران پاڻس جون ٻڌايل يادون. ڀريل آواز سان.

در جو ڪٽڪو. پاڻس اندر گهڙي ٿو. خالي چڇي. خالي

ڪپڙو. خالي هٿين.

سواليه - نگاهن مان ڏانهن ڏسي ٿو.

’نه مليو. ڏينهن وٺي دانهون ڪيون: سنڌيون ڪو راشن نهين ملي گا،‘

پائس جو لٽل منهن ڏسي ٿو. ڪجهه نٿو ڪڍي. جڪ. انتهائي جوش: رڳون ڇڪجي ٽانجي آيل. بدن ۾ رت جي تيز تيز ڊڪ. ’هنن جي ته....‘ ڇيچلائي ڇيچلائي مارجين، ڪرٺيل ڏند. ماري رهيو آهين: پهرين هٿ وڌي رهيو آهي. پوءِ تيز ڪنڇر سان ڇهڪ ۽ ڇير ڏئي رهيو آهي. هڪ اک ڪڍي رهيو آهي. ٻي اک. ڇپ وڌي رهيو آهي. ڪن ڪپي رهيو آهي. پوٺي پوٺي وڌي رهيو آهي.... ڦٽڪندڙ، ڇيچلائي ٿيندڙ، سي جسم..... ڪرڻو وري لڳي ويو آهي.

وقت وهي رهيو آهي.

بظاهر سڀ ڪجهه ماڻو ٿي چڪو آهي. اڳ ٺهيل بچاءُ ڪميٽيون، پهرين امن ڪميٽين ۽ پوءِ امدادي ڪميٽين ۾ تبديل ٿي چڪيون آهن. ڊيل رول سان: آهي جيڪي سنڌ بچاءُ ڪميٽين ۾ هئا، سي هاڻي امن ڪميٽين ۾ اچي چڪا آهن. امن لاءِ اپيلون: مسلمان پائر آهيون، ڪيڏي افسوس جي ڳالهه آهي اڄ مسلمان، مسلمان جي خون جو پياسو ٿي پيو آهي، مسلمان، مسلمان جو گلو ڪٽي رهيو آهي.

۽ وڃي رهيو آهي ڳالهائين. گهرن ۾، هوٽلن ۾، آفيسن ۾: ’هنن پنهنجيون مان ڇڏا ڦاٽائين. مولا ڪو چند ڇڏائي، هي مسلمان ته آهن ئي ڪونه. نڪو انسان جا ڦر، ڪيئن ٿو پائين نيٺ هنن مان ڪيئن چند چئندي؟‘ - ’وڏيرن پاڙيائي ڪئي نه ته....‘ - ’سنڌي اڃا به ڪونه سڌرندي.‘ - ’ابوهم! ويچارا هندو هوندا هئا. ڪيڏا قربان! ملڪ ۾ ايمان هو، امن هو، سک هو. سلامتي هئي. هي الائي ڪٿان جي مخلوق -‘

جيڪڏهن جي . ايمر . سيد مري ها ته سنڌ ۾ هينئر اٿل ڏسين ها . - ڇڏ يارا ڪٿو به ڪونه پونڪي ها! - ڀٽو ڪونه ڇڏيندن . ڏسجانءِ آهستي آهستي ڪري هنن کي ختم ڪندو . - مڪڙ سائين مڃائي ويا . - سنئون مٿو ۾ زباني صوبو ٿيو . اڏدو واري جي اڪثريت مڃيائون . - مولانا مڪڙن کي مارين يا مڃائين . - منڌ جا ۾ پير رڳو مڙسي ڪن ته - پر پير پاڳاري ته ڀٽي جي دشمنيءَ ۾ پناهگيرن جو سات ڏنو آهي . چون ٿا ته هٿيار ۽ ڏوڪڙ به ڏنا اٿائين . - سنڌين ۾ وري اها ڪني پٽ ! پاڻ ۾ وڙهي مرندا ڳالهينون ئي ڳالهينون! ڳالهينون ئي ڳالهينون!

شام . سڄ لهي رهيو آهي . لهندڙ سڄ جي ڪرڻن جا سون جهڙا ٿيڙڪا . نڪتو آهي گهران ، شام کي ماڻن ڪاڻ . گهر جو ٻاهريون در آڪرندي نظر ساسهون پٽ تي: اردو گلي . ميونسپل جي نل مٿان: صرف مهاجر پاني پر مڪتي هين . ۽ ٿورو ڀرپرو راشن جي دڪان تي: سنڌيون ڪا راشن بند . ڏسي ٿو . ذهن ۾ جهٽي ٿو . ڏسندو آيو آهي . سمجهندو آيو آهي . محسوس ڪيو هئا ٿين . احساس جي تيز ڇيندڙ نوڪن هيٺ پوڳيو هئا ٿين . سڀ ڪجهه ختم ٿي ويل . ناس ٿي ويل . ڏسي ڏسي ، محسوس ڪري ڪري ، معمول بڻجي ويل . ڪنهن هڪ ئي عمل جو لڳاتار ورجاءُ هيري هيري زندگيءَ جو جز بڻجي وڃي . ۽ اهو سڀ ڪجهه جز بڻجي ويو اٿس . ڏسندي ، ٿٽو ڏسي! احساس هوندي محسوس ٿٽو ڪري! سمجهندي ، ٿٽو سمجهي!

ڪيڏي بي حسي (!!)

تلاڪ ڇاڙهي: وڃي رهيو آهي هيٺ . آهستي آهستي . ذهن خالي . احساس ٺپوڙيل: آهنگ مٿيل . چاهت مروٽيل . ليل زندگيءَ جي گهڙين کي ڪپائڻ - (Consume) لاءِ -

حيدرآباد

(اپريل ۱۹۷۱ - مهينو نومبر ۱۹۷۲ع)

مٿي پڄاڻا...

- ماڻڪ بدران جي علي مري وڃي ها ته ڪيڏو نه سٺو ٿئي ها؛ علي بابا
 - ماڻڪ اهو ليکڪ هو، جيڪو پنهنجي مقصد سان سڄو هو؛ حميد سنڌي
 - ورهاڱي کان پوءِ سنڌي ادب ۾ تخليقي ادب پيدا ڪرڻ ۾ ماڻڪ پهريون ليکڪ هو؛ مراد علي مرزا
 - ماڻڪ ذهين، حساس ۽ سگهارو ليکڪ هو؛ شوڪت شورو
 - اديب ۽ فنڪار قومي امانت آهن، ماڻڪ هميشه امر رهندو؛ اسرار شام
 - ماڻڪ سنڌ جي سرواڻ اديبن مان خود سر تخليڪار هو؛ رسول بخش درس
 - ماڻڪ جي وڇوڙي بعد لڳي ٿو وڏيون وڏيون ڀتيون مست هاڻي ۽ وانگي مون ڏانهن ڌوڪينديون اچي رهيون آهن؛ شرجيل
 - ماڻڪ اڃان ڳپل وقت زندهه رهي ها جي هو منافق هجي ها ته؛ نثار حسيني
 - ايندڙ دور ۾ ماڻڪ جا پڙهندڙ وڌيڪ پيدا ٿيندا؛ امداد
 - جيسين بي روزگاري ۽ اڻ سجاڳي آهي تيسين ماڻڪ اسان وٽ موجود رهندو؛ قاسم ڀگهيو
 - ماڻڪ نون تجربن جو ماڻڪ هو؛ عزيز مهراڻوي
 - ماڻڪ جو اوچتو موت ائين محسوس ٿيو ڄڻ پنهنجي منهنجي جو اوچتو سج ٻڏي ويو؛ نصير مرزا
 - حقيقت پسند ليکڪ ماڻڪ جهڙي گنير ۽ حساس شخصيت ورلي ڪا ملندي؛ ظفر حسن
 - ماڻڪ انتهائي ذهين ۽ جديد ادب جو سرواڻ ليکڪ هو؛ مدد علي سنڌي
 - ماڻڪ پنهنجين لکڻين جي شڪل ۾ اڄ به اسان وٽ موجود آهي؛ پروانو ڀٽي
 - ماڻڪ حقيقت پسند ۽ هڏ ڌوڪي انسان هو؛ حافظ عبدالرحيم
- (ترتيب: آغا قيوم)

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين ”اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻِڪَ ”لڙهندڙ نسل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ ئي لکيو:

انڌي ماءُ جڙيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لُڙهندڙ، ڪُڙهندڙ، ڪُڙهندڙ، ٻَرنڊڙ، چُرندڙ، ڪِرندڙ، اوسيئڙو ڪَندڙ، پاڙي، ڪاڻو، پاڇوڪڙ، ڪاوڙيل ۽ وڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سگهجي ٿو، پر اسان انهن سڀني وچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان ڪڍي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعني e-books ٺاهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهڻ ۽ هِڪَ ٻئي کي ڳولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻڻ جي آس رکون ٿا.

پڙهندڙ نسل (پن) ڪا به تنظيم ناهي. اُن جو ڪو به صدر، عهديدار يا پايو وجهندڙ نه آهي. جيڪڏهن ڪو به شخص اهڙي دعويٰ ڪري ٿو ته پڪ ڄاڻو ته اهو ڪوڙو آهي. نه ئي وري پن جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو ته پڪ ڄاڻو ته اهو به ڪوڙو آهي.

جهڙيءَ طرح وڻن جا پَن ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اهڙيءَ طرح پڙهندڙ نسل وارا پَن به مختلف آهن ۽ هوندا. اُهي ساڳئي ئي وقت اداس ۽ پڙهندڙ، ڀرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وڙهندڙ ۽ پڙهندڙ به ٿي سگهن ٿا. ٻين لفظن ۾ پَن ڪا خصوصي ۽ تالي لڳل ڪلب Exclusive Club نه آهي.

ڪوشش اها هوندي ته پَن جا سڀ ڪم ڪار سهڪاري ۽ رضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي ته ڪي ڪم اجرتي بنيادن تي به ٿين. اهڙي حالت ۾ پَن پاڻ هڪٻئي جي مدد ڪرڻ جي اصول هيٺ ڏي وٺ ڪندا ۽ غيرتجارتي non-commercial رهندا. پَن پاران ڪتابن کي ڊجيٽائيز digitize ڪرڻ جي عمل مان ڪو به مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نه ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊجيٽائيز ڪرڻ کان پوءِ اهم مرحلو ورهائڻ distribution جو ٿيندو. اهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو ته ڀلي ڪمائي، رڳو پَن سان اُن جو ڪو به لاڳاپو نه هوندو.

پَن کي کليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي ته هو وَس پٽاندڙ وڌ کان وڌ ڪتاب خريد ڪري ڪتابن جي ليڱڪن، ڇپائيندڙن ۽ ڇاپيندڙن کي همٿائين. پر ساڳئي وقت علم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪنهن به رڪاوٽ کي نه مڃين.

شيخ آياز علم، ڄاڻ، سمجھ ۽ ڏاهپ کي گيت، بيت، سٽ، پُڪارَ سان
تَشْبِيه ڏيندي انهن سڀني کي بَمَن، گولين ۽ بارودَ جي مدِ مقابل بيهاريو
آهي. اياز چوي ٿو ته:

گيتَ به ڄڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪرڻ ٿا.

.....

ڄڻ ڄڻ ڄاڙ وڌي ٿي جڳ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ چُپن ٿا؛
ريٽيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موٽي منجهه پهراڙ چُپن ٿا؛

.....

ڪالهه هُيا جي سُرخ ڪُلن جيئن، اڄڪلهه نيلا پيلا آهن؛
گيتَ به ڄڻ گوريلا آهن.....

.....

هي بيت اُٿي، هي بَمَ - گولو،

جيڪي به ڪٽين، جيڪي به ڪٽين!

مون لاءِ ٻنهي ۾ فَرَقُ نه آ، هي بيتُ به بَمَ جو ساٿي آ،
جنهن رڻ ۾ رات ڪيا راڙا، تنهن هڏ ۽ چَمَ جو ساٿي آ -

ان حساب سان اڻڄاڻائي کي پاڻ تي اهو سوچي مڙهڻ ته ”هاڻي ويڙهه ۽
عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نه وڃايو“ نادانيءَ جي نشاني
آهي.

پَنَ جو پڙهڻ عام ڪتابي ڪيڙن وانگر رُڳو نصابي ڪتابن تائين
محدود نه هوندو. رُڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج
۽ سماجي حالتن تان نظر ڪڍي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي
پاليسيون policies اڻڄاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَنَ نصابي ڪتابن
سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين

ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ نسل جا پڻ سڀني کي چو، چالاءِ ۽ ڪينئن جهڙن سوالن کي هر بيان تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوٺ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جواب ڳولڻ کي نه رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اڻٽر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان به پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي ان سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا، بس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون پاڪي پائي چيو ته ”منهنجا پاءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پڻ پڻ جو پڙلاءُ.“
- اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)